

*EVALDAS KARMAZA
NERINGA GRIGUTYTĖ
ELENA GAUDA KARMAŽĖ*

SMURTAS MOKYKLOJE: PREVENCIJA IR PAGALBA

Metodinės rekomendacijos

Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija

Socialiosios pedagogikos ir psichologijos centras

*EVALDAS KARMAZA
NERINGA GRIGUTYTĖ
ELENA GAUDA KARMAZĖ*

SMURTAS MOKYKLOJE: PREVENCIJA IR PAGALBA

Metodinės rekomendacijos

Vilnius 2007

UDK 371.5
Ka442

Recenzavo: doc. dr. Roma Jusienė

ISBN 978-9986-03-609-8

Turinys

<i>Įvadas</i> /	4
<i>I. Smurto mokykloje apibrėžimas</i> /	5
<i>II. Smurto formos ir paplitimas mokykloje</i> /	11
<i>III. Saugios mokyklos koncepcija</i> /	17
<i>IV. Smurto atvejų mokykloje sprendimas</i> /	25
<i>Smurto atvejų sprendimas</i> /	29
<i>Komandinio darbo mokykloje principai</i> /	58
<i>Įvairių sričių specialistų atsakomybė</i> /	63
<i>Mokyklos administracijos atsakomybė</i> /	63
<i>Socialinio pedagogo atsakomybė ir darbo metodai</i> /	66
<i>Mokyklos psichologo atsakomybė ir darbo metodai</i> /	71
<i>Mokytojų ir klasės auklėtojų atsakomybė ir darbo metodai</i> /	81
<i>Tėvų atsakomybė ir įtraukimas</i> /	85
<i>Mokinių įtraukimas į smurto atvejų sprendimą</i> /	87
<i>Bendradarbiavimas su kitų institucijų specialistais</i> /	90
<i>V. Smurto mokykloje prevencijos organizavimas</i> /	93
<i>Pavyzdinė smurto paplitimo mokykloje įvertinimo anketa</i> /	116
<i>Institucijų ir tarnybų sąrašas</i> /	118
<i>Literatūra</i> /	119

Įvadas

Jūsų mokykloje, globos namuose ar darželyje įvyko muštynės. Galbūt atvažiavo greitoji, policijos pareigūnai apklausia dalyvavusius ir ką nors mačiusius. Ką daryti toliau?

O gal tėvai per susirinkimą pagrasino, kad atsiims savo vaikus, nes „pedagogai nieko nedaro?“

O gal skambino iš savivaldybės švietimo skyriaus ir pranešė, kad jo atstovai apsilankys jūsų mokykloje, nes skyrius gavo anoniminių skundą, kad mokykloje darosi baisūs dalykai, ne vienas vaikas bijo eiti į mokyklą.

Kas dar turėjo atsitikti, kad susidomėtumėte smurto problema mokykloje? Ši knygutė skirta darbuotojams, kuriems jau šiandien reikia patarimo, ką daryti, kaip pagerinti padėtį mokykloje, globos namuose, darželyje ar kito tipo vaikų institucijoje.

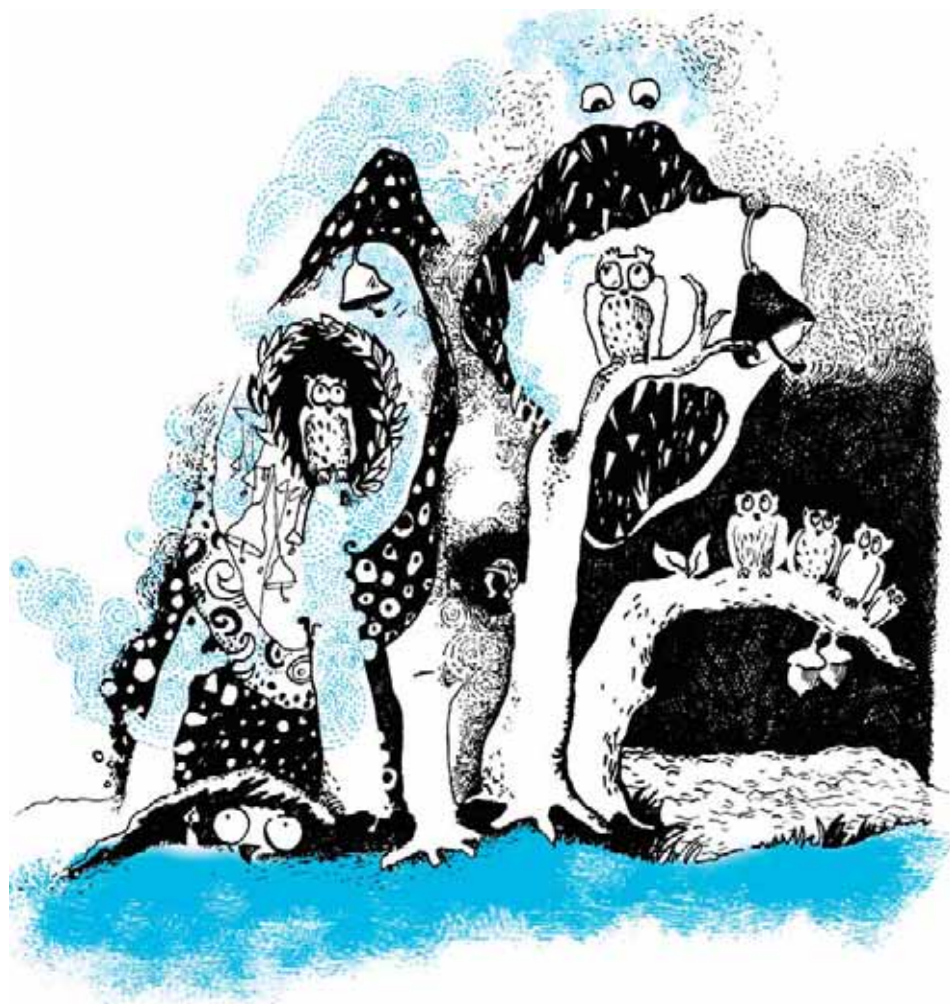
Šioje knygutėje vartosime terminą *smurtas mokykloje*. Šiuo terminu apibrėžiame ir visus smurtinius veiksmus, kurie vyksta ne tik mokykloje, gimnazijoje, bet ir darželiuose, globos namuose, dienos centruose, profesinio ugdymo centruose, popamokinės veiklos institucijose.

Smurtas mokykloje – tai bendrosios psichinės visuomenės sveikatos požymis. Viena mokykla negalės iš esmės išspręsti problemos, su kuria kasdien susiduria vaikai. Deja, būtent mokykla šiomis dienomis turi neatidėliotinai spręsti, ką daryti tais atvejais, kai smurtaujama jos teritorijoje.

Šiose metodinėse rekomendacijose pabandėme pateikti patarimų, kaip konkrečiai būtų galima spręsti iškilusius nesusipratimus. Knygutėje nemažai dėmesio skyrėme tokioms temoms kaip pirmieji žingsniai įvykus smurtui, bendrasis pagalbos planas. Norintiesiems mažinti smurto paplitimą mokyklose pateikiame rekomendacijų, kaip organizuoti smurto mokyklose prevenciją.

Tikimės, kad šios rekomendacijos padės jums rasti idėjų, kurias galėsite įgyvendinti savo įstaigoje jau nuo kitos dienos. Sakome „nuo kitos dienos“ dėl to, kad dabartinė smurto plitimo tendencija yra daugiau nei pavojinga. Ji pavojinga galų gale ne tik vaikams, bet ir patiems pedagogams.

I. *Smurto mokykloje apibrėžimas*

Kai pasakoma „smurtas mokykloje“, tarsi visai aišku, kas tai yra. Tačiau mokiniai, tėvai, pedagogai šiuos žodžius supranta nevienodai. Pavyzdžiui, mokiniai smurtą aiškina taip: „kaulų lūžimas, dantų išmušimas, nuo sužalojimų teka kraujas“. Lengvi apsistumdymai, gąsdinimai, privertimas ką nors daryti ne visada priskiriami prie smurtinių nusikaltimų. Tėvai kartais prieš smurtą nepriskiria fizinių bausmių. Dėl netinkamo vaikų elgesio mokykloje tėvai kartais patiems pedagogams siūlo taikyti fizines bausmes. Taikomos už netinkamą elgesį jos jau nevadinamos smurtinėmis. Pedagogai pastaraisiais metais neretai kalba apie „mokinių smurtą prieš pedagogus“. Prie šios kategorijos mokyklos darbuotojai kartais priskiria tokių vaikų elgesį kaip nepaklusimas pedagogų nurodymams.

Apibrėžti terminą yra svarbu, nes taip yra aiškiai apibrėžiama, su kokia problema bus dirbama. Yra toks posakis: apibrėžti problemą – tai išspręsti pusę problemos. Mokyklos administracija, aiškiai apibrėžusi, kas yra smurtas mokykloje, gali nustatyti labai konkrečias veiklos sritis, geriau paskirstyti atsakomybę pedagogams.

Apibrėžimo problema. Kartais apibrėžiama taip: smurtas mokyklose – tai sunkių nusikaltimų padarymas žmogaus fizinei sveikatai (kūno žalojimas). Tokiu atveju trūkstanta dalis yra nusikaltimai psichinei sveikatai. VŠĮ „Vaiko namas“ atliktos mokinių apklausos parodė, kad mokiniai nevengia su savimi nešiotis šaltuosius ginklus (pavyzdžiui, peilius). Peilio nešiojimas taip pat turėtų būti priskiriamas prie smurtinio elgesio, nes tai gali gąsdinti netiesiogiai. Beveik kas antras mokinys yra matęs, kad kas nors buvo atsinešęs peilį į mokyklą. Jeigu mokykla imasi priemonių smurtiniams veiksams išvengti, turi būti imamasi priemonių ir prieš tokius veiksmus kaip šaltojo ginklo nešiojimas. Norint tai pasiekti, svarbu, kad mokykla aiškiai įvardintų, kokie veiksmai priskiriami prie smurtinių. Jeigu peilio nešiojimas nebus priskiriamas prie smurto mokykloje, mokiniai galės prieštarauti sakydami, kad jie „nedaro nieko blogo, tik nori apsisaugoti iškilus reikalui“.

Mokykla, globos institucija, imdamasi veiksmų prieš joje plintantį smurtą, turi aiškiai suformuluoti, kas yra smurtas mokykloje. Tai turi atsispindėti institucijos vidaus dokumentuose. Administracija turi organizuoti savo darbuotojų pasitarimą ar posėdį, kurio metu turi būti priimtas mokyklos teritorijoje galiojantis apibrėžimas, įformintas dokumentu. Čia nepateikiame vie-

no apibrėžimo, kurį siūlytume taikyti visose vaikų institucijose. Priežastis – vieno tikslo apibrėžimo nėra. Antra priežastis – pačios vaikų institucijos yra nevienodos. Trečia priežastis – „smurtas mokykloje“ yra plati sąvoka, nurodanti smurtinių nusikaltimų geografinę vietą. Tai panašus terminas kaip ir „smurtas šeimoje“. Analogiškai turėtų būti terminas „smurtas gatvėje“ ar pan. Viena mokykla gali apibrėžti, kad tai yra smurtiniai nusikaltimai, kurie vyksta mokyklos teritorijoje. Kita mokykla gali suformuluoti apibrėžimą, kad tai yra mokyklos bendruomenės atstovų daromi nusikaltimai vienas kitam, neatsižvelgiant į teritoriją. Jeigu vienas mokinys sumuša kitą tos pačios mokyklos mokinį kieme prie namų, tai įvykis pagal šį apibrėžimą bus priskiriamas prie smurto mokykloje, į kurį mokyklos darbuotojai turės reaguoti. Mokykla turi priimti tinkamiausią sau apibrėžimą, taip pat turi tai įforminti dokumentais bei supažindinti su tuo mokyklos bendruomenę. Toliau pateikiame keletą pavyzdžių, kaip galima apibrėžti „smurto mokykloje“ sąvoką.

Pats paprasčiausias apibrėžimas yra toks: smurtas mokykloje – tai smurtiniai ir nusikalstami veiksmai ugdymo institucijos teritorijoje. Taikant tokį apibrėžimą reikėtų įtraukti tokius nusikaltimus kaip turto naikinimas, vagystės.

Kitas apibrėžimas: smurtas mokykloje – tai elgesys, kuris pažeidžia mokyklos edukacinius tikslus ir pagarbaus požiūrio į vienas kitą nuostatą ugdymo institucijoje¹. Toks apibrėžimas yra abstraktus, reikia papildomai išaiškinti, kas yra pagarbaus požiūrio nuostata, kokie veiksmai pažeidžia taisykles.

Mūsų rekomenduojamas apibrėžimas: smurtas mokykloje – tai prievartos pasireiškimas vaikų institucijos teritorijoje ar tarp jos bendruomenės narių. Tokiam apibrėžimui reikia papildomai apibrėžti, kas yra prievarta. Žodžiai „prievarta“ ir „smurtas“ neretai yra vartojami kaip sinonimai. Pasaulinė sveikatos organizacija siūlo prievartą apibrėžti taip:

***Prievarta (smurtas) prieš vaikus ir nepriežiūra** – visos fizinio ir (arba) emocinio blogo elgimosi, seksualinės prievartos, apleidimo ar aplaidžios priežiūros, komercinio ar kitokio pobūdžio išnaudojimo naudojantis atsakomybe už vaiką, jo pasitikėjimu ar valdžia jo atžvilgiu formos, keliančios faktinę ar potencialią žalą vaiko sveikatai, išlikimui, raidai ar orumui.*

Šiuo apibrėžimu prie smurtinių veiksmų priskiriamas ir vaiko apleidimas bei nepriežiūra. Tai gali būti sąmoningas ar nesąmoningas elgesys, bet jis taip pat daro žalą vaiko raidai.

¹ http://www.ncdjjdp.org/cpsv/ Acrobatfiles/newsbrief5_02.pdf

Apibrėžiant smurtą mokykloje negalima uždrausti tokių reiškinių kaip pyktis ar agresija. Agresija – tai natūrali žmogaus reakcija į frustraciją keliančias situacijas. Mes negalime uždrausti jausti jausmų. Mokykla turi sudaryti sąlygas, kad negatyvūs jausmai būtų išreikšiami sau ir kitiems nežalingu būdu.

Vaikų institucijoms rekomenduojame būtinai turėti labai detalų aprašymą, kokie konkretūs veiksmai priskiriami prie smurtinio elgesio. Mokiniai žodžius „smurtas mokykloje“ supranta labai įvairiai, o jaunesniems mokiniams tai yra tiesiog abstrakti sąvoka. Todėl detalus smurtinių veiksmų įvardijimas reikalingas visų klasių mokiniams. Toliau nurodyta, kokios elgesio formos yra netinkamos ir priskiriamos prie smurto mokykloje. Mokyklos darbuotojai šį smurtinių veiksmų sąrašą gali dar papildyti.

Smurtas mokykloje – tai:

- Kito žmogaus mušimas per veidą, rankas, kojas, pilvą, nugarą, užpakalį.
- Nužudymas ar kėsinimasis nužudyti.
- Pistoletų, šautuvų, automatų atsiėmimas ar panaudojimas mokykloje ar už jos teritorijos ribų.
- Peilių, lazdų, kitų šaltųjų ginklų nešiojimas ar panaudojimas.
- Petardų, kitų sprogstamųjų medžiagų nešiojimas ar panaudojimas.
- Pastūmimas.
- Kojos pakišimas, kad kitas nugriūtų ar susižalotų.
- Daiktų mėtymas į kitą žmogų.
- Kito žmogaus daiktų naikinimas.
- Rankos užlaužimas.
- Spjaudymas.
- Kandžiojimas.
- Sprigtai, skausmingi odos trynimai.
- Tempimai prieš kito žmogaus vaikią.
- Apipytilimas vandeniu ar kitais skysčiais.
- Drabužių plėšymas.
- Dūrimas peiliu, tušinuku ar kitu daiktu.
- Draskymas nagais.
- Tampymas už plaukų.
- Gąsdinimas.
- Grasinimas susidoroti.
- Daiktų ar pinigų atėmimas ar vogimas.
- Priverstinis skolos „auginimas“.
- Vertimas neatskleisti smurtinių veiksmų pedagogams.
- Išjuokimas, siekiant pažeminti.
- Įžeidus pravardžiavimas.
- Necenzūrinės kalbos vartojimas.
- Privertimas bėgti iš pamokų.
- Garsus rėkavimas pamokos metu.
- Riksmi pertraukų metu ar kieme sukeltiems nemalonius jausmus.
- Šmeižtas.
- Apkalbinėjimas už akių, siekiant pažeminti.
- Demonstratyvus piktybinis izoliavimas.
- Įžeidžių raštelių, žinučių mobiliu telefonu ar elektroniniu paštu rašymas.
- Privačios informacijos atskleidimas siekiant pažeminti.
- Kitų žmonių ignoravimas dėl lyties, amžiaus, išvaizdos, gebėjimų.
- Privertimas atlikti veiksmus, kurie yra naudingi tik išnaudotojui.
- Vertimas turėti tam tikrus įsitikinimus.
- Vertimas meluoti.

- Smaugimas.
- Kito žmogaus daiktų ar kūno teplojimas tušinuku, rašalu, flomasteriais ar kitais daiktais.
- Bet koks kitoks skausmo sukėlimas.
- Intymių kūno dalių lietimas prieš žmogaus valią.
- Seksualinis priekabiavimas žodžiais ar raštu.
- Prievartiniai seksualiniai santykiai mokyklos teritorijoje.
- Vaikų iki 14 m. seksualinio neliečiamumo pažeidimas.
- Neleidimas drabužinėje persirengti, kitiems nestebinti.
- Nusikaltimo planavimas.
- Nepranešimas apie žinomą nusikaltimą.
- Smurtinių bausmių taikymas.
- Naudojimas socialiniu statusu ar einamomis pareigomis, siekiant pažeminti kitą žmogų ar jam pakenkti.
- Kitų žmonių judėjimo laisvės apribojimas, siekiant asmeninės naudos.
- Vertimas rinktis, su kuo bendrauti ar nebendrauti.
- Mokyklos drausmės taisyklių pažeidimas.
- Viešas kito asmens išjuokimas.
- Tyčinis kito žmogaus įskaudinimas.
- Privertimas skolinti.
- Demonstratyvus atsisakymas vykdyti administracijos, pedagogų nurodymus, susijusius su ugdymo procesu.
- Piktybinis dominavimas, priimant sprendimus.
- Kiti netiesioginiai veiksmai, kuriais sąmoningai siekiama pakenkti kitam žmogui.
- Nusikalstamos grupuotės kūrimas ir dalyvavimas joje.
- Demonstratyvus ar piktybinis vengimas spręsti smurto atvejus.

Tai nėra išsamus sąrašas. Šalia tokio sąrašo turi būti ne mažesnis sąrašas, koks elgesys yra pageidaujamas. Toks smurtinių veiksmų apibrėžimas turi būti išaiškintas vaikams papildomu laiku. Nepakanka tokį sąrašą pakabinti skelbimų lentoje. Mokiniai turi aptarti kiekvieną veiksma, kad aiškiai suprastų, koks elgesys yra netoleruotinas. Pavyzdžiui, mokiniams reikia papildomai išaiškinti, kokie žodžiai yra keiksmažodžiai. Kitos sąvokos jiems taip pat yra neaiškios. Mokiniai, tėvai ir pedagogai savo ruožtu į šį sąrašą gali įtraukti ir kitų elgesio formų.

II. Smurto formos ir paplitimas mokykloje

Mokykloje pasitaiko pačių įvairiausių smurto formų. Dažniausiai jos yra skirstomos į tris didesnes kategorijas:

- fizinis smurtas;
- seksualinis smurtas;
- emocinis smurtas.

Emocinis smurtas dar kartais vadinamas psichologiniu smurtu. Terminą „seksualinis smurtas“ kalbininkai dar rekomenduoja vadinti lytiniu smurtu. Toliau pateikiame Pasaulinės sveikatos organizacijos apibrėžimus, ką reiškia kiekviena kategorija.

Fizinis smurtas prieš vaikus

Tai tų asmenų, kurie yra atsakingi už vaiką, turi jo pasitikėjimą ar santykinę valdžią jam ir galimybę jį kontroliuoti, faktinę ar potencialią fizinę žalą vaikui keliantys veiksmai sąveikaujant (arba nesąveikaujant) su juo.

Emocinis smurtas prieš vaikus

Tai judėjimo laisvę apribojantys veiksmai, nuvertinimo, menkinimo, žeminimo, šmeižto, padarymo atpirkimo ožiu, grasinimo, gąsdinimo, atskyrimo, kvailinimo ar kitokie ne fizinio kontakto priešiški elgsenos modeliai, keliantys ar sudarantys sąlygas sukelti žalą vaiko fizinei, emocinei, psichinei, dvasinei, moralinei ar socialinei sveikatai ir vystymuisi. Šie veiksmai yra sąmoningai atliekami asmens, turinčio tiesioginę valdžią, galią vaiko atžvilgiu ar vaiko pasitikėjimą.

Seksualinis smurtas prieš vaikus

Tai priklausomų raidos požiūriu vaikų ir paauglių įtraukimas į seksualinę veiklą, kuriai jie nėra pakankamai subrendę, kurią ne visai suvokia, į kurią nesugeba tinkamai reaguoti, kuri pažeidžia socialinius tabu ir kuria tvirkintojas siekia patenkinti savo seksualinius poreikius ar gauti su šia sritimi susijusį pelną.

Patyčios

Kitas dažnas Lietuvos mokyklose atvejis yra patyčios (ar priekabiavimas). Patyčios apima labai platų smurtinio elgesio spektrą. Dažnai patyčių terminas apibrėžia lengvesnio fizinio ar psichologinio smurto formas. Patyčios gali būti ne mažiau žalingos nei sunkios smurto formos, kaip sumušimas, išžaginimas,

grasinimai nužudyti ar pan. Kaip ir smurtą mokykloje, patyčias apibrėžti yra gana keblu. Pavyzdžiui, vienas iš galimų apibrėžimų „Patyčios – tai valingas, sąmoningas noras sukelti kitam žmogui stresą ar nemalonius jausmus“¹ neapima atvejų, kai, tarkime, mokinys pravardžiuoja bendraklasį sąmoningai, bet nepagalvodamas, kad kitam tai sukelia negatyvius jausmus. Patyčių fenomenas yra labai dažnas Lietuvos mokyklose, nuolatinės nedidelės priekabės, pravardžiavimai, žeminimai yra daug dažnesni nei sunkios ar žiaurios smurto formos. Todėl patyčioms pastaraisiais metais skiriama daugiau dėmesio.

Institucinis smurtas

Tai dar retai vartojama sąvoka. Institucinis smurtas – tai organizacijos prievarta asmens atžvilgiu, siekiant naudos institucijai, bet kartu darant žalą individui. Šį terminą gali paaiškinti toks pavyzdys: mokykloje trūkstant pedagogo etatų, kai kurios klasės formuojamos perkeltiant mokinius iš vienos klasės į kitą priverstinai, neatsižvelgiant į jų interesus. Žala ypač akivaizdi tais atvejais, kai formuojama specialiųjų poreikių turinčių vaikų klasė. Norint sudaryti reikiamą mokinių skaičių kai kurie mokiniai gali būti sąmoningai nuvertinami, kad atitiktų tokios klasės kriterijus.

Smurto paplitimas mokykloje

Ar smurtas mokykloje yra didelė problema? Kiekviena mokykla atsakytų skirtingai. Geriausiai tai atskleistų mokykloje atliekami tyrimai. Lietuvoje nėra išsamių smurto paplitimo mokykloje tyrimų. Kai kurios mokyklos tai daro savarankiškai. Susipažinus su įvairiais mokyklų iniciatyva atliktais tyrimais, tenka konstatuoti, kad smurtas mokykloje – dažna problema. VŠĮ „Vaiko namas“ kartkartėmis atlieka apklausas mokyklose. Mūsų organizacijos rezultatai taip pat verčia sunerinti dėl esamos padėties mokyklose. Pateikiame dviejų mokyklų apklausų rezultatus.

X mokyklos rezultatai

Apklaustas 141 mokinys

- *Emocinis smurtas*

Ar mokytojas yra tave pažeminęs prieš visą klasę? *Taip – 29 proc.*

Ar jautiesi saugus mokykloje? *Ne – 21 proc.*

41 proc. vaikų matė, kad kas nors į mokyklą buvo atsinešęs peilį.

Ar mokykloje yra vaikų gaujų? *Taip – 40 proc.*

¹ <http://www.education.unisa.edu.au/bullying/define.html>

- *Fizinis smurtas*

Ar teko ši rudenį įsivelti į muštynes? *Taip – 33 proc.*

Ar mokytojas yra tau sukėlęs fizinį skausmą? *Taip – 22 proc.*

Ar teko matyti, kaip kiti mokiniai mušasi? *Taip – 91 proc.*

Seksualinis smurtas

Ar kas nors yra lietęs intymias tavo kūno dalis prieš tavo valią? *Taip – 17 proc.*

Pagalba mokykloje

Ar yra mokykloje mokytojų, į kuriuos galėtum kreiptis pagalbos prievartos atveju? *Taip – 53 proc.*

Y mokyklos rezultatai

Apklausti 336 mokiniai

Emocinis smurtas

Ar mokytojas yra tave pažeminęs prieš visą klasę? *Taip – 20 proc.*

Ar jautiesi saugus mokykloje? *Ne – 13 proc.*

Ar darbuotojai jaučiasi saugūs mokykloje? *Ne – 35 proc.*

Fizinis smurtas

Ar teko ši rudenį įsivelti į muštynes? *Taip – 33 proc.*

Ar mokytojas yra tau sukėlęs fizinį skausmą? *Taip – 12 proc.*

Ar teko matyti, kaip kiti mokiniai mušasi? *Taip – 97 proc.*

Seksualinis smurtas

Ar kas nors yra lietęs intymias tavo kūno dalis prieš tavo valią? *Taip – 7 proc.*

Pagalba mokykloje

Ar yra mokykloje darbuotojų, į kuriuos galėtum kreiptis pagalbos prievartos atveju? *Taip – 80 proc.*

Čia pateikti tik kai kurie iš gautų apklausos rezultatų. Apklausa buvo atlikta mokyklose, kurios neišsiskyrė iš kitų mokyklų. Mokyklų administracijos darbuotojai prieš apklausas teigė, kad jų ugdymo įstaigos yra išskirtinės, kad smurtas yra labai didelė problema. Gavus tyrimų rezultatus, buvo keliamas klausimas, ar tikrai smurtas gali būti taip paplitęs, gal tik anketos nėra pakankamai patikimos ar tinkamos. Panašios anketos pavyzdį rasite šioje knygutėje. Bendri rezultatai yra šiek tiek šokiruojantys. Susidaro įspūdis, kad vaikai ir pedagogai gyvena žiaurioje smurtinėje aplinkoje.

Oficiali statistika rodo, kad smurto prieš vaikus atvejų skaičius palyginti nėra didelis. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos duomenimis, yra nukentėję nuo:

	Fizinio smurto	Seksualinės prievartos	Psichologinės prievartos	Nepriežiūros
2004 m.	1417	158	157	21
2005 m.	1644	174	209	15
2006 m.	1499	183	235	14

(Iš viso Lietuvoje vaikų – apie 720 000)

Tačiau patys pareigūnai teigia, kad užfiksuota yra tik labai maža smurtinių nusikaltimų dalis. Didžioji dalis yra nematoma.

Deja, tai, kad smurtas mokyklose labai paplitęs, patvirtina ir kiti šaltiniai. Žiniasklaidoje daugėja straipsnių apie žiaurius smurtinius įvykius ugdymo įstaigose. Per pedagogų mokymus dažnai tenka išgirsti nuomonę, kad smurtas Lietuvos mokyklose – nuolatinė kasdienybė. Tik keletas mokyklų teigė, kad joms smurtas yra nedidelė problema. Dažniausiai tai gimnazijos, kurios griežčiau atrenka mokinius, o smurtaujančius mokinius neretai šalina. Šios gimnazijos taip pat pritarė nuomonei, kad kitose mokyklose yra „karo padėtis“.

2002 metais Pasaulinės sveikatos organizacijos atliktas tyrimas atskleidė, kad patyčios Lietuvoje, palyginti su kitomis Europos šalimis, yra labiausiai paplitusios. Pavyzdžiui, Švedijoje patyčias patiria tik maždaug kas dešimtas mokyns. Tuo tarpu Lietuvoje patyčias (ir gana reguliariai) patiria apie pusę Lietuvos mokinių¹.

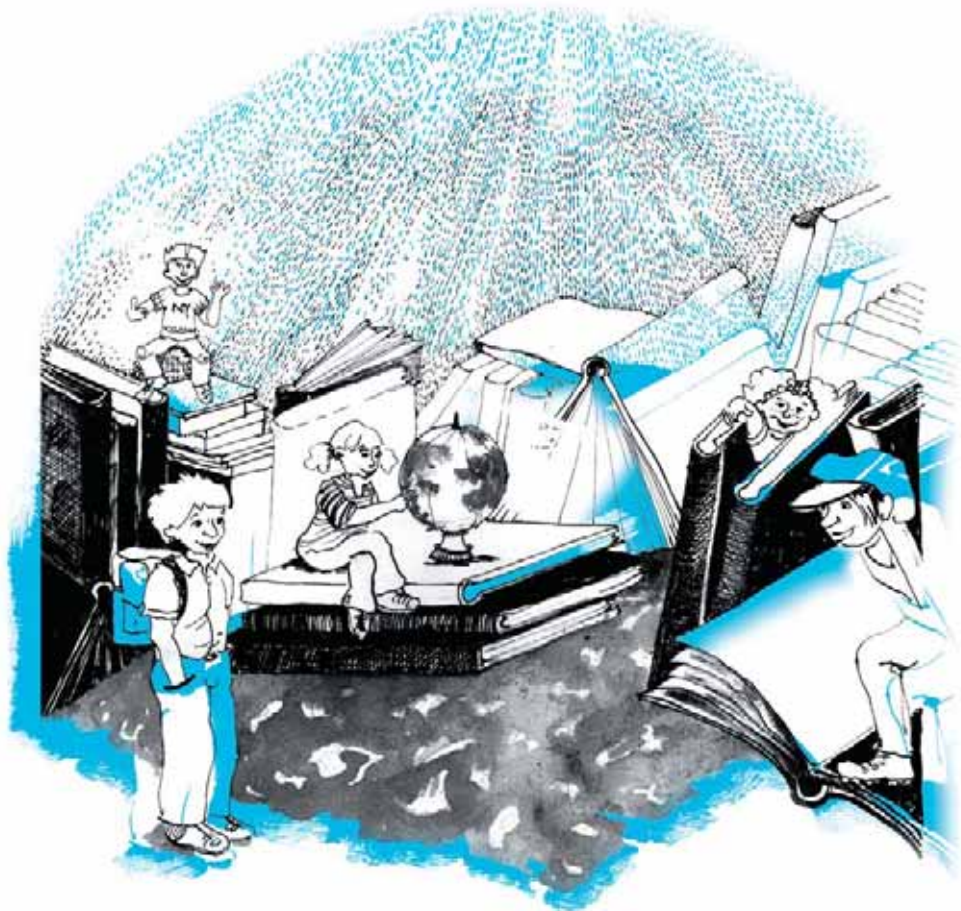
Tai yra tik kai kurie duomenys, atskleidžiantys smurto mokyklose paplitimą. Dažniausios smurto formos – smurtas tarp mokinių. Vis dažniau pedagogai mini atvejus, kai mokinių smurtą patiria pedagogai. Mokiniai tiesiogiai ar per apklausas atskleidžia atvejų, kai jie nukentėjo nuo pedagogų. Mokymų metu pedagogai atskleidžia smurto tarp pačių pedagogų atvejų. Padėtis darosi jokių būdu nebetoleruotina.

¹ R. Povilaitis, J. Valiukevičiūtė. Patyčių prevencija mokyklose. 2006.

Tai suvokiant pačiai vaikų institucijai būtina spręsti, ar imtis kokių nors veiksmų. Įstatymų tobulinimas tik nežymiai pagerins padėtį šalyje. Didžioji darbo dalis turi būti atlikta vaikų institucijose. Mokyklos, globos namai, darželiai gali ir nieko nedaryti, atsakomybę palikdami teisėsaugos pareigūnams, tėvams, kaltindami dabartinę politinę, socialinę ir ekonominę situaciją Lietuvoje. Jie bus teisūs, bet padėtis ir toliau blogės. Smurtas nieko nedarant nedings. Mokyklos turi imtis priemonių, kad smurtas nebūtų vaikų ir pedagogų gyvenimo kasdienybė.

III. Saugios mokyklos konceptija

Saugumo jausmas mokykloje

Labiausiai pastebima smurto pasekmė – tai saugumo jausmo sumažėjimas. Mokyklos jau nebegalima vertinti kaip ramybės ir saugumo salos. Saugumo jausmą iš mokyklų išstumia atėjęs smurtas.

„Darbas su vaikais man patinka, bet psichologinis klimatas mokykloje mane baigia išvesti iš kantrybės. Klasės vedimas į sporto salę ar ekskursija į muziejų, tėvų susirinkimas, ataskaitos prieš trimestro pabaigą – apie viską mano kolegos kalba taip lengvai, lyg visai neturėtų jokių sunkumų. Mokytojų kambaryje kartais atrodo, kad mokytojai susirenka pajuokauti. Ir niekaip negaliu aptarti aktualių klausimų, kaip darbas su sunkia klase, tėvų priekaištai, muštynės koridoriuje. Lyg jiems tai nėra problema. Man kartais atrodo, kad mokykloje yra balaganas, tik niekas per daug dėl to galvos nesuka. Jeigu aš keliu problemą, tai galiausiai susidaro įspūdis, kad tai mano asmeninė problema.“

Tai mokytojos, paklaustos, kaip jaučiasi savo mokykloje, išsakyta nuomonė. Mokytoja paminėjo, kad jaučiasi labai nesaugiai. Tokioje mokykloje daugelis socialinių problemų yra paliktos savieigai. Jeigu kils problema, tuomet ir bus sprendžiama. Vėliau toks požiūris įgyja naują aspektą: jeigu tik viena mokytoja kelia problemą, tai čia jos asmeninė problema. Galiausiai, kai nespręstų problemų susidaro daug, mokytojai praranda saugumo jausmą. Darbuotojai nuo sunkių emocinių išgyvenimų pradeda save saugoti įvairiausiomis formomis. Viena iš jų – į viską žiūrėti su humoru. Padažnėjęs pedagogų humoras, kai į problemą reikia reaguoti rimtai – tai aiškus simptomas, kad mokykla prarado saugumo atmosferą.

Saugumo jausmas yra vienas pagrindinių reikalavimų, siekiant užtikrinti nuoseklią asmenybės ugdymą. Mokykloje įsigalintis smurtas verčia mokinius sa-vaip kurti saugumo regimybę. Mokiniai saugumą užtikrinti bando tokiais būdais:

- Šaipydamiesi iš kitų. „Jeigu nesišaipysi, tai gali šaipytis iš tavęs.“
- Būdami pikti ar agresyvūs. Kuriamas agresyvaus, kaip mažiau pažeidžiamo, vaiko įvaizdis.
- Burdamiesi į grupuotes. Priklausymas grupei vaikams ir jauni-mui sukuria saugumo jausmą.
- Vengdami nesaugių santykių. Mokinys, mokykloje jausdamasis ne-saugiai, pradeda apskritai vengti bendrauti, imtis kokios nors veik-los, izoliuoja save nuo mokyklos bendruomenės.

Tai tik keletas būdų, kaip mokiniai kuria saugumo jausmą. Padažnėjęs smur-tas – tai reakcija į neišspręstus smurtinius atvejus mokykloje. Aiškiai paste-

bimas vaikų nenoras dalyvauti popamokinėje veikloje – kitas požymis, kad mokiniai save saugo nuo neigiamos patirties mokykloje.

A. Maslow, humanistinės psichologijos atstovas, sukūrė garsiąją poreikių hierarchijos sampratą. Jis nurodė, kad saugumo poreikis yra vienas iš svarbiausių, norint užtikrinti asmenybės vystymąsi. Patys pirmieji ir stipriausi yra fiziologiniai poreikiai. Po jų eina saugumo poreikis. Tik patenkinus šiuos poreikius, darosi svarbūs aukštesnieji poreikiai: meilės ir priklausymo, pasitenkinimo savimi, galiausiai saviraiškos poreikiai.

Pritaikant A. Maslow sampratą mokykloms, galima padaryti tokią išvadą:

Kol mokykloje nėra sukurta saugi atmosfera, mokiniui nėra labai svarbu siekti šiltų tarpasmeninių santykių, kurti juos, formuoti aukštus akademinius tikslus, siekti būti asmenybe, kuria galėtų didžiuotis jis pats ar aplinkiniai žmonės.

Saugios mokyklos koncepcija ir įvertinimas

Norint pakeisti dabar mokyklose paplitusią smurto kultūrą, labai svarbu iš pat pradžių nepadaryti vienos esminės klaidos: nepradėti su smurtu kovoti smurtu. Jeigu mokykla paskelbs metų programą „Smurtui – ne“ arba „Mūsų mokykla kovos prieš smurtą“, laimėjimai po metų gali būti nedideli. Gal tai bus labai retorinis palyginimas, bet jis tinka kalbant apie smurto mokyklose problemos sprendimą: „Jeigu kambaryje tamsu, tai su kita tamsa kambaryje nepasidarys šviesiau“. Pritaikant mokyklai: „Jeigu bus griežtai baudžiami smurtaujantys vaikai ir pedagogai, saugumo mokykloje nepadaugės, smurto atvejų sumažės nežymiai“. Mokyklos būtinai turi turėti viziją, kaip turėtų atrodyti mokykla. Mūsų siūloma vizija – ne mokykla be smurto, o saugi mokykla. Saugi mokykla – tai labai konkretus tikslas, kurį bendromis pastangomis galima pasiekti.

Vienoje Vilniaus mokykloje atlikome apklausą. Mokiniai, tėvai ir pedagogai buvo klausiami, kaip jie įsivaizduoja, kas yra saugi mokykla. Toliau pateikiame keletą atsakymų. Šie atsakymai – galimi konkretūs mokyklos tikslai.

Saugi mokykla – tai mokykla:

- kurioje turi *tikrų* draugų;
- kurioje tave priima su visomis tavo gerosiomis ypatybėmis ir trūkumais;
- kurioje prie tavęs niekas nesikabinėja;
- į kurią tau norisi eiti ir kurioje malonu būti;

- kurioje gali laisvai reikšti savo nuomonę;
- kurioje gali pasitikėti mokytojais;
- kurioje yra psichologas ir gydytojas;
- kurioje yra socialinė pedagogė;
- kurioje rengiami klasės pokalbiai apie smurtą ir prievartą;
- kurios viduje ir teritorijoje budi apsaugos pareigūnai;
- kurioje rengiamos saugos pamokos 5–8 klasėms;
- kurioje visada gali tikėtis bendraamžių pagalbos;
- kurioje mokomi ir mokytojai;
- kurioje įvestos identifikacijos kortelės;
- ir kt.

Tai tik keletas pavyzdžių, kas didintų saugumo mokykloje jausmą. Kad mokykla būtų saugi, ji turi atitikti keletą saugios mokyklos kriterijų.

Pagrindiniai saugios mokyklos kriterijai:

1. Rūpestinga mokyklos bendruomenė, kurioje visi nariai jaučiasi saugūs, remiami, palaikomi, priklausantys bendruomenei.
2. Mokykloje vaikai yra mokomi tinkamo elgesio įgūdžių.
3. Mokykloje sistemingai skatinamas pozityvus elgesys.
4. Mokymosi struktūra yra pritaikyta vaiko gebėjimams.

Įvertinti, ar mokykla atitinka šiuos keturis kriterijus, galima pagal toliau pateikiamus klausimus. Jeigu mokykloje įvyko smurto atvejis, jeigu norime sužinoti, ar mokykla siekia sukurti saugią aplinką, jeigu norima ranguoti mokyklas pagal saugią aplinką, galima taikyti pateikiamą klausimyną. Mokykla yra saugi, jeigu į visus pateiktus klausimus gaunami teigiami atsakymai.

Saugios mokyklos klausimynas

I kriterijus. Rūpestinga mokyklos bendruomenė, kurioje visi nariai jaučiasi saugūs, remiami, palaikomi, priklausantys bendruomenei.

1. Ar mokykloje pedagogai nuolat rodo teigiamo elgesio pavyzdį ir taiko veiksmingus konfliktų sprendimo modelius? Ar pedagogai pagarbiai bendrauja su mokiniais?
2. Ar vaikai žino, kad pedagogai juos vertina kaip asmenybes? Ar pedagogai ir kiti darbuotojai žino visų vaikų vardus?
3. Ar pedagogai ir vaikai gerbia mokinių ir pedagogų skirtumus? Ar gerbiami kitaip besirengiantys, kalbantys, besimokantys mokiniai?

4. Ar vaikai gali saugiai išreikšti savo nuomonę, bendrauti su visais pedagogais smurto mokykloje tema?
5. Jeigu mokykla yra didelė, ar ji yra suskirstyta į mažesnes bendruomenes, kad vaikai galėtų jaustis mažosios bendruomenės dalimi?
6. Ar mokykloje yra su visais aptartos programos, instrukcijos ir kiti mokyklos dokumentai, kuriuose aiškiai pasakyta, kaip dirbama patyčių, užpuolimų, tarpasmeninių konfliktų atvejais?

II kriterijus. Mokykloje vaikai yra mokomi tinkamo elgesio įgūdžių.

1. Ar mokykloje ir namuose yra nuolat mokoma savitarpio supratimo, empatijos ir tolerancijos?
2. Ar mokiniai mokykloje yra nuolat mokomi efektyvių bendravimo įgūdžių?
3. Ar mokykloje mokiniai yra mokomi apibūdinti ir išreikšti savo jausmus, apibūdinti žodžiais keblias ar konfliktines situacijas bei galimą elgesį tokiose situacijose?
4. Ar mokykloje yra pamokos, skirtos pozityvių socialinių santykių ir pageidaujamos emocijų raiškos formoms ugdyti? Ar pedagogai nuolat mokosi pozityviai bendrauti su mokiniais kasdieniame darbe, konfliktinėse situacijose? Ar vaikai, ypač pradinių klasių, sulaukia teigiamo įvertinimo ar paskatinimų, jeigu elgiasi korektiškai? Ar su tėvais reguliariai aptariamos socialinių įgūdžių pamokos?

III kriterijus. Mokykloje sistemingai skatinamas pozityvus elgesys.

1. Ar mokykloje yra aiškiai suformuluota, koks elgesys pageidaujamas? Ar tai yra aprašyta mokyklos dokumentuose?
2. Ar mokiniai per pamokas supažindinami su pageidaujamu elgesiu pamokų metu? Ar šios pamokos yra reguliarios?
3. Ar mokinių elgesio taisyklėse yra aiškiai ir trumpai išdėstyta, koks elgesys yra pageidaujamas?
4. Ar vaikai gauna teigiamą įvertinimą (žodžiu, raštu, smulkiais apdovanojimais), jeigu laikosi pozityvių elgesio taisyklių?
5. Ar pedagogai laikosi tų pačių elgesio taisyklių, kurios yra taikomos mokiniams?
6. Ar yra papildomų pamokų ir mokomųjų pratybų vaikams, kuriems sunkiau sekasi laikytis pageidaujamo elgesio taisyklių?
7. Ar teikiamos papildomos konsultacijos ir mokomosios pratybos vaikų, kuriems sunkiau sekasi laikytis pageidaujamo elgesio taisyklių, tėvams, su jais dirbantiems pedagogams?

IV kriterijus. Mokymosi struktūra yra pritaikyta vaiko gebėjimams.

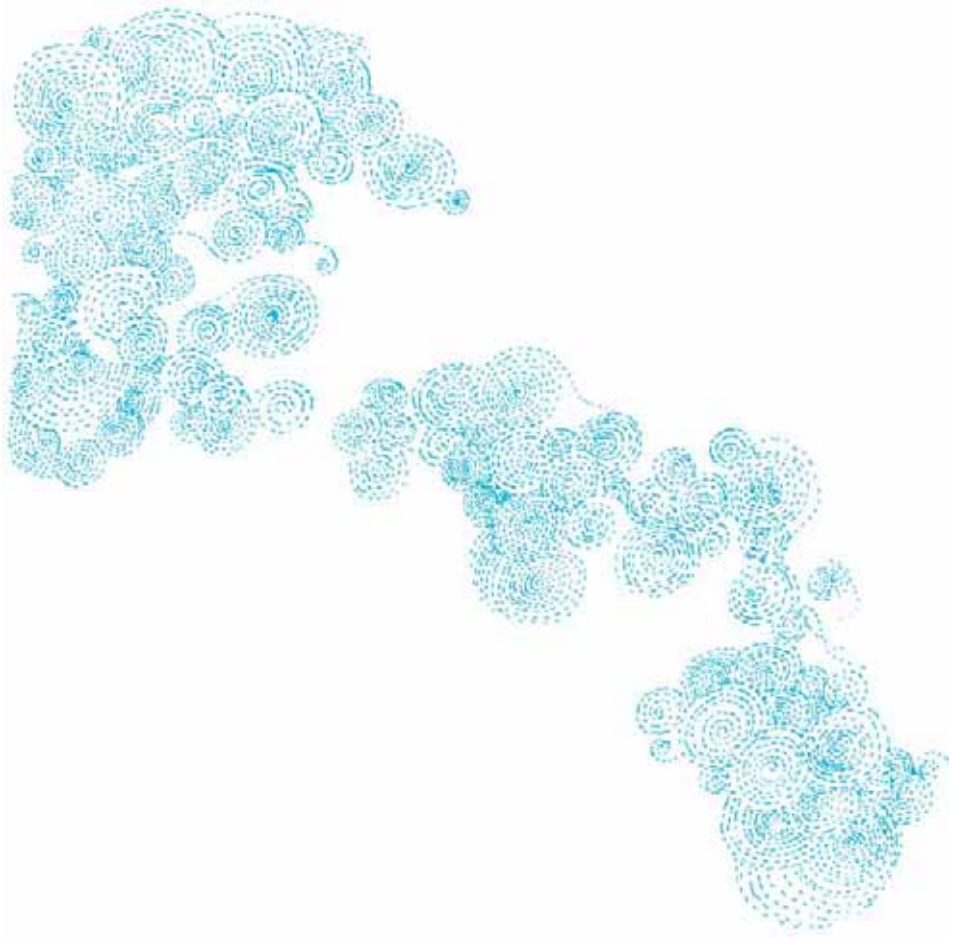
1. Ar visiems mokiniams yra sudarytos sąlygos patirti sėkmę pamokų ar popamokinės veiklos metu?
2. Ar kooperacinis mokymasis (arba mokymasis komandos principu) yra reguliarius mokymosi būdas?
3. Ar mokiniams keliami uždaviniai atitinka jų galimybes ir pasirengimo lygį?
4. Ar mokymosi užduotys yra patrauklios, ar mokiniai atsiliepia apie jas teigiamai?
5. Ar per pamokas atsižvelgiama į mokinio intelektualinius gebėjimus, išsivystymo lygį?

Turbūt pastebėjote, kad saugios mokyklos klausimyne tik dviem atvejais tiesiogiai kalbama apie tai, kaip dirbama su smurtu. Saugi mokykla – tai tikslai, kuriuos mokykla nori pasiekti, o ne tai, ko jai reikia išvengti. Daug dėmesio reikia skirti mokinių motyvavimui, pedagogų kvalifikacijai ir atsakomybei, tėvų įtraukimui. Šį klausimyną turėtų užpildyti sudaryta vertinimo komisija. Į komisiją turi įeiti administracijos atstovas, keletas pedagogų, keletas mokinių, psichologas, nepriklausomas atstovas, kuris yra susipažinęs su padėtimi mokykloje, kiti suinteresuoti asmenys. Turėtų būti vertinama visiems dalyvaujant kartu. Vertinamąjį posėdį pravartu protokoluoti. Posėdžio rezultatas greičiausiai bus ne tik įvertinimas, kas mokykloje yra padaryta, ko trūks ta, bet ir aiškesnis tikslų – to, ką svarbu pasiekti, – suformulavimas.

Toliau pateikiamos *rekomendacijos*, nuo ko pradėti kurti saugią mokyklą:

- pirmiausia saugios mokyklos koncepcija turi susidomėti administracija, mokyklos vadovybė. Inicatyva turi kilti iš mokyklą administruojančių vadovų.
- Saugios mokyklos kūrimas neturi būti pavestas vienam ar dviem darbuotojams. Jiems atlikus darbus, vėliau saugios mokyklos kūrimas nebus tęsiamas.
- Kuriant saugios mokyklos koncepciją *privalo* dalyvauti mokiniai. Jeigu ją kurs tik mokyklos administracija ar pedagogai, bus pasiekti labai nedideli rezultatai.
- Pristatant (ar net kuriant) saugios mokyklos koncepciją, turi būti įtraukta bendruomenė. Tai yra rajono seniūnija, Vaiko teisių apsaugos tarnyba, arti mokyklos esančios organizacijos, policijos nuovada, ligoninė ar poliklinika, kompiuterinės, kavinės (net kioskai, parduotuvės) ir pan. Jų administracijos atstovai, darbuotojai turi būti supažindinti su mokyklos iniciatyva, nurodyti būdai, kaip bendruomenės atstovai gali prisidėti.

- Visi mokyklos bendruomenės atstovai (darbuotojai, mokiniai, tėvai) turi būti supažindinti su saugios mokyklos koncepcija, turi būti išgirsta jų nuomonė ir pasiūlymai. Tai geriausia padaryti, atliekant apklausas, organizuojant posėdžius ar susirinkimus.
- Pirma žinia pedagogams – jie yra lygiaverčiai bendruomenės nariai. Pedagogai nėra niekuo geresni ar blogesni už mokinius, jiems galioja tos pačios taisyklės, privilegijos ir normos, kaip ir mokiniams. Tarp pedagogų yra taip pat daug konfliktų ir nesantaikos. Būtina, kad būtų aiškiai įvertinta, ką reiškia saugi mokykla pedagogams, kokios mokyklos jie nori. Mūsų apklausos rodo, kad labiausiai nesaugūs mokykloje jaučiasi pedagogai.
- Prieš priimant mokinius į mokyklą, rekomenduojama aptarti tėvų atsakomybę, kuriant saugią mokyklą. Rekomenduojama pasirašyti bendradarbiavimo sutartis.
- Rekomenduojama detaliai įvertinti esamą padėtį mokykloje. Įvertinimą rekomenduojama reguliariai kartoti. Reikėtų vertinti keletą parametrų:
 - o Smurto paplitimas mokykloje.
 - o Pagalbos veiksmingumas smurto atveju.
 - o Kaip esama padėtis atitinka saugios mokyklos tikslus.
 - o Kiti siauresni dalykai, kaip saugumas, pasitenkinimas mokyklos gyvenimu aplinka ir pan.
- Nesustoti. Numatyti reguliarius privalomus atsakingosios komandos susirinkimus.

*IV. Smurto atvejų
mokykloje sprendimas*

Kaip norite spręsti – labai greitai, greitai ar ilgai?

Šių metodinių rekomendacijų tikslas – padėti spręsti smurto atvejus jūsų mokykloje, darželyje, globos namuose. Galbūt šiandien ar vakar institucijoje įvyko muštynės, buvo sužalotas mokinys, gal žiniasklaida jau laukia už durų ir prašys jūsų komentaro, ką mokykla padarė, įvykus smurtiniam nusikaltimui. Tad greičiausiai jūs neturite daug laiko nuosekliai susipažinti su visomis rekomendacijomis. Gal tai, kas nurodyta toliau, padės jums žengti pirmuosius konkrečius žingsnius smurtinio nusikaltimo atveju.

Šių rekomendacijų tikslas – įgalinti efektyviai spręsti ne tik sunkius atvejus. Mokyklos gyvenime turbūt kasdien įvyksta daug smulkių nusikaltimų, patyčių, apsistumdymų, kurie iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti nereikšmingi. Pavyzdžiui, einant pietauti, prie valgyklos antros klasės mokinys pastūmė savo bendraklašį. Pastumtasis parkrito, bet nesusižeidė. Mokytoja nepastebėjo, bet priėjusi prie savo auklėjamosios klasės atkreipė dėmesį į tai, kad vienas vaikas stovi liūdnas, suiręs. Paklaustas, kas atsitiko, atrėžia, kad nenori eiti valgyti. Mokytoja turi nuspręsti, kaip elgtis. Pirmas variantas: garsiai pasakyti, kad „nesiožiuotų“, kad paklustų ir ramiai eitų į valgyklą. O gal mokytoja ir visai nekreipia dėmesio, manydama, kad vieną akimirką mokiniai nuliūsta, kitą – jau vėl geros nuotaikos. Kitas variantas – ilgasis kelias. Mokytoja bandys išsiaiškinti, kas atsitiko, sužinoti apie pastūmimą, mėgins tai išspręsti. Žodis „išspręsti“ tik skamba paprastai. Norint išspręsti smulkius konfliktus, kur nėra akivaizdžios žalos, gali prireikti savaitės, gal net mėnesio. Kurį kelią pasirinks mokytoja?

Ši knygutė skirta tiems, kurie, sprenddami smurto atvejus, nebijo eiti ilguoju keliu. Žinant dabartinį pedagogų užimtumą atrodo, kad šios rekomendacijos greičiausiai nebus pritaikytos. Bet tokiu atveju mes keliame klausimą: ar reikalingos tokios rekomendacijos, kuriomis vadovaujantis smurto atvejai būtų tik užglaistomi? Tai panašiai kaip, nuvirtus namo sienai, vietoj jos būtų daroma greitai sukonstruojama popierinė užtvara. Ši užtvara galėtų bet kada greitai griūti. Norint sutvarkyti sieną, reikia ją atstatyti iš pagrindų.

Tas pat ir su smurto atvejų sprendimu. Vaikai iki konfliktinių situacijų neprieina per vieną dieną. Bet koks smurtinis įvykis turi ilgą priešistorę, gilesnes priežastis. „Kosmetinio“ atvejų sprendimo efektas yra labai laikinas ir trumpas. Susidaro įspūdis, kad jis skirtas kam nors parodyti, jog smurto atvejai mokykloje yra sprendžiami.

Viena pedagogė seminaro metu pasakė: „Gerai būtų, jeigu smurtas būtų sprendžiamas bent jau „kosmetiniu“ būdu. Mūsų mokykloje neretai jis net taip

nėra sprendžiamas. Pedagogai mokykloje net „nemato“, kad mokiniai pakelia ranką prieš kitą, kad užgaulioja vieni kitus, nuolatos stumdosi.“ Esant tokiai padėčiai, galima pagrįstai kelti klausimą, ar pedagogas turi teisę vadintis pedagogu ir dirbti mokykloje. Tai yra tas pat, kai gatvėje jaunuolių kompanija spardo praeivį matant policijos pareigūnams, kurie, nieko nedarę, ima ir nuvažiuoja.

„**Kosmetinė pagalba**“ – tai pačios mažiausios ir trumpalaikės pastangos sprendžiant smurtinį atvejį. Jeigu rinksitės tarp visiško nereagavimo ir minimalios reakcijos, mes patariame žengti bent vieną žingsnį: *išsiaiškinti įvykį ir jį aprašyti dokumentuose. Smurtautojas turi parašyti pasiaiškinimą.*

Kadangi smurto atvejų mokyklose yra daug, administracija ir pedagogai yra suinteresuoti išspręsti įvykius per kuo trumpesnį laiką. Mūsų organizacijos psichologai ir socialiniai darbuotojai gauna prašymų pateikti „greitųjų receptų“, kaip vienu trumpu pokalbiu viską išspręsti. *Smurto atvejams spręsti nėra tokių receptų.* Tai būtų „vietoj nugriuvusios mūrinės sienos atstatyti popierinę“. Bet pažiūrėkime, ką galima padaryti per patį trumpiausią laiką, norint išspręsti mokykloje įvykusį smurtinį įvykį.

Rekomendacijos, kaip minimaliomis pastangomis išspręsti smurtinį įvykį (pastaba: tai yra mažai efektyvu):

- Paprašyti tiek nukentėjusįjį, tiek smurtautoją parašyti įvykio paaiškinimą.
- Raštiški paaiškinimai reikalingi mokyklai, nes vėliau, paprašius mokyklą audituojančioms organizacijoms, „bus bent kas nors parodyti“. Taip pat šie dokumentai gali būti vėliau daug atidžiau išanalizuoti.
- Pavesti su smurtinio nusikaltimo dalyviais pasikalbėti socialiniam pedagogui.
- Raštu pranešti tėvams.
- Liepti įvykio dalyviams nueiti pas psichologą.
- Klasės auklėtoja smurtautojo tėvams per klasės tėvų susirinkimą turi pasakyti, jog tėvai turi imtis priemonių, kad toks įvykis mokykloje nepasikartotų.

Viskas. Ir tai jau atims laiko. Visoms kitoms rekomendacijoms įgyvendinti laiko reikės daugiau. Gal šios rekomendacijos skamba sarkastiškai, bet visada bus atvejų, kai tokios minimalios pastangos duos ilgalaikių rezultatų. Deja, tokie atvejai bus reti. Tai bus efektyvu tiems mokiniams, kurie yra motyvuoti mokytis, kurių akademiniai pasiekimai geri, kurių tėvai yra motyvuoti visapusiškai talkininkauti mokyklos darbuotojams.

Toliau kalbėsime apie tai, kas padėtų realiai išspręsti smurtinį įvykį. Toms rekomendacijoms įgyvendinti reikia daug daugiau laiko ir pastangų. Bet tai verta daryti. Nes tinkamai išsprendus konfliktą, smurtinis įvykis greičiausiai nebebus kartojamas. Tik neišspręsti atvejai kartojasi. Gal dėl to mokyklose ir yra tiek daug smurtinių įvykių.

Smurto atvejų sprendimas

Norint tinkamai reaguoti į smurtinius atvejus, reikia nusiteikti ilgesniam darbui. Toliau nurodome svarbiausius žingsnius, kuriuos turi žengti pagalbą teikiantis mokyklos darbuotojas. Vienas darbuotojas bus beveik nepajėgus susidoroti su visomis užduotimis. Geriausias rezultatus pasieks mokykloje veikianti komanda. Apie komandos subūrimą, jos veiklos organizavimą sužinosite kitame skyriuje.

Reakcija smurto metu

Šioje dalyje aprašoma, ko būtinai reikia imtis, vykstant smurtiniam įvykiui. Ką daryti pedagogui, sargui, valytojai, pavaduotojai, jeigu jie, eidami koridoriais ar žiūrėdami pro langą, pamato vykstantį smurtinį įvykį? Yra dvi skirtingos reikiamo reagavimo formos. Kurią iš jų rinktis, priklauso nuo to, ar suaugusysis gali saugiai įsikišti ir nutraukti smurtą, pats nenukentėdamas.

1. Įvykiai, kai mokyklos darbuotojui nėra rizikos (arba yra maža rizika) patirti fizinę ar kitokią žalą

Mokyklose neretai galima tiesiogiai pamatyti smurtinių situacijų, kai tarpusavyje konfliktuoja vaikai. Tai žemesniųjų klasių mokinių prasisvardžiavimai, lengvi apsistumdymai, įžeidinėjimai, tampymai už plaukų, muštynės. Daugeliu atvejų toks smurtas nekelia tiesioginio pavojaus pedagogui. Tokiu atveju pedagogas turi imtis ryžtingų veiksmų, kad smurtinis įvykis nesitęstų. Kai kuriose mokyklose yra įprasta organizuoti budėjimą pertraukų metu. Administracija turi pateikti aiškias instrukcijas, ką turėtų daryti pedagogai budėjimo metu.

Pedagogas budėjimo per pertraukas metu:

- padeda organizuoti vaikams saugią veiklą, padedančią atsipalaiduoti;
- stengiasi, kad nekiltų smurtinių incidentų;
- bendraudamas su vienu ar keliais mokiniais, nuolat stebi ir kitus vaikus;
- nekalba apie pamokas ar darbus. Pertrauka yra pertrauka.

Pedagogas budėjimo metu neturi būti „kalėjimo kameros prižiūrėtojas“. Jis turi organizuoti papildomą užimtumą, kaip smurtinių įvykių prevenciją.

Išankstinis personalo parengimas

Mokyklos (ar kitos vaikų institucijos) administracija turi organizuoti personalo mokymus, kaip reikėtų elgtis krizinės situacijos mokykloje metu. Viena iš mokymų temų – darbuotojo elgesys smurtinio nusikaltimo atveju. Mokymuose turi dalyvauti ne tik pedagogai, auklėtojai, bet ir kitas įstaigos personalas (sargai, valytojai, kiti ūkio dalies darbuotojai ir t. t.). Mokymų metu turi būti suteiktos žinios, kaip elgtis krizinėse situacijose. Pagrindinės krizinės situacijos:

- gaisras;
- žemės drebėjimas;
- įkaitų paėmimas;
- nuodingųjų medžiagų nutekėjimas;
- sunkūs kriminaliniai nusikaltimai (nužudymai, sprogdinimai);
- savižudybės;
- smurtiniai konfliktai.

Be to, darbuotojai turi būti mokomi elgtis tokiose konfliktinėse situacijose, kai mato besistumdančius, įžeidinėjančius vienas kitą ar kitaip smurtaujančius mokinius. Tik po mokymų administracija gali reikalauti atitinkamo ir adekvataus situacijai pedagogų elgesio. Mokymus organizuoti galima pavesti mokyklos specialistų grupei (kurią sudaro mokyklos psichologas, socialinis pedagogas, gydytoja). Taip pat tokius mokymus galima užsakyti iš kitų organizacijų.

Pagrindiniai darbuotojo elgesio, matant smurto ar konflikto sceną, principai:

1. Smurtas (ar kitoks konfliktas) turi būti nutrauktas.
2. Turi būti įvertinta fizinė žala, esant reikalui, nukentėjusiam vaikui turi būti suteikta medicinos pagalba.

Reakcija į stebimą įvykį gali būti teigiama arba neigiama.

<i>Teigiama reakcija</i>	<i>Neigiama reakcija</i>
Nutraukti nedelsiant	Ignoruoti manant, kad ne jūsų atsakomybė
Nevartoti prievartos	Įsikišti apibarant
Ieškoti priežasčių	Iškviesti tėvus ir pasakyti, kad tvarkytųsi su savo vaikais
Ieškoti sprendimų	Pažeminti prieš visą klasę

II. Smurtiniai įvykiai, turintys sunkių fizinių ir psichologinių pasekmių, mokyklos darbuotojai yra rizikos patirti fizinę ar psichinę žalą

Nė viena mokykla nėra apsaugota nuo sukrečiančių sunkių smurtinių įvykių jos teritorijoje. Tai gali būti šaunamojo ginklo, peilio panaudojimas, smarkūs sumušimai, turintys nemenkų fizinių pasekmių, muštynės, gaujų konfliktas, užpuolimai ir pan.

Mokyklos darbuotojai turi būti išklausę pagrindines instrukcijas, kaip reaguoti tokiais atvejais, pasirengę iš karto imtis labai konkrečių veiksmų. Kiekvienas profesionaliai atliktas žingsnis gali ne tik apsaugoti mokinius nuo sunkių sužalojimų, bet gal ir išgelbėti gyvybę. Neprofesionalus pedagogo elgesys sunkiose situacijose gali kelti grėsmę ir jo paties sveikatai ar gyvybei.

Mirtys mokyklose (JAV patirtis¹):

- šešis kartus dažniau žūva 9–12 klasių mokiniai;
- 81 proc. mokinių yra nužudomi. Kiti atvejai – savižudybės arba nelaimingi atsitikimai;
- 77 proc. mokinių žūva, panaudojus šaunamąjį ginklą, 17 proc. – nuo peilių;
- mokinių mirtys yra 9 kartus dažnesnės miesto mokyklose;
- 83 proc. aukų ir 96 proc. užpuolikų yra vyriškosios giminės;
- masiniai žudymai mokyklose – paskutinio dešimtmečio problema;
- tikimybę žūti mokykloje turi 1 iš 107 000 JAV mokinių.

Kokios priežastys lėmė žudymus? Shawnas Johnstonas, teisės psichologas, apklausęs daugiau nei 5000 nepilnamečių, taip apibūdina žiaurius nusikaltimus mokyklose darančius mokinius:

- orientuoti tik į save;
- paskendę savo mintyse;
- jaučia malonumą, imdamiesi žiaurių keršto aktų;
- neretai susierzinę, nusivylę, pikti, skaudžiai išgyvena, kai nepasiekia pageidautų tikslų;
- jaučiasi, lyg būtų nukentėję;
- negalvojančys apie kitus.

„Vaikai, kurie gali padaryti labai žiaurius nusikaltimus, dažnai jaučia vidinį skausmą. Tiek gyvūnai, tiek vaikai, patiriantys nuolatinę prievartą ir skausmą, neretai turi patologinį polinkį į agresyvius veiksmus“, – teigia psichiatrė D. Lewis.

¹ http://whyfiles.org/065school_violence/1.html

Vaikai pasidaro agresyvūs, jei auga smurtinėje aplinkoje, nemoka spręsti problemų ir konfliktų pokalbiais, diskusijomis.

Ginklai yra pasidarę jėgos ir pagarbos užkariavimo simboliu. Net maži vaikai neretai mano, kad nušauti „blogiečius“ – tai tas pat, kas atlikti žygdarbį. Mokyklose „kumščio“ jėga pradeda nublankti, kai mokiniai pradeda neštis į mokyklą ginklus.

Kodėl vaikai gali taip lengvai nužudyti vienas kitą? Tai lemia keletas priežasčių:

- *tėvų auklėjimas „mano garbė – svarbiausia“*. Neretai tėvai auklėja sūnų ar dukrą „kovos dvasia“. Jie pateikia vaikams nekorektiškas instrukcijas: „Jeigu tave pažemino ar pastūmė – duok gerai atgal“;
- *smurtinių kompiuterinių žaidimų įtaka*. Žaisdami daugelį kompiuterinių žaidimų vaikai atlieka daug virtualių smurtinių veiksmų. Kompiuteriniai žaidimai pastaruoju dešimtmečiu labai tobulėja, darosi vis tikroviškesni. Ką nors nušauti, papjauti – pagrindinis ne vieno kompiuterinio žaidimo tikslas;
- *iškreiptas nemirtingumo suvokimas*. Tai suformuoja televizija. Matydami, kad animacinių, meninių filmų herojai tai žūva, tai vėl prisikelia, vaikai įsivaizduoja, kad smurtas – tai tiesiog žaidimas, kad tai nieko rimta, kad „galbūt sužeistieji ir nušautieji gyvens toliau, kaip gyveno iki šiol“.

Veiksmai smurtinio įvykio metu

Mokyklos darbuotojas krizinėse situacijose turi vadovautis keliais principais:

- *Įvykis turi būti nutrauktas*. Jeigu pedagogas nusprendžia, kad įsikišti gali būti pavojinga jo sveikatai ar gyvybei, jis turi pasišalinti ir privalo nedelsdamas pranešti policijai. Įvykį jis turi stebėti tik per saugų atstumą.
- *Būtina apsaugoti vaikų sveikatą ir gyvybę*. Jeigu mokinys turi ginklą, darbuotojas turi siekti, kad kuo daugiau mokinių būtų evakuota iš pavojingos zonos.
- *Nukentėjusiesiems reikia suteikti būtinąją pagalbą*. Jeigu vaikai yra sužaloti, pedagogas turi suteikti pirmąją medicinos pagalbą arba pakviesti medicinos darbuotojus.
- *Neprovoquoti dar didesnės užpuoliko agresijos*. Bet kokia kritika, rėkimas, moralizavimas, net paniškas elgesys gali netiesiogiai išprovokuoti dar sunkesnių pasekmių. Jeigu pedagogas negali profesionaliai elgtis krizinėje situacijoje, jis turi pasišalinti.

- *Ramiai elgtis ir teikti aiškias instrukcijas.* Kilus panikai, užpuolimo atveju vaikams, mokyklos darbuotojams labai svarbu pateikti paprastas, aiškias instrukcijas (pavyzdžiui, „Dabar greitesniu žingsniu išeikite iš mokyklos, su niekuo nebendraudami“, „Dabar eik tiesiai į mokytojų kambarį, surink numerį 112 ir pranešk, kad mokykloje panaudotas šaunamasis ginklas, yra sužeistųjų, eik dabar“ ir pan.).

Rekomendacijos:

- Kai mokykloje įvyksta nusikaltimas, būtina pašalinti stebėtojus. Mokiniai yra smalsūs, jie gali eiti pasižiūrėti, kol įvykis dar nesibaigęs. Griežtai paprašykite, kad nereikalingi asmenys pasišalintų iš įvykio vietos. Paaiškinkite, kad vėliau bus suteikta informacija apie įvykį.
- Ramus elgesys įvykio metu. Kartais įvykis nebūna toks sunkus, bet apie jį sklinda įvairiausių pasakojimų. Vaikai gali patirti didelį stresą, jeigu informacija bus „išpūsta“, todėl ramus darbuotojo elgesys ir adekvatus situacijos vertinimas yra labai svarbu.
- Kai vyksta muštynės, pedagogas turi greitai pasikviesti į pagalbą kitus pedagogus. Keli darbuotojai vienu metu gali nutraukti muštynes.
- Greiti veiksmai. Darbuotojas turi būti pasiruošęs greitai mobilizuotis ir atlikti tam tikrus veiksmus. Nusikaltimas gali labai greitai rutuliotis, ilgi svarstymai gali tik pakenkti situacijai. Staigus netikėtas riktėlėjimas, nukentėjusio vaiko atitraukimas (ar nunešimas) gali pagerinti situaciją.
- Neprieštarauti užpuolikui. Krizinėse situacijose pagrindinis tikslas turi būti nutraukti smurtinius veiksmus, išvengti sužalojimų. Tinka visos priemonės (melas, sutikimas su viskuo). Labiausiai netinka tokie veiksmai, kurie gali paskatinti dar didesnę smurtą.

Pirmoji pagalba

Pirmoji medicinos pagalba

Kiekvienas žmogus, dirbantis su žmonėmis, turi žinoti, kaip yra teikiama pirmoji medicinos pagalba. Mokyklos administracija turi organizuoti personalo mokymus. Mokymų metu reikia ne tik pateikti instrukcijas. Pedagogai turi įgyti konkrečių praktinių įgūdžių. Jie svarbūs ne tik tuomet, kai vaikai nukenčia nuo smurtinių įvykių, bet ir kai netyčia patiria įvairių fizinių traumų. Pedagogai su mokinių grupėmis už mokyklos ribų (ekskursijos, išvykos,

žygiai) gali vykti tik kai jau yra pasirengę teikti pirmąją medicinos pagalbą. Šios žinios yra būtinos, nes kartais taip galima išgelbėti gyvybę. Toliau nurodoma, ką būtinai turi žinoti ir mokėti darbuotojas:

- *Atsakomybės pasidalinimas.* Darbuotojai neturi palikti nukentėjusio asmens. Geriausia, kai vienas lieka prižiūrėti nukentėjusį asmenį, kitas iškviečia medicinos personalą.
- *Pirmasis nukentėjusiojo būklės įvertinimas ir skausmo sumažinimas.* Darbuotojas turi nustatyti traumos didumą. Reikia nustatyti, ar nukentėjusysis neprarado sąmonės (sąmonės praradimo požymiai: kūnas nejudrus, žmogus savarankiškai negali pakeisti kūno padėties, nulinksta galva ir galūnės). Jeigu yra pilvo skausmai, nukentėjusysis turi būti guldomas ant nugaros. Kai pažeistos kepenys, nukentėjusysis gali būti sulenkęs kojas. Pagrindiniai gyvybės rodikliai – kvėpavimas ir širdies veikla. Kvėpavimas nustatomas dviem būdais: stebint krūtinės ląstą ar pilvą, nustatoma, ar yra ritmingi kvėpavimo judesiai; antrasis būdas – pridėdamas veidrodis prie nosies ir stebima, ar jis aprasoja. Širdies veikla nustatoma, matuojant pulsą arba pridedant ausį prie krūtinės. Normalus pulsas yra 60–75 dūžiai per minutę. Dar galima patikrinti, ar akių vyzdžiai reaguoja į šviesą. Jeigu nėra nors vieno iš gyvybės požymių, būtina imtis reanimacijos priemonių: dirbtinio kvėpavimo, tiesioginio širdies masažo. Sustojusi širdis ar kvėpavimas – dar ne mirtis. Tai gali būti klinikinė mirtis. Ji trunka apie 5–8 minutes, tuo metu būtina imtis reanimacijos.
- *Traumų, sužalojimų, žaizdų priežiūra.* Darbuotojai turi žinoti, kaip sustabdyti kraujavimą, prižiūrėti sumuštas vietas, dezinfekuoti pažeistas vietas. Pavyzdžiui, esant atvirajam kaulų lūžiui, negalima pirštais iš žaizdos imti kaulų nuolaužų. Esant vidiniam kaulo lūžiui, būtina užtikrinti, kad pažeista vieta nebūtų judinama (kitaip galima pažeisti vidaus audinius). Kraujavimą iš galūnių būtina stabdyti taisyklingai, panaudojant rišamąsias priemones ar užspaudžiant ranka arterijas aukščiau žaizdos. Darbuotojas turi žinoti, kaip sutvarstyti pažeistą vietą.
- *Kitos kūno sužalojimo formos.* Darbuotojai turi žinoti, kaip elgtis, kai yra nudegimų (ugnimi, cheminėmis medžiagomis), kaip teikti pagalbą skendusiam, ištiktajam elektros šoko, esant stuburo pažeidimams ir pan.

Mokykla turi būti pasiruošusi teikti ne tik pirmąją medicinos, bet ir pirmąją psichologinę pagalbą. Dažniausiai tai reikia padaryti iš karto po įvykio.

Pirmoji psichologinė pagalba asmeniui sunkių išgyvenimų metu

Dar tai yra vadinama ekstrine psichologine pagalba. Ši pagalba būtina, kai dėl smurtinio įvykio kyla įvairių stiprių mokinių ar darbuotojų reakcijų. Toliau nurodomos dažniausios tokios reakcijos ir teiktina pagalba.

Kliedesiai ir haliucinacijos. Tai gali kilti po smarkaus sumušimo, staigaus išgąsdinimo, šaunamojo ginklo panaudojimo ar pan. Kritinė situacija sukelia didelę nervinę įtampą. Kliedesiai ir haliucinacijos – tai klaidingas tikrovės suvokimas. Vaikui gali atrodyti, kad jį vis dar muša, kad greta esantis pedagogas yra užpuolikas. Tokiu atveju reikėtų:

- kviestis į pagalbą psichiatrą;
- iki atvykstant specialistams stebėti, kad nukentėjęs asmuo nesužalotų aplinkinių žmonių ar savęs;
- izoliuoti nukentėjusįjį nuo aplinkinių, palikti šalia jo budėti žmogų;
- kalbėtis su nukentėjusiuoju ramiu balsu. Sutikti su visomis jo saktomis mintimis. Nesistengti įtikinti, kad jo pasakojimai yra kliedesiai.

Apatija. Apatija gali atsirasti po užsitęsusios smurtinės situacijos, nepasisekusio pasipriešinimo ar bandymo pabėgti iš situacijos, artimo žmogaus stipraus sužalojimo ar mirties. Būdamas tokios būsenos, žmogus nenori nei judėti, nei kalbėti. Viduje – visiška tuštuma, nėra jėgų net reikšti kokius nors jausmus. Po smurtinio įvykio apatijos būseną gali trukti nuo keleto valandų iki savaitės (ar dar ilgiau). Pagrindinė apatijos priežastis – patirta nesėkmė (bandė išvengti smurto, bet nepavyko, bandė padėti draugui ar kolegai, ir nepasisekė). Tokiu atveju reikėtų:

- kalbėtis su nukentėjusiuoju. Reikia užduoti elementarių klausimų: „Koks tavo vardas?“ (jeigu nukentėjusysis yra nepažįstamas) „Nori valgyti?“, „Kaip dabar jautiesi?“ ir pan.;
- nuvesti nukentėjusįjį į kambarį, kur jis gali atsigulti arba sėdėti atsilošęs. Jam reikėtų nuauti batus;
- paimti nukentėjusįjį už rankos arba pridėti ranką prie kaktos ir palaikyti;
- suteikti nukentėjusiajam galimybę pamiegoti ar tiesiog pagulėti;
- pasiūlyti labai paprastą elementarią veiklą (pasivaikščioti aplink mokyklą, nueiti į valgyklą ar į kavinę išgerti arbatos, pakviesti padėti kitiems nukentėjusiesiems).

Stuporas. Stuporas yra pati stipriausia gynybinė organizmo reakcija. Jis gali ištikti po itin sunkių įvykių, žiaurių muštynių ar sužalojimų. Jis gali trukti nuo keleto minučių iki keleto valandų. Nesuteikus pagalbos nukentėjęs asmuo tokios būsenos gali būti gana ilgai. Tai gali kelti grėsmę jo fizinei sveikatai. Pagrindinis stuporo požymis – nereagavimas į išorės garsus, šviesą, prisilietimus, kutenimus. Stuporo metu žmogus gali sustingti, gali stipriai įsitempti kai kurios raumenų grupės. Tokiu atveju reikėtų:

- sugniaužti nukentėjusiojo rankų pirštus į kumštį, ištiesti nykščius (lyg jis rodytų „viskas gerai“ ženklą);
- pirštų galiukais masažuoti kaktą virš antakių sukamaisiais judesiais;
- pridėti ranką prie nukentėjusiojo krūtinės, kartu su juo kvėpuoti garsiau pagal jo ritmą;
- tyliai, ramiai ir lėtai kalbėti į ausį tokius žodžius, kurie gali kelti emocijas. Būtina nukentėjusįjį pažadinti iš sąstingio.

Motorikos sujaudinimas. Kartais patirtas smurtas gali sukelti tokių stiprių emocijų, dėl kurių nukentėjęs asmuo gali nebesuvokti, kas aplink jį vyksta. Jis gali neatskirti, kas yra priešai, užpuolikai, kas gali jam padėti. Jis gali logiškai nebemąstyti, elgtis lyg įsiutintas gyvūnas narve. Gali bėgioti be tikslo, nenormaliai garsiai kalbėti, visiškai negirdėti, ką jam sako kiti žmonės. Tokiu atveju reikėtų:

- griebtis veiksmo „užgrobimas“ (tik įvertinus, kad nukentėjęs asmuo nėra fiziškai stipresnis): priėjus iš nugaros rankomis paimti už pažastų, palenkti nukentėjusįjį į save ir prispausti prie savęs;
- izoliuoti nukentėjusįjį nuo aplinkinių;
- kalbėti ramiu balsu apie jausmus, kuriuos jis jaučia. Stebimus jo jausmus kartoti. Kartu sakyti: „Tau norisi kažką padaryti, kad tai baigtųsi“, „Tu nori pabėgti iš šios situacijos“;
- nesiginčyti su nukentėjusiuoju, neuždavinėti klausimų. Nukentėjusysis gali sužaloti save ir aplinkinius;
- motorinis sujaudinimas paprastai trunka trumpai, vėliau neretai nukentėjusysis gali pradėti drebėti, verkti ar tapti agresyvus.

Agresija. Agresyvus elgesys – viena iš nevalingų reakcijų, kuria organizmas išreiškia didelę vidinę įtampą. Piktybiškas elgesys, agresyvus bendravimas ar puolimas gali trukti gana ilgai. Agresijos būsenos asmuo paprastai yra labai sujaudintas, jaučia didelį pyktį, smarkiai suirzta dėl bet kokios smulkmenos. Jis gali bandyti smogti aplinkiniams kumščiais ar po ranka pakliuvusiais daiktais. Agresyvos būsenos žmogus ižeidinėja aplinkinius, keikiasi, jo raumenys smarkiai įsitempę, kraujo spaudimas padidėjęs. Tokiu atveju reikėtų:

- pašalinti aplinkinius asmenis, kurie negali padėti šioje situacijoje;
- suteikti galimybę nukentėjusiajam „išleisti garą“ (pavyzdžiui, išsikalbėti, išsikeikti, daužyti pagalvę);
- duoti darbą, kuriam reikia didelių fizinių pastangų (pernešti sunkų daiktą, pastumti stalą, spintą);
- rodyti geranoriškumą. Net jeigu pagalbą teikiantis mokyklos darbuotojas nesutinka su nukentėjusiuoju, nekaltinti jo, tiesiog įvardinti jo veiksmus, pasakyti savo nuomonę dėl kylančio pavojaus sveikatai. Priešingu atveju agresija gali būti nukreipta į pagalbą teikiančią asmenį. Negalima nukentėjusiajam priekaištauti: „Kas tu per žmogus, kad taip darai“. Vietoj to reikėtų pasakyti: „Tu labai pyksti, tau norisi aplinkui viską išdaužyti. Pabandom kartu rasti kokią nors išeitį“;
- pamėginti nuimti susidariusią įtampą komentarų su humoro atspalviu („Dar minutė, ir rytoj visa mokykla galės mokytis tik rūsyje, nes neliks nei pirmo, nei antro aukšto“);
- agresija gali būti nugesinta bausmės baime, jeigu agresyviai besielgiantis žmogus nesiekia konkrečių tikslų ar naudosis iš tokio elgesio, taip pat jeigu yra didelė tikimybė, kad bausmė bus griežta ir tikrai įgyvendinta;
- stebėti nukentėjusįjį. Likęs vienas jis gali imtis neapgalvotų veiksmų.

Baimė. Nukentėjęs mokinys gali jausti didelę baimę ateiti į mokyklą, bijoti kurios nors mokyklos vietos. Dėl baimės įsitempia raumenys (ypač veido), dažniau plaka širdis, padažnėja kvėpavimas, žmogus sunkiau kontroliuoja savo kūno reakcijas. Apimtas paniškos baimės žmogus gali bėgti, sustingti, pasidaryti agresyvus. Tokiu atveju reikėtų:

- pridėti ranką prie nukentėjusiojo, kad jis galėtų jausti ramų padešančiojo pulsą ir kvėpavimą. Prisilietimas kartu yra ženklas „Aš su tavimi, tu ne vienas“;
- ramiai kvėpuoti šalia nukentėjusiojo, prašyti, kad jis kvėpuotų giliai ir ramiai;
- skatinti įvardinti baimės jausmą. Rodyti, kad nukentėjusysis yra suprantamas ir palaikomas;
- masažuoti labiausiai įsitempusius raumenis. Neretai tai būna nugaros sritis.

Isterija. Isterijos priepuolis gali trukti nuo kelių minučių iki kelių valandų. Paprastai isterijos ištiktas žmogus yra sąmoningas, bet labai susijaudinęs, greitai judina rankas, daro teatrališkas pozas, kalba labai emociškai, paprastai greitai, tarpais rėkauja ar verkia, taip pat greitai gali nustoti tai daryti. Tokiu atveju reikėtų:

- pašalinti žiūrovus. Likti su nukentėjusiuoju vienuoje (jeigu tai nepavojinga padedančiajam);
- galima pamėginti atlikti netikėtą poelgį, judesį, kuris nustebintų nukentėjusįjį – lengvai pliaukštelėti per žandą, apipilti vandeniu, trankiai numesti daiktą ant grindų, garsiai riktelti. Kalbėti su nukentėjusiuoju trumpomis frazėmis („Išgerk vandens“, „Nusiprausk veidą“);
- po isterijos priepuolio ateina nuovargis. Nukentėjusįjį reikia paguldyti miegoti. Stebėti nukentėjusįjį iki atvyks specialistas (isterijos atveju gali tekti kviesti arba nuvežti pas psichiatrą);
- netenkinti nukentėjusiojo pageidavimų. Jie paprastai gali per vieną minutę pasikeisti keletą kartų.

Nervinis drebulys. Patyręs stresą žmogus gali pradėti drebėti, šio proceso valingai sustabdyti jis negali. Drebulys – tai nevalinga organizmo reakcija įtampai sumažinti. Priverstinai sustabdžius drebėjimą, įtampa liks viduje. Dėl to gali kilti raumenų skausmai. Neišreikšta įtampa sukelia psichosomatinės ligas – hipertoniją, skrandžio opą ir pan. Nervinis drebulys paprastai kyla incidento metu arba iš karto po jo. Žmogus negali rankose nulaikyti daiktų, pakinta balsas. Po nervinio drebulio paprastai jaučiamas didelis nuovargis. Tokiu atveju reikėtų:

- paskatinti valingai padidinti drebulį. Tai gali padaryti ir padedantis žmogus. Reikia paimti nukentėjusįjį už pečių ir smarkiau papurtyti 10–15 sekundžių;
- kalbinti nukentėjusįjį, vengti tylos pauzių;
- po nervinio drebulio sudaryti sąlygas nukentėjusiajam pailsėti;
- drebulio metu negalima:
 - o apkabinti nukentėjusiojo ar kitaip prispausti, kad drebėjimas liautųsi;
 - o gobti nukentėjusįjį, kad būtų šilčiau;
 - o raminti, liepti, kad susiimtų ir nustotų drebėti.

Verkimas. Kai žmogus verkia, jo kūne išsiskiria cheminės medžiagos, kurios jį ramina. Svarbu, kad šalia būtų kitas žmogus. Neretai iš pradžių tik rieda ašaros, bet gali prasidėti raudojimas. Žmogui dreba lūpos, jis yra prislėgtas, bet, priešingai negu isterijos atveju, nėra sujaudinimo simptomų. Jeigu žmogus bando suvaldyti ašaras, jis sulaiko vidinę įtampą ir neišreiškia jos. Jeigu nukentėjusysis skatinamas neverkti, tai gali sukelti fizinių ar psichinių pažeidimų. Tokiu atveju reikėtų:

- nepalikti nukentėjusiojo vieno;

- jeigu nukentėjusysis neprieštarauja, liesti jį jam priimtinu būdu (apkabinti, uždėti ranką ant peties);
- aktyviai klausytis nukentėjusiojo. Taip jam lengviau išreikšti savo liūdesį. Reikia vis sakyti „Taip“, „Aha“, linkčioti galva, kartoti nukentėjusiojo ištartas frazes, kuriomis jis išreiškia jausmus;
- nesistengti nuraminti nukentėjusiojo. Reikia leisti išsiverkti ir išsikalbėti, „išsemti“ iš savęs liūdesį, baimę, išideidimą;
- neklausinėti, nedalinti patarimų. Pagrindinis padedančiojo uždavinys – išklaudyti.

Mirties baimė. Mokinys atsinešė ginklą ir nusitaikė kitam mokiniui (ar pedagogui) į galvą. Gal užpuolikas pridėjo peilį prie gerklės. Šių ar kitų smurtinių situacijų metu nukentėjusysis gali pajusti didelę mirties baimę. Kasdieniame gyvenime žmogaus psichika paprastai „valingai pamiršta“ mirties grėsmę, žmogui atrodo, kad tai yra kažkas tolimo ar net nerealaus. Išgyvenęs mirties baimę asmuo paprastai kitaip suvokia aplinką, jis ima pastebėti daug atvejų, kada galima numirti. Jo gyvenimas suskaldytas į dvi dalis – iki įvykio ir po jo. Jam kyla jausmas, kad jo negali suprasti aplinkiniai žmonės. Patirta mirties baimė yra labai sunki psichikos trauma. Tokiu atveju reikėtų:

- padėti nukentėjusiajam išreikšti savo jausmus, susijusius su įvykiu. Jeigu jis atsisako kalbėti, reikėtų pasiūlyti tai aprašyti;
- pasakyti, kad net po tokių įvykių žmogus gali gyventi laimingai, kad tokie įvykiai gali padėti pasidaryti svarbias ir vertingas išvadas. Paprašyti, kad jis pasidalintų tomis išvadomis ar mintimis;
- leisti nukentėjusiajam bendrauti su kitais žmonėmis, išgyvenusiais tą pačią ar panašią situaciją;
- neleisti nukentėjusiajam vaidinti „auką“, t. y. naudotis tragiška situacija siekiant sau naudos („Aš negaliu nieko daryti, nes išgyvenau tokį įvykį“). Tai reikia daryti reikliai, bet ne žeminančiai;
- pabrėžti, kad gyvenimas nesibaigė, kad nukentėjusysis ir toliau yra svarbus kitiems, kad jis gali rasti pagalbą ir supratimą.

Pirmoji psichologinė pagalba grupei paveiktų žmonių mokykloje

Kritiniai įvykiai mokykloje paprastai paveikia ne vieną mokinį ar pedagogą. Rekomenduojama psichologinę pagalbą teikti ne tik atskiriems žmonėms. Dirbti su visa grupe pravartu dėl to, kad dalyviai gali teikti paramą vienas kitam, nukentėjusieji lengviau išgyvena įvykį būdami kartu, kai mato, kad

juos supranta kolegos ar artimi žmonės. Vienas iš galimų darbo su grupe metodų – įvykio aptarimas.

Įvykio aptarimas (ang. debriefing) – tai darbas su grupine psichikos trauma. Tai aiškios struktūros krizių intervencijos forma. Ji taikoma žmonėms, kartu išgyvenusiems katastrofą, tragišką įvykį. Tokio aptarimo tikslas – sumažinti įvykio dalyvių išgyvenamą stresą. Mokykloje šis būdas gali būti taikomas, kai labai sunkius jausmus po įvykio išgyvena grupė mokinių ar pedagogų. Įvykio aptarimo taisyklės:

- Į grupės susitikimą surenkami tik tiesiogiai nuo įvykio nukentėję asmenys. Tai gali būti visa klasė, kurioje įvyko žiaurios muštynės. Tai gali būti po savižudybės mokykloje sunkius neigiamus jausmus jaučiančių pedagogų grupė. Tai gali būti grupė vaikų ir suaugusiųjų, mačiusių nužudymą. Susitikime neturi dalyvauti su įvykiu nesusiję asmenys.
- Pirmasis grupės susitikimas turi įvykti per pirmąsias 48 valandas po traumavusio įvykio.
- Grupės susitikimas turi vykti kabinete, kuriame nebus jokių kitų pašalinių trikdžių (nėra telefono, niekas netikėtai neįeis).
- Geriausia, kai grupėje yra iki 15 žmonių. Jeigu netiesiogiai nukentėjusiųjų yra daugiau, reikėtų organizuoti daugiau grupių.
- Pirmasis susitikimas trunka 2–2,5 valandos be pertraukų. Pertrauka daroma, jeigu kyla labai stiprūs jausmai.
- Įvykio aptarimas – ne psichoterapinės grupės seansas. Tai nėra gydymas. Jo tikslas – sumažinti sunkių įvykio sukeltų išgyvenimų pasekmes.
- Grupės susitikimą veda du pasirenkę (mokykloje po įvykio veiksmų planą aptarę) mokyklos darbuotojai. Gali dalyvauti ir asmenys iš kitų organizacijų ar tarnybų (pavyzdžiui, savivaldybės pedagoginės psichologinės tarnybos specialistai). Pagrindiniai du reikalavimai susitikimo vadovams: gebėjimas išlikti ramiam, grupės nariams išgyvenant sunkius jausmus; žinios apie grupės darbą, apie sunkumus ir jausmus, susijusius su stresu, nerimu ir praradimu. Pagrindinis vadovų darbas – skatinti visus grupės narius kalbėti (pagal tam tikrą struktūrą).

Įvykio aptarimo tikslai:

- reakcijų ir jausmų „perdirbimas“;
- kiekvieno dalyvio ir visos grupės įtampos sumažinimas;
- nenormalumo ir unikalumo jausmo sumažinimas (kiekvienas reaguoja savaip, dėl to kartais jaučiasi nenormalus; dalyvaudamas grupėje su-

pras, kad daugelis išgyvena panašius jausmus, tik jie gali kitaip reikštis);

- išorinių ir vidinių grupės galimybių mobilizacija;
- grupės narių parengimas tiems simptomams ar reakcijoms, kurios dar kils;
- pagrindinių veiksmų numatymas ar suplanavimas.

Įvykio aptarimo struktūra:

Įvadinė dalis. Jei įvadinė dalis bus netinkama, nebus ir tolesnio darbo. Susitikimo vadovas gali pasakyti: „Mano vardas yra Tokius susitikimus po skaudžių įvykių aš jau esu vedęs ne kartą. Daugelis žmonių toki aptarimą vertina kaip labai naudingą. Mes aptarsime savo jausmus, kilusias reakcijas, įvykio detales, tolesnius veiksmus. Visi jūsų elgesio aptarimo metu būdai yra normalūs, kad ir kaip keistai jie atrodytų.“ Paskatinę grupės narius dalyvauti aptariant įvykį, susitikimo vadovai paaiškina taisykles (niekas nebus verčiamas kalbėti prieš savo valią; dalyviai teturi pasakyti savo vardą ir savo požiūrį į įvykį; klausytis kitų, jų nepertraukti; laikytis konfidencialumo, neskleisti gandų, nieko nepasakoti apie kitų žmonių pasakytas mintis pašaliniais žmonėms). Susitikimo vadovai gali užsirašinėti kitų mintis, bet nefiksuoti, kas tai pasakė. Vėliau kiekvienas dalyvis turi teisę pamatyti vadovų užrašus. Dalyviams pasakoma, kad draudžiama vienas kitą kritikuoti, vertinti, kad vadovai nutrauks bet kokius kilusius ginčus ar kaltinimus. Dalyviams reikia pasakyti, kad aptarimo metu jie gali pasijusti sunkiau, nes atvirai kalbės apie trauminį įvykį. Prieš pradėdant susitikimą perspėjama, kad nebus daromos pertraukos, todėl norintieji turi užvalgyti ar nueiti į tualetą. Kavą ar arbatą galima pasidaryti vietoje. Jeigu kas nors pasijus labai sunkiai, jis gali trumpam išeiti už durų, jį turi lydėti susitikimo vadovas ar vienas iš dalyvių.

Faktų fazė. Kiekvienas dalyvis pasako, ką jis matė, kaip suprato įvykį. Dalyviai paeiliui ratu gali atsakyti į tokius klausimus:

- Kuo tu esi susijęs su įvykiu, su nukentėjusiuoju (ar užpuoliku)?
- Kur tu buvai įvykio metu?
- Kas atsitiko?
- Ką tu matei? Girdėjai?

Vadovai trumpai apibendrina (pakartoja) kiekvieną pateiktą atsakymą. Dalyviai gali užduoti klausimus vienas kitam. Ši dalis padeda dalyviams kuo objektyviau suvokti įvykį, išvengti klaidingų įsivaizdavimų ar fantazijų. Kuo ilgiau truko incidentas, tuo ilgesnė turi būti ši dalis.

Minčių fazė. Šios fazės metu yra analizuojami įspūdžiai, priimti sprendimai, kilusios mintys. Dalyviams galima pateikti tokius klausimus:

- Kokia buvo pirmoji jūsų mintis, kai supratote, kas įvyko? (Klausimas skirtas tiems, kurie tiesiogiai matė įvykį).
- Kokia buvo pirmoji jūsų mintis, kai sužinojote, kas įvyko? (Klausimas skirtas tiems, kurie nebuvo tiesioginiai įvykio dalyviai).

Dalyviams svarbu pasakyti, kad pirmųjų kilusių minčių gali nesinorėti pasakyti, nes gal jos buvo labai keistos. Vadovai turi paskatinti pasakyti visas kilusias mintis.

Išgyvenimų fazė. Paprastai tai pati ilgiausia fazė. Ankstesnės fazės gali sustiprinti jausmus. Šios fazės tikslas – leisti išreikšti jausmus grupėje, kuri palaiko ir supranta žmogų. Vadovui gali tekti padėti (įvardinti jausmus). Vadovai turi pasakyti, kad neišsakyti jausmai turi didelę griaunamąją galią. Pagrindiniai jausmai, apie kuriuos gali kalbėti dalyviai: baimė, bejėgiškumas, vienišumas, savęs kaltinimas, frustracija, pyktis. Klausimai, kurie gali paskatinti kalbėti apie jausmus:

- Kaip jūs reagavote į įvykį? Kaip jautėtės įvykio metu?
- Kas jums buvo baisiausia, kai tai įvyko?
- Ką jautė kūnas (kokius kvapus, garsus, vidinius pojūčius), kai tai vyko?
- Koks buvo stipriausias jausmas?

Jeigu grupė nedidelė, reikia prašyti, kad dalyviai pasisakytų ratu. Jeigu didesnė – atsitiktine tvarka. Vadovai turi pasakyti dalyviams, kad visi jausmai yra normalūs. Vadovai turi įsikišti, jeigu kas nors iš grupės trukdo kitiems išsakyti jausmus. Jeigu kas nors ima sunkiai jaustis, reikia paprašyti, kad grupės nariai palaikytų tą žmogų žodžiu (arba veiksmu – kaimynas gali uždėti ranką ant peties). Jeigu dalyvis, pradėjęs verksti, nusisuka (neretai taip elgiasi suaugę vyrai), vadovai turi pasakyti, kad visi gali turėti jausmus ir juos reikšti, kad visos kiekvieno žmogaus reakcijos yra normalios ir priimtinos („tai visiškai normalus būdas išreikšti savo jausmus, neslopinkite tokio savo elgesio“).

Simptomų fazė. Vadovai dalyvių prašo apibūdinti jų pastebėtus simptomus, tam tikras keistas elgesio formas. Šios fazės metu būtina paklausti dalyvių, kas jiems dabar (ar kai jie grįš namo) gali trukdyti grįžti prie normalaus darbo ar gyvenimo ritmo. Prieš paklausdami apie pastebėtus simptomus, vadovai turi pakalbėti apie būdingus simptomus ir reakcijas po tokio įvykio. Tai yra: vengimas prisiminti, vengimas pripažinti, kad tai apskritai įvyko, žmonėms gali būti sunku grįžti į tą vietą, kur buvo įvykis, gali atsirasti tam tikrų ligos simpto-

mų kaip galvos skausmai, karščiavimas, kosėjimas ir pan. Klausimai, galintys padėti kalbėti apie simptomus:

- Kaip jūs miegate (ar miegosite)?
- Kaip jūs valgote?
- Kaip galite bendrauti su artimais žmonėmis?
- Kokius savijautos pokyčius pastebėjote?
- Kokie yra mintyse pasikartojantys įvykio vaizdiniai?

Užbaigimo fazė. Šios fazės metu vienas iš įvykio aptarimo vadovų turi apibendrinti dalyvių reakcijas. Geriausia, kad tai padarytų tas vadovas, kuris užrašinėjo susitikimo turinį (pastaba: jeigu dalyviai išreiškia pageidavimą, kad niekas nebūtų rašoma, fiksavimas raštu turi būti nutrauktas). Čia galima pateikti krizinių ar smurtinių įvykių tyrimų rezultatų, pavyzdžių iš kitų panašių įvykių. Tokios iliustracijos pateikiamos kaip pavyzdys, kad visos žmonių reakcijos yra normalios. Dalyviams neturi susidaryti įspūdis, kad jie privalo reikšti jausmus. Jie tiesiog turi žinoti, kad juos jausti yra normalu, kad jie gali jausmus išreikšti, kai tik panorės. Šios fazės metu galima pasiūlyti dalyviams organizuoti susitikimą po savaitės. Vadovai turi pasakyti, kad simptomai, išreikšti žodžiais saugioje aplinkoje, po truputį mažės.

Adaptacijos fazė. Šios fazės metu planuojami konkretūs veiksmai, planuojama ateitis. Vadovai aptaria su dalyviais tokius klausimus:

- Ką darys dalyviai, jeigu negaus jokio palaikymo iš artimų žmonių? (Dalyviams turi būti pateikta konkreti informacija, kur galima iš karto gauti papildomą pagalbą).
- Dalyviams patariama būtinai ieškoti pagalbos:
 - jeigu simptomai nedings per 6 savaites;
 - jeigu simptomai stiprės, atsiras naujų;
 - jeigu mokinys negalės toliau mokytis, pedagogas – dirbti.

Vadovai turi nurodyti pagalbą teikiančių organizacijų adresus ir telefonus (geriausia, jei vadovai šį klausimą suderina su pagalbą teikiančiais specialistais dar prieš įvykio aptarimą). Dalyviams (ypač mokiniams) reikia pasakyti, kad kreiptis psichologinės, medicininės ar kitokios pagalbos yra normalu, kad nereikia laukti, kol padėtis visai pablogės.

Aptarimą galima pakartoti po vieno dviejų mėnesių. Antrasis susitikimas jau gali būti mažiau struktūrinis. Pagrindinis tikslas – įvertinti, kokia yra įvykio paveiktų žmonių būklė, kaip jie susitvarkė su kilusiais sunkumais.

Daug smurtinių įvykių mokykloje įvyksta, mokyklos darbuotojams nematant. Toliau pateikiama veiksmų struktūra, kaip turi būti organizuojama pagalba, neatsižvelgiant į įvykio intensyvumą.

Veiklos principai, įvykus smurtiniam atvejui

10 žingsnių, įvykus smurtiniam nusikaltimui mokykloje:

1. Atvejis turi būti išaiškintas.
2. Turi būti suteikta pagalba nukentėjusiajam.
3. Nukentėjusysis turi įgyti pakankamai įgūdžių apsaugoti nuo smurto ateityje.
4. Smurtą matę vaikai turi būti pamokomi, kaip elgtis tokiose situacijose.
5. Smurtautojas turi gauti adekvačią bausmę.
6. Smurtautojas turi gauti pagalbą.
7. Turi būti atitinkamai mokomi vaiko aplinkos (namie ir mokykloje) suaugusieji.
8. Turi būti įvertintos ir pakeistos aplinkybės, kuriomis kilo smurto atvejis.
9. Turi būti stebima, kad nebūtų atkryčio.
10. Turi būti analizuojama, ar buvo galima pastebėti įvykio ženklus, ir aiškinamasi jo priežastys.

Tai yra efektyvaus smurtinio įvykio sprendimo formulė. Idealiu atveju mokykla turi imtis visų 10 žingsnių. Toliau kiekvieną žingsnį paanalizuosime detaliau.

1. Atvejis turi būti išaiškintas. Mokykla turi imtis veiksmų įvykiui išaiškinti, nes tai įvyko jos teritorijoje. Socialinis pedagogas (arba sudaryta komanda) turi siekti išsiaiškinti:

- kas buvo įvykio dalyviai;
- kaip įvyko smurtinis įvykis;
- kokia buvo padaryta žala sveikatai ar turtui;
- kas stebėjo įvykį;
- kaip baigėsi įvykis.

Rekomenduojama aprašyti tokį įvykį. Rekomenduojama, kad būtų fiksuojami ne tik žiaurūs nusikaltimai (atsako administracija, socialinis pedagogas, komandos nariai), bet ir smulkūs konfliktai (atsako klasės auklėtojas).

2. Turi būti suteikta pagalba nukentėjusiajam. Pagalbos nukentėjusiajam principas – gražinti jo jausmų pusiausvyrą, pašalinti šalutinius

įvykio poveikio padarinius (sumenkusi mokymosi motyvacija, nepasitikėjimas kitais žmonėmis, žemesnis savęs vertinimas ir pan.). Pagalba turi atitikti nukentėjusiojo poreikius. Tai reiškia, kad kiekvienu atveju organizuojama kitokia pagalba. Plačiau apie pagalbos teikimą skaitykite skyrelius „Socialinio pedagogo atsakomybė ir darbo metodai“, „Mokyklos psichologo atsakomybė ir darbo metodai“, „Mokytojų ir klasės auklėtojų atsakomybė ir darbo metodai“.

3. *Nukentėjusysis turi įgyti pakankamai įgūdžių* apsisaugoti nuo smurto ateityje. Tai yra pagalbos dalis. Mes išskyrėme šią dalį atskirai, nes vaikas, nors ir gavęs pagalbą, gali vėl pakliūti į smurtinę situaciją. Kad mažėtų smurtinių nusikaltimų, tiek nukentėjusysis, tiek smurtautojas turi mokytis spręsti sudėtingas gyvenimo situacijas, konfliktus. Pastebėta, kad mokiniui, kuris smurtavo, gresia didesnė rizika vėl griebtis smurtinių veiksmų, susidarius panašiai situacijai. Vaikai, nukentėję nuo smurto, greičiau vėl tampa smurto aukomis, nes nėra įgiję arba yra netekę gebėjimų tinkamai išvengti smurto.
4. *Smurtą matę vaikai turi būti pamokyti*, kaip ateityje elgtis ar spręsti panašias situacijas (ar net turi gauti pagalbą, jei tai juos neigiamai paveikė). Mokykloje smurtinių konfliktų labai sumažėtų, jeigu vadinamieji žiūrovai tam tikrose situacijose elgtųsi adekvačiai. Neretai smurtą stebintys mokiniai savotiškai paskatina smurtą.

5. *Smurtautojas turi gauti adekvačią bausmę*. Šią dalį panagrinėsime plačiau.

Smurtas yra nusikaltimas. Už nusikaltimą turi būti baudžiama. Mokiniai turi žinoti, kad mokykla reaguos net į smulkius smurtinius įvykius mokykloje. Bausmė – tai reakcijos forma. Jeigu mokykla nereaguoja, mokiniai gali suprasti, kad tam tikras netinkamas elgesys yra nebaudžiamas.

Lietuvoje mokykloms nėra suteiktos teisės taikyti griežtas bausmines priemones. Dėl šios priežasties mokyklos kartais jaučiasi bejėgės, kai susiduria su sunkesniais smurtiniais nusikaltimais. Mokyklos turi bendrauti su kitomis žinybomis, kad, formuodamos savo veiksmų strategiją taikant bausmines priemones, „neperlenktų lazdos“.

Mokykla gali taikyti tik pedagoginio poveikio priemones. Jų net negalima pavadinti bausmėmis, kaip jos yra suprantamos. Už savavališką bausmių taikymą gali būti nubausta pati mokykla. Dėl to vietoj termino *bausmės* dokumentuose rekomenduojama vartoti terminą *drausminės priemonės* (arba *pedagoginio poveikio priemonės*).

Drausminių priemonių taikymas:

- Drausminės priemonės turi būti taikomos iš karto po kilusio incidento. Jeigu bausmė taikoma po tam tikro laiko, ji darosi neveiksminga. Tarkim, pradinukas, žodžiu įskaudinęs savo bendraklasį, turi būti sudrausmintas tą pačią dieną. Jeigu tai bus po savaitės, drausminimas bus neveiksmingas.
- Drausminė priemonė turi būti adekvati įvykiui. Jeigu tai buvo smulkus įvykis, nesukėlęs sunkių pasekmių, neturi būti taikomos didelės bausmės.
- Drausminė priemonė neturi trukti ilgai. Jeigu mokinys pasielgė netinkamai, negalima taikyti bausmės nuolat. Tarkim, jei jis ištepė kito mokinio drabužius, negalima taikyti apribojimų (dalyvavimas renginiuose ar pan.) visus metus.
- Drausminės priemonės turi būti taikomos visiems vienodai. Negalima taikyti lengvesnių drausminių priemonių „geresniems“ mokiniams. Mokiniai yra labai jautrūs nelygybei.
- Priėmus sprendimą dėl drausminių priemonių taikymo, negalima bausmių atidėti ar laikinai netaikyti. Jeigu mokinys nusižengė taisyklėms, o pedagogas nereaguoja, mokinys gali pamanyti, kad taisyklių nėra. Jeigu bausmė netaikoma, mokiniui turi būti paaiškinta, kodėl šį kartą ji nebuvo taikyta.
- Visi mokyklos darbuotojai turi taikyti vienodas drausmines priemones. Jeigu dėl netinkamo elgesio du mokiniai yra išsodinti į atskirus suolus, taip turi būti per visas pamokas tam tikrą apibrėžtą laiko tarpą. Mokykloje drausminės priemonės bus veiksmingos, jeigu tų pačių drausminimo taisyklių laikysis visi pedagogai.
- Negerai, jei už tą patį elgesį vienas pedagogas taiko lengvesnes drausmines priemones, kitas – griežtesnes. Iš to mokiniai supranta, kad mokykloje nėra bendrų taisyklių, yra tik atskirų pedagogų taisyklės.
- Drausminės priemonės neturi būti taikomos viešai. Jomis neturi būti formuojama nuomonė, kad yra tam tikras „negeras mokinys“. Mokykloje turi būti formuojama nuomonė, kad yra tam tikras „netinkamas elgesys“.
- Drausminės priemonės neturi būti „išrandamos“ po įvykio. Mokiniai dar prieš pasielgdami netinkamai turi būti supažindinti, kokie drausminimai taikomi mokykloje.
- Vien bausmės taikymas neduos pageidaujamo rezultato. Mokinys turi būti ir pagiriamas už geresnį elgesį.

- Veiksmingesnės yra nesudėtingos, trumpai truncančios drausminės priemonės. Jeigu mokykloje dažnai tenka taikyti dideles nuobaudas, pedagogai turi apsvarstyti, ar dirbama tinkama linkme, ar pastebimos ir šalinamos netinkamo elgesio priežastys.
- Už netinamą elgesį bausmės turi būti taikomos ir mokyklos darbuotojams.

Kokios priemonės gali būti taikomos, mokyklos administracija turi užfiksuoti dokumentuose. Tai gali būti mokyklos vidaus taisyklės, raštiškos sutartys su tėvais, simbolinės raštiškos sutartys su mokiniais. Prieš sudarant bet koki dokumentą, kuriame yra nurodomos kokios nors drausminės priemonės, turi būti teisininko įvertinta, ar tai neprieštarauja Lietuvos Respublikos įstatymams. Šie dokumentai turi būti pagrįsti dvišaliu sutarimu. Pavyzdžiui, tėvai ir mokykla, pataisos inspekcija ir mokykla, teismas ir mokykla, policijos komisariatas ir mokykla.

Toliau nurodome, kokios priemonės gali būti taikomos nepilnamečiams už padarytus nusikaltimus pagal Lietuvos Respublikos įstatymus.

Atsiprašymas. Žmogus, padaręs nusikaltimą, turi atsiprašyti už savo veiksmus. Neretai teismuose yra atsižvelgiama, ar kaltinamasis gailisi dėl savo veiksmų, ar prisiima atsakomybę.

Pagal Baudžiamojo kodekso 93 str. vienas iš motyvų atleisti vaiką nuo baudžiamosios atsakomybės yra tai, kad vaikas nukentėjusio asmens atsiprašė ir visiškai ar iš dalies savo darbu ar pinigais atlygino arba pašalino padarytą turtinę žalą. Tačiau tokia sąlyga galima tik tuo atveju, jei neatsargus ar nesunkus arba apysunkis tyčinis nusikaltimas padarytas pirmą kartą. Atsiprašymo iniciatyvą turi parodyti vaikas arba jo tėvai.

Taikant šią formą būtina žinoti, kad atsiprašymas neturi būti vien žodžio „atsiprašau“ ištarimas. Atsiprašymas turi apimti keletą dalykų:

- netinkamai pasielgęs asmuo turi suvokti, kad pasielgė netinkamai;
- jis turi prisiimti atsakomybę sąmoningai;
- atsiprašyti svarbu ne dėl bausmės išvengimo, o dėl nukentėjusiojo atleidimo;
- netinkamai pasielgęs asmuo turi parodyti, kokių jis laikysis taisyklių ar sprendimų, kad toks įvykis nepasikartotų.

Atsiprašymas yra visas procesas. Mokyklose galima nustatyti sąlygą, kad vaikas, padaręs nusikaltimą, imtųsi aktyvių veiksmų susitaikyti su nukentėjusiuoju. Tai jis gali padaryti individualiai (jeigu sutinka nukentėjęs mokinys). Kitos atsiprašymo formos:

- mokinys pateikia raštu pasiaiškinimą administracijai, kaip jis supranta incidentą. Taip pat pasiaiškiniame turi matytis, kad netinkamai pasielgęs vaikas prisiima atsakomybę. Mokinys turi nurodyti, kaip jis stengsis, kad panašus įvykis nepasikartotų;
- mokinys gali parašyti atsiprašymo laišką nukentėjusiajam.

Žalos atlyginimas. Jeigu mokinys sugadina kito mokinio turta, viena iš taikytinų bausmių yra žalos atlyginimas. Kadangi vaikai dar neturi savo asmeninių pajamų ir atsakomybės (iki tam tikro amžiaus), jų padarytą žalą atlygina tėvai. Žala gali būti atlyginta natūra (pateikti tos pačios rūšies ir kokybės daiktą, pataisyti sugadintą daiktą ir pan.) arba pinigais. Žalos formos:

- materialinė (padaryta turtui);
- fizinė (padaryta žmogaus fizinei sveikatai);
- psichologinė (dar vadinama moraline, kai žala padaroma žmogaus psichinei sveikatai).

Mokyklos administracija, sudarydama sutartis su tėvais, turi aiškiai nustatyti, už kokius veiksmus atlygina vaiko tėvai. Dokumentuose gali būti nurodyta, kad:

- tėvai atlygina mokyklai už padarytą turtinę žalą;
- tėvai atlygina nukentėjusio vaiko tėvams už padarytą materialinę, fizinę ar moralinę žalą. Tokiu atveju paprastai turi kreiptis nukentėjusiojo tėvai. Sprendimas priimamas tiesioginiu sutarimu tarp tėvų arba teismo nagrinėjimo būdu.

Viešieji darbai. Ši bausmės forma skiriama teismo sprendimu. Mokykloje gali būti taikoma tik jei yra trišalis susitarimas tarp mokyklos, teisėsaugos pareigūnų ir tėvų.

Reabilitacinės pamokos. Tai dar labai trūkstama bausmės smurtinius nusikaltimus darantiems mokiniams forma. Reabilitacija gali būti paskiriama kaip privaloma po įvykusio incidento, jei, teismo nuomone, ji gali turėti teigiamos įtakos nusikaltusio mokinio elgesiui. Šiuo atveju mokyklos socialinis pedagogas ir mokyklos psichologas gali parengti kelių pamokų ciklą pažeidusiems drausmę mokiniams (šias pamokas reikia suderinti su tėvais, VTAT, policijos komisariatu ar teismu).

Nusikaltusio mokinio atidavimas į specialiąją auklėjimo įstaigą. Pagal Baudžiamojo kodekso 88 str., į specialiąsias auklėjimo įstaigas atiduodama nuo šešių mėnesių iki trejų metų, bet ne ilgiau kaip iki nepilnamečiui sueis aštuoniolika metų. Konkretų buvimo specialioje auklėjimo įstaigoje laiką

nustato teismas, atsižvelgdamas į nepilnamečio asmenybę, į tai, ar jo nusikalstamas elgesys kartojasi, kokios poveikio priemonės jau taikytos ir į kitas bylos aplinkybes. Tai yra viena iš kraštutinių auklėjamojo poveikio priemonių nepilnamečiams. Atidavimas į specialiąją auklėjimo įstaigą gali būti skiriamas nepilnamečiui kaip savarankiška poveikio priemonė arba kartu su išpėjimu, turtinės žalos atlyginimu arba pašalinimu.

Reikia pažymėti, kad Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas nustato šiek tiek kitokias nei Baudžiamasis kodeksas auklėjamojo poveikio priemones, tačiau, teismui skiriant bausmę už nusikaltimus, dažniau taikomi tik Baudžiamojo kodekso straipsniai.

Auklėjamojo poveikio priemonės pagal LR įstatymus

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 49 str. 3 d.: Vaikui už nuolatinius ir piktybinius teisėtvarkos pažeidimus, taip pat už pavojingos (nusikalstamos) veikos padarymą, jeigu dėl jo amžiaus, sveikatos būklės ar kitų aplinkybių negalima taikyti administracinės ar baudžiamosios atsakomybės, gali būti taikomos šios auklėjamojo poveikio (drausminimo) priemonės:

- 1) išpėjimas;
- 2) įpareigojimas viešai ar kitokia forma atsiprašyti nukentėjusįjį;
- 3) atidavimas tėvų ar kitų asmenų priežiūrai pagal laidavimą;
- 4) namų priežiūra (laisvalaikio apribojimas);
- 5) atidavimas į specialiąją auklėjimo ir drausmės įstaigą;
- 6) kitos įstatymų numatytos priemonės (atsižvelgiant į vaiko amžių, jo padaryto pažeidimo pobūdį, kitas aplinkybes).

LR baudžiamojo kodekso 82 str.:

1. Nepilnamečiui, padariusiam baudžiamąjį nusižengimą, skiriamos, o nusikaltimą padariusiam ir nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės atleistam nepilnamečiui gali būti skiriamos šios auklėjamojo poveikio priemonės:

- 1) išpėjimas;
- 2) turtinės žalos atlyginimas arba jos pašalinimas;
- 3) nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai;
- 4) atidavimas tėvams ar kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, ugdyti ir prižiūrėti;
- 5) elgesio apribojimas;
- 6) atidavimas į specialiąją auklėjimo įstaigą.

2. Teismas nepilnamečiui gali paskirti ne daugiau kaip tris tarpusavyje suderintas auklėjamojo poveikio priemones.

3. Jeigu padaryti du ar daugiau baudžiamųjų nusižengimų, teismas nepilnamečiui gali skirti bausmę. Skirdamas bausmę, teismas privalo motyvuoti savo sprendimą.

Toliau nurodomos bausmės, kai vaikas yra nepilnametis ir iš dalies gali atsakyti už savo padarytus veiksmus. Baudžiamojo kodekso 90 straipsnyje išvardintos nepilnamečiams (nuo 14 m.) skiriamos bausmės:

- 1) viešieji darbai;
- 2) bauda;
- 3) laisvės apribojimas;
- 4) areštas;
- 5) terminuotas laisvės atėmimas.

2. Nepilnamečiams negali būti paskirta daugiau nei 240 valandų viešųjų darbų.

3. Bauda gali būti skiriama tik dirbančiam ar savo turto turinčiam nepilnamečiui. Nepilnamečiui gali būti skiriama iki 50 MGL dydžio bauda.

4. Nepilnamečiui gali būti skiriama nuo penkių iki keturiasdešimt penkių parų arešto.

5. Laisvės atėmimo bausmė nepilnamečiui negali viršyti dešimties metų.

Skiriant bausmę nepilnamečiui, atidedant bausmės vykdymą ar atleidžiant jį nuo baudžiamosios atsakomybės, vadovaujamosi LR baudžiamojo kodekso 91–93 straipsniais:

91 straipsnis. Bausmės skyrimo nepilnamečiui ypatumai

1. Teismas nepilnamečiui skiria bausmę vadovaudamasis bendrais bausmių skyrimo pagrindais.

2. Teismas, skirdamas bausmę nepilnamečiui, atsižvelgia į:
 - 1) nepilnamečio gyvenimo ir auklėjimo sąlygas;
 - 2) nepilnamečio sveikatos būklę ir socialinę brandą;
 - 3) anksčiau taikytas poveikio priemones ir jų veiksmingumą;
 - 4) nepilnamečio elgesį po nusikalstamos veikos padarymo.

3. Terminuotą laisvės atėmimą nepilnamečiui teismas gali skirti, jeigu yra pagrindas manyti, kad kitos rūšies bausmių nepilnamečio nusikalstamiems polinkiams pakeisti nepakanka arba jeigu nepilnametis padarė sunkų ar labai sunkų nusikaltimą. Kai skiriama laisvės atėmimo bausmė nepilnamečiui, jos minimumą sudaro pusė minimalios bausmės, numatytos šio kodekso straipsnio, pagal kurį teisiama nepilnametis, sankcijoje.

92 straipsnis. Bausmės vykdymo atidėjimas nepilnamečiui

1. Nepilnamečiui, nuteistam laisvės atėmimu už vieną ar kelis neat-sargius nusikaltimus arba laisvės atėmimu ne daugiau kaip ketveriems me-tams už vieną ar kelis tyčinius nusikaltimus, teismas gali atidėti paskirtos bausmės vykdymą nuo vienerių iki trejų metų. Bausmės vykdymas gali būti atidėtas, jeigu teismas nusprendžia, jog yra pakankamas pagrindas manyti, kad bausmės tikslai bus pasiekti be realaus bausmės atlikimo.

2. Atidėdamas bausmės vykdymą, teismas nepilnamečiui paskiria vieną ar kelias auklėjamojo poveikio priemones, išskyrus atidavimą į specialią auklėjimo įstaigą.

3. Jeigu nuteistas nepilnametis bausmės vykdymo atidėjimo laikotarpiu:

1) vykdė teismo paskirtas auklėjamojo poveikio priemones, nepadarė šios dalies 3 punkte numatytų pažeidimų ir yra pagrindas manyti, kad jis laikysis įstatymų, nedarys naujų nusikalstamų veikų, teismas atleidžia nuteistąjį nuo bausmės, kai sueina bausmės vykdymo atidėjimo terminas;

2) vykdo teismo paskirtas auklėjamojo poveikio priemones, tačiau padaro kitų teisės pažeidimų, už kuriuos jam taikytos administracinės nuobaudos ar drausminio poveikio priemonės, teismas gali vieneriems metams pratęsti bausmės vykdymo atidėjimo terminą;

3) be pateisinamų priežasčių nevykdo teismo paskirtų auklėjamojo poveikio priemonių arba pažeidinėja viešąją tvarką, girtauja ar padaro kitų teisės pažeidimų, už kuriuos jam ne mažiau kaip du kartus taikytos administracinės nuobaudos ar drausminio poveikio priemonės, teismas nuteistąjį elgesį kontroliuojančios institucijos teikimu išpėja nuteistąjį, kad bausmės vykdymo atidėjimas gali būti panaikintas. Jeigu išpėtas nuteistasis toliau nevykdo teismo paskirtų auklėjamojo poveikio priemonių ar daro teisės pažeidimus, teismas nuteistąjį elgesį kontroliuojančios institucijos teikimu priima sprendimą panaikinti bausmės vykdymo atidėjimą ir vykdyti pagal nuosprendį paskirtą bausmę;

4) padaro naują nusikalstamą veiką, teismas skiria jam bausmę pagal šio kodekso 64, 90 ir 91 straipsniuose numatytas taisykles.

93 straipsnis. Nepilnamečio atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės

1. Nepilnametis, pirmą kartą padaręs neatsargų arba nesunkų ar apysunkų tyčinį nusikaltimą, teismo gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, jeigu jis:

1) nukentėjusio asmens atsiprašė ir visiškai ar iš dalies savo darbu ar pinigais atlygino arba pašalino padarytą turtinę žalą arba

2) pripažintas ribotai pakaltinamu, arba

3) pripažino savo kaltę ir gailisi padaręs nusikalstamą veiką arba yra kitų pagrindų manyti, kad nepilnametis laikysis įstatymų ir nedarys naujų nusikalstamų veikų.

2. Teismas, atleidęs nepilnametį nuo baudžiamosios atsakomybės šio straipsnio 1 dalyje numatytais pagrindais, skiria jam šio kodekso 82 straipsnyje numatytas auklėjamojo poveikio priemones.

Mokyklos galimybės. Vaiko teisių apsaugos įstatymo 49 str. 2 dalyje numatyta, kad vaikui už ugdymo, auklėjimo (globos) įstaigos vidaus tvarkos taisyklių ir mokinio elgesio normų pažeidimus gali būti taikomos drausminės

auklėjamojo poveikio priemonės: pastaba, papeikimas, griežtas papeikimas, atitinkamas elgesio įvertinimas, *kitos įstatymų nustatytos poveikio priemonės*.

Čia yra tam tikras neaiškumas, kylantis visų pirma dėl to, kad nėra įstatymų nustatyta tvarka, pagal kurią šios poveikio priemonės skiriamos. Tokią tvarką gali nustatyti pačios mokyklos. Bet už mokyklos paskirtų drausminių priemonių nevykdymą nėra užtraukiama baudžiamoji ar administracinė atsakomybė. Pavyzdžiui, mokyklos direktoriui nurodyti tėvams labiau prižiūrėti savo vaiką nebūtų neteisėta. Bet jeigu tėvai vaiko neprižiūrėtų, tai nesukeltų tokių teisinių pasekmių, kokios būtų, jeigu būtų nevykdomas teismo nuosprendis.

Žalos atlyginimo tvarka, numatyta Civiliniame kodekse

6.275 straipsnis. Atsakomybė už nepilnamečių iki keturiolikos metų padarytą žalą

1. Už nepilnamečio iki keturiolikos metų padarytą žalą atsako jo tėvai ar globėjai, jeigu neįrodo, kad žala atsirado ne dėl jų kaltės.

2. Jeigu nepilnametis iki keturiolikos metų padaro žalą tuo metu, kai jis yra mokymo, auklėjimo, sveikatos priežiūros ar globos (rūpybos) institucijos prižiūrimas, už tą žalą atsako ši institucija, jeigu neįrodo, kad žala atsirado ne dėl jos kaltės.

6.276 straipsnis. Atsakomybė už nepilnamečio nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų padarytą žalą

1. Nepilnametis nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų už savo padarytą žalą atsako bendrais pagrindais.

2. Tais atvejais, kai nepilnametis nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų neturi turto ar uždarbio, kurio pakaktų jo padarytai žalai atlyginti, atitinkamą žalos dalį turi atlyginti jo tėvai ar rūpintojas, jeigu neįrodo, kad žala atsirado ne dėl jų kaltės. Tokios pat teisinės pasekmės atsiranda, jeigu nepilnametis nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų žalos padarymo metu buvo prižiūrimas mokymo, auklėjimo, sveikatos priežiūros ar globos (rūpybos) institucijos.

Ar pranešimas tėvams yra bausmė?

Mokiniai neretai administracijos atstovų ar pedagogų prašo, kad apie netinkamą jų elgesį nebūtų pranešta tėvams. Tokiu atveju pranešimas suvokiamas kaip bausmė. Pagrindinė mokinių baimė – tėvai taikys žiaurias bausmes ar bus nuvilkti. Rekomenduojama, kad tėvai sužinotų apie visas vaikų netinkamo elgesio apraiškas. Vaikų auklėjimas – tėvų atsakomybė. Jei nepranešama, tėvai nedalyvau-

ja auklėjimo procese. Mokyklos, pranešdamos tėvams, gali priimti abipusius nutarimus, kaip bus sprendžiamas atvejis.

Vienintelė išimtis, kada galima nepranešti tėvams – jeigu yra tiksliai žinoma, kad vaikas nukentės nuo tėvų dėl vaiką žalojančios jų reakcijos. Tokiu atveju apie šeimą mokykla turi informuoti Vaiko teisių apsaugos tarnybos specialistus.

Mokyklos darbuotojai pasitarimų metu gali sukurti ir kitų drausminių priemonių dėl smurtinio elgesio. Rekomenduojama, kad sukurtas priemonės įvertintų teisininkas. Toliau pateikiama keletas pavyzdžių:

- *Perspėjimas žodžiu.* Perspėjimas žodžiu – būtina dalis bet kokio smurtinio incidento atveju. Net jeigu tai yra ne pirmas perspėjimas, jis vis tiek yra būtinas. Perspėjant parodoma, koks netinkamas elgesys yra nepageidaujamas mokykloje, kokia yra mokyklos pozicija.
- *Perspėjimas raštu.* Mokyklos darbuotojai (geriausia, jei tai nusprendžia mokykloje veikianti komanda) turi nuspręsti, koks bus raštiško perspėjimo turinys. Jis labiau tinka tada, kai yra žinoma, kad perspėjimas nežemins mokinio.
- *Stebėtojo priskyrimas.* Mokykla tam tikram laikui gali priskirti mokiniui stebėtoją – vieną iš mokyklos darbuotojų. Kito žmogaus stebėjimas mokiniui žinant turi didelį poveikį. Svarbu, kad toks stebėtojo paskyrimas nežemintų mokinio, mokinys aiškiai žinotų, kokių tikslų paskirtas stebėtojas. Toks stebėtojo darbas gali būti efektyvus, jei trunka net ne visą valandą. Prieš stebėtojui pradėdant savo darbą, jis turi prisistatyti mokiniui.
- *Paskatinimų apribojimas.* Tik gerą paskatinimų sistemą turinti mokykla gali taikyti tų paskatinimų apribojimą. Tai gali būti neleidimas eiti į sporto salę, kompiuterių klasę, dalyvauti renginiuose ar pan.
- *Kitų mokinių laiškas.* Kiti mokiniai ir jų pareikšta nuomonė gali turėti didelį poveikį smurtinių veiksmų besigriebiančiam mokiniui. Svarbu, kad kiti mokiniai nežemintų ir nekeršytų smurtinį įvykį sukėlusiam mokiniui. Labai gerai, jeigu kiti reikšmingi mokiniai pareiškia savo nuomonę dėl netinkamo elgesio ir išsako, koks turėtų būti pageidaujamas elgesys.

Šios ir kitos priemonės turi atitikti mūsų pateiktąsias rekomendacijas dėl drausminių priemonių veiksmingumo.

Baismės, kad ir kokios veiksmingos, yra visiškai nepakankama priemonė užtikrinti, kad vaikas „pasitaisys“. Mokykla turi imtis ir kitų nurodytų žingsnių. Vienas iš jų – pagalbos teikimas vaikui, smurtavusiam mokykloje.

6. *Mokinys, padaręs smurtinius veiksmus, turi gauti pagalbą.* Prasižengęs mokinys vis tiek yra mokinys. Netiktų jį vadinti „smurtautoju“, „banditu“, „neklaužada“ ar „prikabiautoju“. Taip vadinant kuriam nuomonė, kad yra vienas prastesnis už kitus mokinius. Rekomenduojama vertinti elgesį, kuris yra netinkamas, bet ne sudaryti nuomonę, kad mokinys yra netinkamas.

Vaikas, kuris smurtauja, taip elgiasi dėl tam tikrų priežasčių. Tyrimai rodo, kad smurtaujantys vaikai paprastai turi daug psichologinių sunkumų. Tokie vaikai turi tokią pat teisę gauti pagalbą, kaip ir kiti vaikai. Pateikiame keletą rekomendacijų, kokių priemonių gali imtis mokyklos dėl mokinių, kurie nederamai elgiasi. Organizuodami darbą su jais, mokyklos specialistai ar jų suburta komanda turi remtis keliomis taisyklėmis:

- Tokiems mokiniams turi būti parenkamos asmeniškai jiems tinkamos darbo (ar pagalbos) formos.
- Į darbą su tokiais vaikais privalo būti įtraukiama šeima. Mokykla gali tikėtis geresnių rezultatų, kai pagalba yra teikiama ne tik vaikui, bet ir jo tėvams. Kartais net daugiau galima pasiekti dirbant tik su vaiko tėvais negu dirbant tik su vaiku. Dirbant su vaiko tėvais turi būti pasitelkiamos ir kitos organizacijos.
- Vienas mokyklos specialistas nepasieks svarių rezultatų.
- Tiek vaikas, tiek jam teikiamų priemonių poveikis turi būti nuolat stebimas.
- Greitas vaiko elgesio pasikeitimas gali būti apgaulingas. Vaiko elgesys keičiasi iš lėto. Jeigu vaikas „pagerėjo“ per labai trumpą laiką, vadinasi, jis turi tam tikrų trumpalaikių motyvų pakeisti savo elgesį. Pasikeitus šiems motyvams, vėl pakis ir vaiko elgesys. Tik mokiniui įgijus ilgalaikių motyvų (pavyzdžiui, noras pabaigti mokyklą, tapti gerbiamam už mokslo pasiekimus ir t. t.) galima tikėtis ilgalaikio elgesio pagerėjimo.

Vaikas, kuris linkęs į smurtinį elgesį, paprastai turi ilgą neigiamos patirties priešistorę. Kad mokinys griebsis smurto, galima pastebėti iš anksto. Nerečiai tai yra smulkus mokyklos taisyklių pažeidinėjimas (pavyzdžiui, sąmoningas vėlavimas į pamokas, mokymosi rezultatų prastėjimas, mokymosi priemonių „pamiršinėjimas“, atsiribojimas nuo klasės gyvenimo ir t. t.). Mokyklos darbuotojai pasieks daugiau, jeigu reaguos į šiuos nežymius elgesio pokyčius. Jeigu reaguojama tik kai jau įvyksta tikras incidentas, teigiamų rezultatų galima tikėtis tik po ilgesnį laiką dedamų pastangų. Netiesiogiai vaiko smurtinį elgesį galima palyginti su ligos progresu. Prieš pradėdamas sirg-

ti, žmogus jaučia kai kuriuos pirminius ligos simptomus. Ėmusis priemonių tuo metu, gali pavykti išvengti ligos. O jei žmogus jau suserga, reikia intensyvesnių medicinos priemonių. Gali net prireikti greitosios pagalbos, guldyti į ligoninę. Tas pat sakytina ir kalbant apie mokyklos teikiamą pagalbą dėl smurtinio elgesio. Pastebėjusi pirmuosius simptomus (didesnis suirzimas, mokymosi rezultatų prastėjimas), mokykla turi imtis priemonių ne vien jiems šalinti. Ji turi stiprinti ir vaiko „imuninę sistemą“ (gebėjimą asmenines problemas spręsti tinkamu būdu). „Ligai“ įsisenėjus gali prireikti „greitosios pagalbos“ (pavyzdžiui, mokyklos reakcija į smurtą per pirmąsias kelias minutes), „paguldymo į ligoninę“ (laikinas vaiko perkėlimas į atskirą ugdymo klasę, lankymas namuose). Kai vaikas „pasveiksta“ (pasitaiso jo elgesys), jis turi būti „išleidžiamas iš ligoninės“ (vaikas turi būti gražintas į klasę, iš kurios buvo perkeltas). Jeigu mokinys „per ilgai užsibūna „ligoninėje“, jis gali „užsikrėsti“ nuo kitų „sergančių“ vaikų (dėl šios priežasties mokiniai, perkelti į klases, į kurias atrenkami prasizengę vaikai, negali greitai pakeisti netinkamo savo elgesio).

Kitos rekomendacijos, dirbant su prasizengiančiais vaikais:

- *Vaikų ir tėvų teisė į privatumą.* Tiek mokyklos darbuotojai, tiek kitos tarnybos, dirbdamos su prasizengiančiu vaiku, turi gerbti teisę į privatumą. Jeigu į šeimos ir vaiko gyvenimą kišamasi „per prievartą“, vaikas ir šeima gali priešintis. Įeinant į butą, nagrinėjant privataus gyvenimo detales būtinas vaiko ir jo tėvų sutikimas. Norint gauti sutikimą, vaikui ir tėvams reikia aiškiai pasakyti savo tikslus, paaiškinti, kodėl yra taikomos tam tikros priemonės.
- *Atsakomybės už savo veiksmus ugdymas.* Vaikai, kurie linkę nederaimai elgtis (pavyzdžiui, smurtauti), tik prisiėmę atsakomybę už savo elgesį gali jį keisti. Kartais tokie mokiniai vadovaujasi netinkama vidine nuostata: „Man gyvenimas yra sugadintas, aš nekaltas, kad taip elgiuosi, tokį mane padarė visuomenė (mokykla)“. Taip galvodamas mokinys neprisiima atsakomybės už savo veiksmus. Galima ir kita neteisinga nuostata: „Nereikėjo manęs nervinti“, „Mane išprovokavo“. Tik pakeitus šias nuostatas ir parodžius, kad už savo elgesį atsako pats mokinys, galima tikėtis elgesio pokyčių.
- *Greitoji pagalba prasizengiantiems mokiniams.* Mokyklos darbuotojai paprastai turi numatę įvairios veiklos savaitei, mėnesiui ar net metams į priekį. Įvykus smurtiniam nusikaltimui, psichologas, socialinis pedagogas, klasės auklėtojas gali tiesiog neturėti laiko spręsti prasizengusio vaiko elgesio klausimą. Todėl, planuodamas savo darbotvarkę, mokyklos personalas privalo pasilikti „budėjimo valandų“, kad galėtų skirti laiko kriziniams atvejams spręsti.

- *Poveikio priemonės mokykloje ir už jos ribų.* Paprastai smurtaujantys vaikai nederamai elgiasi ne tik mokyklos teritorijoje. Jeigu bus siekiama, kad mokinys nederamai nesielgtų tik mokykloje, nekreipiant dėmesio, kaip jis elgiasi namuose ar kieme, pageidaujamų rezultatų nebus. Dėl šios priežasties organizuojant pagalbą tokiems vaikams būtinas ne tik šeimos, bet ir visos bendruomenės dalyvavimas.
7. *Atitinkamai mokomi suaugusieji.* Kad smurtas nesikartotų, mokyklos specialistai turi imtis priemonių užtikrinti, kad suaugę asmenys (tėvai ar pedagogai) elgtųsi tinkamai (prieš įvykį, jo metu, po įvykio). Suaugusieji, netinkamai elgdamiesi, gali tik dar labiau skatinti vaikus smurtauti. Socialinis pedagogas, psichologas turi skirti laiko darbui su vaiko aplinkos suaugusiais. Pastebėjęs, kad suaugusieji į vaikų smurtą reaguoja smurtu, yra abejingi vaiko bėdoms, patys nejučia provokuoja vaikus nederamai elgtis, jis turi su tais asmenimis aptarti, kokios yra jų nuostatos vaiko atžvilgiu, kaip jie dažniausiai su vaiku elgiasi, paskatinti ieškoti naujų bendravimo su vaikais formų.
 8. *Įvertintos ir pakeistos aplinkybės, kuriomis kilo smurto atvejis.* Mokyklos specialistai turi įvertinti vietą, kur įvyko smurtas. Tyrimai rodo, kad smurtiniai įvykiai dažnesni tam tikrose vietose. Neretai tai yra koridorius, drabužinė, tualetas, tamsios patalpos. Mokykla, atsižvelgdama į surinktą informaciją, gali priimti sprendimus dėl mokytojų (ar mokinių) budėjimo, apšvietimo sutvarkymo, galiausiai – vaizdo kamerų įrengimo.
 9. *Stebėjimas, kad nebūtų atkryčio.* Atkrytis – tai vaiko sugrįžimas prie nederamo elgesio jį jau pakoregavus. Kai atvejis išsprendžiamas, ilgesnį laiką turi būti stebima, ar padėtis nepablogėjo, ar vėl neatsirado tos pačios smurto priežastys, kurios lyg ir buvo panaikintos, ar vaikai vadovaujasi naujais įgūdžiais išvengti konflikto, ir t. t. Ilgalais stebėjimas ypač svarbus, nes jis įtvirtina atliktą darbą.
 10. *Įvykusio smurto atvejų potencialių ženklų ir priežasčių numatymas.* Paprastai smurtiniai atvejai nebūna visiškai spontaniški. Jie turi tam tikrą priešistorę. Galima labiau orientuotis į jų priežastis arba į ženklus. Priežastys – tai santykių iki įvykio istorija, tai, kas pastūmėjo į smurtą. Ženklai – tai tam tikri simptomai, pakitusios bendravimo formos, pasikeitusi atmosfera klasėje ar tarp dviejų žmonių, – visa

tai rodo, kad yra didesnis pavojus smurtui kilti. Ženkli matomi išoriškai, priežastys gali būti vidinės. Vaikai, kurie dalyvavo smurtiniuose veiksmuose, turėjo tam priežasčių. Svarbu jas išsiaiškinti ir nustatyti, kaip jas šalinti, kol neįvyko smurto atvejis. Ženklius gali pastebėti kiti vaikai, tėvai, policijos pareigūnai ar pedagogai. Tai padidėjęs irzlumas, nekalbėjimas, pikti žvilgsniai, pagrūmojimai, pakitusi nuotaika ar klasės atmosfera, netinkamų nuostatų atsiradimas ir pan. Galima ir reguliariai atlikti tyrimus, išmokyti pedagogus stebėti net ir nedidelius mokinių elgesio pokyčius.

Komandinio darbo mokykloje principai

Pagalbos komandos organizavimas ir koordinavimas įeina į socialinio pedagogo pareigas¹. Už komandos darbą mokykloje atsako ir administracija. Organizuojant komandą mokykloje, reikėtų kartu su kitais specialistais atsakyti į tokius klausimus:

- Koks yra komandos veiklos tikslas? (Tikslas gali būti bendras – padėti merginai iš naujo prisitaikyti prie normalaus gyvenimo; šis tikslas skaidomas į mažesnius – ugdyti tam tikrus įgūdžius, padėti įveikti psichologinius sunkumus it t. t.)
- Kas priklauso komandai (kurie specialistai)?
- Kaip dažni bus komandos susitikimai?
- Kur rinksis komanda?
- Kaip bus organizuojami komandos susitikimai?
- Kokios bus komandos darbo taisyklės?
- Kaip bus vertinamas darbo veiksmingumas?

Kiekvienas su vaikais dirbantis specialistas turi žinoti, ką jis vienu ar kitu atveju gali ir turi daryti, ko negali daryti ir kokios yra jo kompetencijos ribos. Tai reiškia, kad būtina žinoti ir kitų specialistų kompetencijos turinį bei ribas, taip pat tai, kaip galima pasinaudoti kito specialisto kompetencija. Kompetencijos ribas lemia specialisto profesija (socialinis pedagogas negali užsiimti psichoterapiniu darbu, nes neturi tos srities žinių ir įgūdžių). Specialistai, aptardami savo ir kitų kompetenciją bei atsakomybės ribas, turi vadovautis aiškiais ir detaliais pareiginėse instrukcijose pateiktais apibrėžimais.

Pagalbos komandos pavyzdys gali būti toks:

Baltupių vidurinė mokykla

Komandą sudaro: socialinė pedagogė, psichologė, direktoriaus pavaduotoja ugdymui, sveikos gyvensenos būrelio vadovė, 3 mokytojos, slaugytoja, nepilnamečių reikalų policijos pareigūnė ir 2 mokiniai.

¹ Socialinio pedagogo darbo knyga / Sud. G. Kvieskienė. Vilnius, 2002.

Pagrindinis mokykloje sudaromos komandos uždavinys – organizuoti reguliarius susitikimus. Tik nuolat susitikdami komandos nariai gali pasiekti reikšmingų pokyčių smurto prevencijos ir intervencijos srityje.

Įvykus smurtiniam įvykiui, komandos nariai pirmiausia turi surinkti pakankamai informacijos apie įvykį ir jo aplinkybes.

Pirminis smurtinio įvykio įvertinimas:

- duomenys apie vaiką;
- kokių yra sutrikimų – psichologinė būseną (nerimas, baimės, depresija, neadekvačios emocijos ir pan.), elgesys mokykloje (agresyvumas, priešiškus, smurto vartojimas, atsiribojimas ir kt.), mokyklos lankomumas (kiek pamokų praleidžia per savaitę, mėnesį, trimestrą);

Nariai pasiskirsto, kurią trūkstamą informaciją kuris iš jų surinks. Kita galima papildomai reikalinga informacija:

- kokios pagalbos reikia – socialinės, medicininės, teisinės, psichologinės;
- mokyklos galimybės (įvertinama, kokią pagalbą gali suteikti mokykla, ar mokyklos specialistai šiuo atveju pakankamai kvalifikuoti dirbti su mokiniais, galbūt reikia kreiptis į kitas tarnybas);
- vaiko galimybės (tai vaiko gebėjimų, galinčių padėti įveikti krizę, aptikimas ir ugdymas);
- vaiko šeimos galimybės (kokią paramą gali suteikti šeima);
- bendruomenės galimybės (kokią paramą mergina gali gauti savo bendruomenėje, ar yra kokių nors paramos grupių, jaunimo klubų, ar yra galimybė paskambinti į psichologinės pagalbos liniją, kaip gali padėti bažnyčia ir pan.);
- kurių ne mokyklos specialistų pagalbą gali prireikti.

Vėliau komandos nariai bendru sutarimu turi sudaryti veiksmų planą. Veiksmų plane turi būti numatyta, kuris mokyklos darbuotojas atsakingas už konkrečius veiksmus. Toliau pateikiamas pavyzdys, kaip galima paskirstyti specialistams numatomus veiksmus.

Paslaugų prievartą patyrusiam vaikui planas (rekomendacinis)

Specialistas	Ilgalaikiai tikslai	Trumpalaikiai tikslai	Numatomos paslaugos	Paslaugos teikimo periodas	Pastabos
Socialinis pedagogas					
Psichologas					
Slaugytoja					
VTAT atstovas					
Klasės auklėtoja					
.....					
.....					

Komandos veiklos planas

Numatomi specialistų susitikimai	Klausimai	Pasiekti rezultatai	Kilę sunkumai
<i>Spalio 1 d.</i>		Praleidžia mažiau pamokų Klasėje sumažėjo šaipymosi iš vaiko atvejų	Agresyvus elgesys
<i>Lapkričio 3 d.</i>			
<i>Gruodžio 1 d.</i>			

Būtina numatyti ir konkrečias datas, kada tai, kas numatyta, bus atlikta. Jeigu nors viename komandos veiklos etape trūks konkretumo, greičiausiai darbas nebus įgyvendintas.

Komandos nariai nustato, kokios yra turimos galimybės, kokie mokyklos personalo gebėjimai. Konkrečiai vaiko problemai spręsti numatomi atitinkami konkretūs veiksmai. Toliau pateikiamas pavyzdys rodo, kaip galima planuoti veiksmus, siekiant spręsti labai apibrėžtus asmeninius vaiko sunkumus.

Sunkumai	Numatomi sprendimo būdai
Vaikas vengia reikšti savo jausmus	Pirmos pamokos metu žaisti „Jausmų barometrą“. Kiekvienas turi pasakyti, kaip jis jaučiasi šį rytą. Organizuoti rašinių „Kelionė po žmogaus jausmus“ konkursą.
Konfliktiškas elgesys	Diskusijos su visais klasės vaikais apie tarpusavio santykius. Susitikimas su psichologais, tema „Tarpusavio santykiai“.
Nemokėjimas užmegzti santykių su bendraamžiais	Įtraukti vaiką į popamokinę veiklą.
Vengimas dalyvauti klasės veikloje	Paskirti organizuoti klasės valandėlę, pažintinę ekskursiją ir t. t.
.....

Tokia komanda gali ne tik veiksmingai spręsti individualius smurto atvejus. Ji turi užsibrėžti ilgalaikius tikslus. Toliau pateikiama keletas tokių tikslų pavyzdžių:

- Siekti sumažinti smurto atvejų skaičių mokykloje.
- Ugdyti mokyklos bendruomenės atsakomybę už savo poelgius.
- Skatinti mokyklos bendruomenę netoleruoti prievartos.
- Bendradarbiauti su mokyklos bendruomene (vaikais, tėvais, mokytojais) ir kitomis institucijomis (policija, Vaikų teisių apsaugos tarnyba, nevyriausybinėmis organizacijomis).

Norint, kad komandos siekiami rezultatai būtų akivaizdesni, nariai turi nusistatyti labai konkrečius ir pamatuojamus tikslus. Pavyzdžiui:

- Saugesni mokiniai, mokytojai, personalas mokykloje (nesaugumas sumažės 5 procentais).
- Atsiras pasitikėjimas kitais mokyklos bendruomenės nariais, susidūrusieji su smurtu dažniau kreipsis pagalbos (atvejų skaičius išaugs 10 procentų).
- Sukurtas prievartos problemų sprendimo modelis.
- Glaudus komandos ryšys su mokyklos bendruomene ir kitomis institucijomis.
- Bendruomenė, mažiau toleruojanti prievartą (bendruomenės narių, kurie netoleruos prievartos, padaugės 1–2 procentais).

Įvairių sričių specialistų atsakomybė

Mokyklos administracijos atsakomybė

Mokyklos vadovas nustato, kokios taisyklės vyrauja mokykloje. Administracija – tai organizacijos galva. Jeigu administracija nepaskatins mokyklos bendruomenės imtis atsakingų veiksmų spręsti smurto mokykloje problemos, pavienės darbuotojų ar kviestų organizacijų iniciatyvos nebus rezultatyvios.

Taigi ką gali administracija?

Smurto problema yra tik viena iš daugelio aktualių ugdymo įstaigose. Bet jos negalima nuvertinti. Lankantis įvairiose ugdymo įstaigose teko pastebėti, kad mokyklose, kurių administracija (direktorius ar pavaduotojai) nerodė jokios iniciatyvos sprendžiant smurto atvejus, neprisidėjo prie prevencinių renginių, smurtas buvo dažnesnis, emocinė atmosfera labiau įtempta.

LR švietimo įstatymu (61 str. 3 p.) nustatyta: „mokyklos vadovas atsako <...> už sveiką, saugią, užkertančią kelią bet kokioms smurto, prievartos apraiškoms bei žalingiems įpročiams aplinką“.

Remiantis šiuo punktu direktorius yra tiesiogiai atsakingas, kad mokykloje būtų sukurtos saugios sąlygos tiek vaikams, tiek pedagogams. Toliau išvardinti simptomai, rodantys, kad mokykloje yra nesaugu, dažnos smurtinės bendravimo formos. Pastebėjusi šiuos simptomus, mokyklos administracija turi imtis neatidėliotinų veiksmų padėčiai gerinti.

Smurto mokykloje simptomai:

1. Mokykloje susidarė aiškiai pastebimos skirtingos grupės (vadinamosios gerosios ir blogosios), pavyzdžiui: mokinių gaujos, labai „blogi“ mokiniai, kuriuos norėtųsi pašalinti, pedagogų opozicija ir pan.
2. Mokykloje dažnas pravardžiavimas.
3. Mokiniai bei pedagogai teigia, kad mokykloje yra neteisingų dalykų.
4. Mokykloje priimtinas (nebaudžiamas) šiurkštus elgesys (tiek pedagogų, tiek vaikų).
5. Mokykloje nemažai drausmės pažeidimų, tvarka nenuosekli.

6. Mokytojai jaučia baimę ir priespaudą.
7. Mokiniai išreiškia nuomonę, kad jų negerbia mokytojai.
8. Individualistai ir atsiskyrėliai nėra priskiriami prie rizikingo elgesio grupių.
9. Mokiniai vengia viešai pareikšti savo nuomonę (arba ji yra nepriimama).
10. Mokykloje nėra teigiamų lyderių (arba jie yra negerbiami).

Mokyklos administracija turi imtis veiklos padėčiai gerinti, jeigu bent vienas iš minėtų reiškinių yra pastebimas mokykloje. Šie reiškiniai – tai tarytum ligos simptomai, kad mokyklos bendruomenėje kažkas negerai.

Rekomenduojamos mokyklos administracijos veiklos kryptys:

Padėties įvertinimas. LR švietimo įstatymu (61 str. 4 p.) nustatyta, kad mokyklos vadovas „analizuoja mokyklos veiklos ir valdymo išteklių būklę, inicijuoja mokyklos vidaus audito vykdymą“. Direktorius paveda mokyklos personalui įvertinti smurto paplitimą ir formas, aplinkos saugumą ar pan. Remiantis gautais rezultatais galima suplanuoti konkrečius veiksmus. Atlikti vertinimą direktorius gali pavesti: mokyklos psichologui, socialiniam pedagogui, pavaduotojui ugdymui. Geriausia, kai vertinimą atlieka mokykloje suburta komanda.

„Pas direktorių pasiaiškinti“. Tokios veiklos formos direktorius turi vengti. Nuobaudų ar paskatinimų taikymas – tiesiogiai su mokiniais dirbančio personalo atsakomybė. Geriau, jeigu mokykloje yra nusistovėjusi tvarka, kad sprendžiant smurtinius įvykius direktorius tiesiogiai nedalyvauja. Jis tik gauna ataskaitą, kaip tam tikros konfliktinės situacijos buvo išspręstos. „Aukščiausia“ mokyklos valdžia, kuri tiesiogiai sprendžia smurto atvejus – direktoriaus pavaduotojai. Direktorius šiuo atveju atsako už tai, kad pedagogai, kiti mokyklos specialistai, pavaduotojai, sprenddami smurto atvejus, elgtųsi kvalifikuotai.

Lėšų skirstymas, atsižvelgiant į mokyklos aktualijas. Jeigu mokykloje smurto problema yra pripažįstama kaip aktuali, direktorius, planuodamas lėšų naudojimą, turi skirti dalį finansinių išteklių šiai problemai spręsti. Galimos sferos:

- Darbuotojų mokymų finansavimas (kvalifikaciniai kursai arba specialistų kvietimas į mokyklą pedagogams mokytis).
- Reikiamos specialios literatūros įsigijimas.
- Reikiamų priemonių įsigijimas saugumui užtikrinti.
- Nesaugumo jausmą keliančių veiksnių šalinimas (pavyzdžiui, apšvietimo sutvarkymas).

Įtaka pedagogų kolektyvui. Neretai įvairių konfliktų kyla ir tarp pačių pedagogų. Fizinis smurtas gal ir labai retas, bet seksualinio priekabiavimo, patyčių, žeminimo, „nešvarios“ konkurencijos pasitaiko bemaž kiekvienos mokyklos pedagogų kolektyve. Mokyklos direktorius, kaip bendruomenės vadovas, turi nevensgti spręsti šiuos konfliktus. Neišspręstas konfliktas niekur nedingsta. Jis sukelia tiek matomų, tiek nematomų pasekmių kitiems pedagogams bei mokiniams.

Dokumentacija. Mokyklos veiklą apibrėžia įvairūs dokumentai. Taip pat ir mokyklos veiksmus smurto atveju turi apibrėžti direktoriaus įsakymai, vidaus taisyklės, pedagogų pareiginės instrukcijos ar kiti aktai. Mokyklos vadovas turi prašyti teisininkų įvertinti, ar mokyklos dokumentų formuluotės atitinka LR įstatymus. Direktorius turi atkreipti dėmesį į tokius dokumentus:

- *Mokinių elgesio taisyklės.* Tai dokumentas, skirtas mokiniams. Jis turi būti konkretus. Jeigu šiame dokumente abstrakčiai bus sakoma, kad „Mokiniai privalo saugiai elgtis pertraukų, išvykų bei kitų renginių metu“, tai nebus pakankamai aišku, ko iš jų tikimasi. Rekomenduojama, kad Vidaus darbo tvarkos taisyklėse (bei Mokinių elgesio taisyklėse) būtų tokios dalys: a) pageidaujamas elgesys; b) apdovanojimai už pageidaujamą elgesį; c) nepageidaujamas elgesys; d) mokyklos darbuotojų veiksmai nepageidaujamo elgesio metu; e) nuobaudos už nepageidaujamą elgesį. Taip pat labai svarbu, kad šie drausmę ir tvarką apibūdinantys dokumentai nebūtų tik „iškabinti“. Su jais žodžiu turi būti supažindinti tiek mokiniai, tiek pedagogai. Rekomenduojama, kad kuriant taisykles dalyvautų ir patys mokiniai.
- *Strateginiai mokyklos planai.* Mokyklos vadovas – tai ne pedagogas. Tai – vadybininkas. Vadovas turi numatyti labai konkrečius tikslus savo įstaigoje ne tik ateinantiems mokslo metams, bet ir 3–6 metams į priekį. Sudarant strateginius planus, reikėtų vengti abstrakčių sąvokų (kaip „sukurti saugią aplinką tiek pedagogams, tiek vaikams“), iškelti tokius tikslus, kuriuos galima pamatuoti („pagerinti smurto atvejų sprendimo mechanizmą“; „įtraukti mokinius į saugesnės mokyklos kūrimą“, „sumažinti patyčių paplitimą“ ir pan.).
- *Bendrieji ugdymo planai.* Mokyklos vadovas, prieš tvirtindamas bendruosius ugdymo planus, turi įvertinti, ar jie atitinka esamą padėtį mokykloje. Jeigu konfliktinės situacijos, smurtas, nesaugumo jausmas yra aktualūs mokyklos klausimai, vadovas (pavduotojai, mokyklos taryba) turi atsižvelgti į tai, sudarydamas ugdymo planus.

- *Mokymo sutartys.* Šios sutartys yra viena iš priemonių formaliai įpareigoti tėvus imtis atsakomybės už savo vaiką. Mokyklos vadovas turi įvertinti (ir, esant reikalui, pakoreguoti) sutarties turinį. Sutartyje galima nurodyti, kaip mokykla elgiasi smurto atveju, kokia yra tėvų ir globėjų atsakomybė, ir pan.

Mokyklos savivalda ir komandinis darbas. Mokyklos vadovas gali inicijuoti komandos, kuri būtų tiesiogiai atsakinga už smurto atvejų sprendimą, krizinių situacijų valdymą ir pan., sukūrimą.

Sutartys ir susitarimai su kitomis organizacijomis ir institucijomis. Mokyklos vadovas gali susitikti su Vaiko teisių apsaugos tarnybos vedėja, policijos komisariato viršininku, nevyriausybinų organizacijų vadovais, saugos tarnybomis, kitomis institucijomis, siekdamas aptarti galimą bendradarbiavimą, konkretų veiksmų planą, kilus krizinėms ar konfliktinėms situacijoms.

Paskatinių ir pastabų sistema pedagogams. Mokyklos vadovas turi paskatinti tuos pedagogus, kurie savo iniciatyva imasi smurto prevencijos ar smurto atvejų sprendimo veiksmų. Tiek vaikams, tiek pedagogams galioja ta pati taisyklė: pagyrus darbą ar elgesį galima tikėtis, kad jis bus tęsiamas. Dirbdamas su smurto atvejais vadovas turi reaguoti ir į netinkamą pedagogų elgesį (net jei tai iš pirmo žvilgsnio smulkūs pažeidimai). Tai gali būti netinkamas konflikto su mokiniumi sprendimas, pykčio ar agresijos proveržis, nereagavimas (ar neprofesionalus reagavimas) į smurtinę situaciją ir pan.

Savo darbo dienos planavimas. Tai nėra tiesiogiai su smurtu susijęs darbas. Bet jis turi netiesioginių pasekmių. Jeigu mokyklos vadovas neplanuoja savo darbo (savaitėmis ir mėnesiais), „nedegantys“ darbai neretai nukeliami neribotam laikui. Kartais prie tų „nedegančių“ darbų priskiriami ir smurto prevencijos, saugios mokyklos sukūrimo ar kiti panašūs tikslai.

Socialinio pedagogo atsakomybė ir darbo metodai

Socialinis pedagogas – palyginti nauja pareigybė mokykloje. Dėl šios priežasties dar ne visose mokyklose yra aiškiai nustatytos socialinio pedagogo atsakomybės ribos.

Socialinis pedagogas yra turbūt vienintelis mokyklos specialistas, kuris individualiais veiksmais gali pasiekti neblogų rezultatų smurto prevencijos ir pagalbos teikimo sferose.

Kai vaikas nukenčia nuo smurto ar pats smurtauja, jam reikalinga psichologinė bei socialinė pedagoginė pagalba. Už psichologinę pagalbą atsako mokyklos psichologas, už socialinę pedagoginę – socialinis pedagogas. LR švietimo įstatymu socialinė pedagoginė pagalba apibrėžiama taip:

21 straipsnis 1. Socialinės pedagoginės pagalbos paskirtis – padedant vaikui įgyvendinti jo teisę į mokslą, užtikrinti jo saugumą mokykloje: šalinti priežastis, dėl kurių vaikas negali lankyti mokyklos ar vengia tai daryti, sugrąžinti į mokyklą ją palikusius vaikus, kartu su tėvais (globėjais, rūpintojais) padėti vaikui pasirinkti mokyklą pagal protines ir fizines galias ir joje adaptuotis.

2. Mokykla, teikdama mokiniui socialinę pedagoginę pagalbą, bendradarbiauja su socialinę pagalbą teikiančiomis tarnybomis, sveikatos priežiūros ir teisėtvarkos institucijomis ir konsultuoja mokinio tėvus (globėjus, rūpintojus) ir mokytojus.

3. Socialinės pedagoginės pagalbos teikimą vaikui ir mokiniui reglamentuoja Vyriausybės arba jos įgaliotos institucijos patvirtinti socialinės pedagoginės pagalbos teikimo bendrieji nuostatai.

3 punkte minimi nuostatai (ISAK-941, Valstybės žinios, 2004 06 29) nustato tokias veiklos sferas, tiesiogiai ar netiesiogiai susijusias su smurto atvejų sprendimu (pastaba: už šią veiklą atsako ne vien mokykloje dirbantis socialinis pedagogas, bet ir mokytojai, klasės auklėtojai, administracija):

6.1. šalinti priežastis, dėl kurių mokiniai negali lankyti mokyklos ar vengia tai daryti;

6.4. padėti mokiniui adaptuotis mokykloje;

6.5. teikti mokiniui reikalingas socialines pedagogines paslaugas; <...>

8.1. individualus darbas su mokiniu – parama krizių metu, socialinių ir pedagoginių mokinio problemų sprendimas;

8.2. darbas su grupe – socialinių ir gyvenimo įgūdžių ugdymas; ugdymo dalyvių tarpusavio santykių reguliavimas; palaikymo ar savipagalbos grupių organizavimas bei kt.;

8.3. darbas su mokinio šeima, jo atstovais pagal įstatymą – pagalba sprendžiant problemas, trukdančias vaiko ugdymosi procesui, tėvų (globėjų, rūpintojų) ir mokyklos bendradarbiavimo stiprinimas bei kt.;

8.4. darbas su mokyklos bendruomene – saugios aplinkos kūrimas ir palaikymas; savivaldos aktyvinimas, darbas su mokytojais, mokyklos administracija ir kt.;

8.5. darbas su vietos bendruomene – ryšių tarp vietos bendruomenės ir mokyklos palaikymas; savanorių ir bendruomenės įtraukimas į informacinės, psichologinės, specialiosios pedagoginės ir specialiosios pagalbos teikimą;

8.6. darbas su socialiniais partneriais (vaiko teisių apsaugos tarnyba, pedagoginė psichologinė tarnyba, policija, savivaldybių ir seniūnijų socialiniai darbuotojai, dienos centrai, krizių, vaiko raidos, pirminės sveikatos priežiūros, kultūros centrai, vaikų neformaliojo švietimo mokyklos ir kt.) siekiant užtikrinti pagalbos veiksmingumą ar kuriant socialinių pedagoginių problemų prevencijos sistemą.

Bendruosiuose socialinės pedagoginės pagalbos teikimo nuostatuose socialiniam pedagogui (ir mokytojams bei klasės auklėtojams) nustatytos tokios pagalbos teikimo rūšys:

9.1. konsultavimas (mokinio, mokinių grupės, mokytojų, tėvų (globėjų, rūpintojų)) siekiant padėti išsiaiškinti ir suprasti tai, kas vyksta jų gyvenimo ir mokymosi erdvėje, padedant mokytis ir naujai elgtis;

9.2. tyrimų organizavimas – aplinkos poveikio mokinio ar mokinių ugdymosi sunkumams analizė;

9.3. socialinių ir gyvenimo įgūdžių formavimas – gebėjimas priimti sprendimus ir spręsti problemas, mokymas kūrybiškai ir kritiškai mąstyti, bendrauti, pažinti save, elgtis visuomenėje priimtinais būdais, valdyti emocijas, sveikos gyvensenos įgūdžių ugdymas bei kt.;

9.4. elgesio korekcija, socialiai priimtino elgesio modeliavimas;

9.5. nusikalstamumo, mokyklos nelankymo, narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo, smurto, savižudybių ir kitų neigiamų socialinių reiškinių prevencija;

9.6. išteklių telkimas socialinių partnerių bendruomenėje paieškai; pagalbos tinklo vaikui ir jo šeimai kūrimas; projektų inicijavimas, kūrimas bei įgyvendinimas; mokyklos savivaldos aktyvinimas; tėvų (globėjų, rūpintojų) švietimas ir kt.;

9.7. pagalbos komandos telkimas mokykloje, siekiant veiksmingai spręsti problemas vaiko labui.

Bendruosiuose socialinės pedagoginės pagalbos teikimo nuostatuose taip pat teigiama, kad „Socialinis pedagogas telkia mokyklos pagalbos komandą, rengia pagalbos teikimo planą, koordinuoja jo įgyvendinimą mokykloje ir už jos ribų bei pats teikia pagalbą vaikams, kai neužtenka klasės auklėtojo ar mokytojo kompetencijos“. Konkrečiau tai galima nusakyti taip:

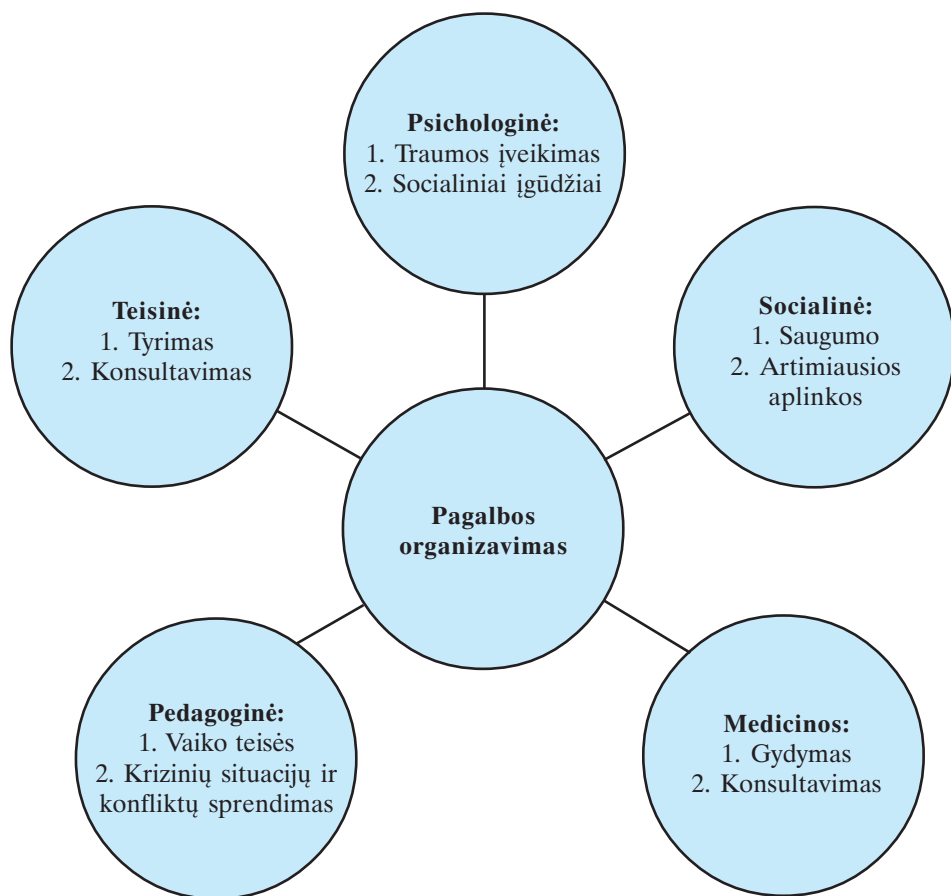
1. *Mokyklos komandos veiklos organizavimas.* Pakartosime, kad geriausių smurto problemos sprendimo rezultatų galima tikėtis tik dirbant komandiniu principu (plačiau skyrelyje: „Komandinio darbo mokykloje principai“). Socialinis pedagogas vienas nepajėgus užtikrinti visapusišką mokyklos reakciją į smurto atvejus (tuo atveju jis turi būti kartu teisininkas, socialinis darbuotojas, psichologas, medikas ir administracija). Padėti suburti komandą turi mokyklos administracijos vadovai.
2. *Pagalbos teikimo planas.* Svarbūs pagalbos teikimo principai yra nurodyti skyrelyje „Smurto atvejų sprendimas“. Pirmasis svarbus žingsnis smurtinio įvykio atveju yra įvertinimas. Bendradarbiaudamas su psichologu, klasės auklėtoju, įvykį mačiusiais ar artimais dalyviams mokiniais socialinis pedagogas gali surinkti pakankamai informacijos, kad būtų galima organizuoti pagalbą. Socialinis pedagogas dar gali būti vadinamas atvejų vadybininku. Detaliau panagrinėkime atvejo vadybą ir bendrą pagalbos teikimą.

Dar prieš pradėdamas dirbti su smurtiniais įvykiais, socialinis pedagogas (arba komanda) turi sudaryti pagalbos teikimo planą, jį turi patvirtinti mokyklos vadovas (mokyklos vadovas taip pat patvirtina ir sudarytos komandos sudėtį).

Toliau pateikiame pavyzdį, kaip gali būti teikiama pagalba. Įvykus smurtui, socialinis pedagogas (arba geriau komanda) įvertina 10 pagalbos teikimo sferų. Įvertindami kiekvieną sferą, komandos nariai atsižvelgia į tai:

- kokia yra turima tos sferos informacija apie mokinį;
- kokios informacijos trūksta;
- kokia reikalinga pagalba;
- kokius konkrečius tos pagalbos žingsnius reikia atlikti;
- kas įgyvendins konkrečius pagalbos žingsnius;
- kiek laiko skiriama konkrečioms pagalbos žingsniams atlikti;
- kada bus kitas susitikimas, kad būtų galima įvertinti, kas pasiekta.

Pagalbos sferos nurodomos 1 pav.

1 pav. Pagalbos teikimo sferos

Medicinos pagalba

1. *Gydymas*. Socialinis pedagogas įvertina (tiksliau, paprašo mokyklos medicinos darbuotoją įvertinti), ar reikalinga medicinos pagalba. Jei reikalinga skubi pagalba, kreipiamasi į gydymo įstaigas.
2. *Konsultavimas*. Įvertinama, ar vaikui reikia suteikti žinių, kaip rūpintis savo sveikata po patirto smurto.

Teisinė pagalba

1. *Tyrimas*. Komanda įvertina, ar reikia apie smurtinį įvykį pranešti teisėsaugos pareigūnams. Rekomenduojama, kad reguliariuose komandos susitikimuose dalyvautų teritoriją prižiūrintis nepilnamečių reikalų policijos pareigūnas; tokiu atveju bus išvengta neskaidrumo, kai, saugant mokyklos vardą, nuslepiami kai kurie įvykiai. Jei smurtinį nusikaltimą padarė vaikas, neturintis 14 metų, jam baudžiamoji byla

nebus keliama. Jeigu smurtautojas yra vyresnis nei 14 metų, bus pradėtas ikiteisminis tyrimas. Nukentėjusio vaiko tėvai civiline tvarka gali kreiptis dėl vaikai padarytos žalos atlyginimo (neatsižvelgiant į smurtavusio vaiko amžių).

2. *Konsultavimas*. Tai yra teisinės informacijos suteikimas smurtinio įvykio dalyviams bei jų tėvams. Kadangi mokykloje teisininkai nedirba (nors kai kurios mokyklos išsirūpina, kad kartą per mėnesį teisiniais klausimais konsultuotų policijos pareigūnai), minimalias teisinės žinias turi suteikti socialiniai pedagogai. Tai yra žinios apie galiojančius įstatymus, teisinės pagalbos sritis, atsakomybė už smurtinius veiksmus ir pan.

Socialinė pagalba

1. *Saugumo užtikrinimas*. Smurtas tiesiogiai pažeidžia saugumo jausmą. Komandos nariai (ar socialiniai pedagogai individualiai) įvertina, ar po įvykio mokykla imasi visų priemonių, kad užtikrintų saugumą (t. y. kad smurtinis įvykis nepasikartotų), ar nereikia vaiko perkelti į kitą klasę ir pan.
2. *Artimiausia vaiko aplinka*. Įvertinama, ar artimiausia vaiko (tiek smurtavusio, tiek nukentėjusio) aplinka neskatina tolesnio smurto, suteikia reikiamą palaikymą ir supratimą. Vaiko artimiausia aplinka: bendraklasiai, dažniausiai sutinkami mokytojai, šeimos nariai, artimiausi draugai. Įvertinama, ar reikalingi papildomi mokymai – susitikimai su artimiausios aplinkos atstovais.
3. *Kita socialinė pagalba*. Saugumas ir artimiausia aplinka – tik du svarbūs socialinės pagalbos aspektai. Socialinės pagalbos sfera yra daug platesnė. Socialinis pedagogas į pagalbos teikimo planą gali įtraukti ir kitus aspektus: reikiama materialinė parama, slauga ar priežiūra, kitos socialinės paslaugos.

Psichologinė pagalba

1. *Traumos įveikimas*. Patirtas smurtas sukelia įvairių neigiamų psichologinių pasekmių. Socialinis darbuotojas gali prašyti psichologo jas įvertinti ir kartu teikti pagalbą.
2. *Socialiniai ir psichologiniai įgūdžiai*. Kad vaikas apsisaugotų nuo smurto, jis turi išsiugdyti pakankamai socialinių ir psichologinių įgūdžių smurtinėms ar konfliktinėms situacijoms spręsti (tai pykčio kontrolė, pozityvus konfliktų sprendimas, korektiškas jausmų išreiškimas ir pan.).

Pedagoginė pagalba

1. *Vaiko teisės*. Vaikas turi būti supažindintas su Vaiko teisių konvencija, kitais dokumentais, skirtais vaikų gerovei užtikrinti. Jis turi žinoti savo teises – į pagalbą, į mokslą ir t. t. Labai svarbu yra skirti, kas

yra vaiko teisės, kas yra pareigos, o kas yra norai. Vaiko norų neįgyvendinimas ne visada yra jo teisių pažeidimas. Kartu socialinis pedagogas moko, kaip vaikas turi ginti savo teises, kaip turi elgtis smurto atveju.

2. *Elgesys krizinėse situacijose ir konfliktų metu.* Kad vaikas ateityje elgtųsi deramai, jis turi žinoti, kas yra teisinga, koks elgesys yra pozityvus. Šias žinias jam būtina suteikti.

Čia nurodytos svarbios (bet ne visos) pagalbos sferos. Geriau pažinus smurtautoją ir nukentėjusįjį, galima sudaryti veiksmingą individualų pagalbos planą. Socialinis pedagogas užtikrina, kad vaikai gautų jiems būtiną pagalbą.

Mokyklos psichologo atsakomybė ir darbo metodai

Mokyklos psichologas yra labai svarbus specialistas, sprendžiant smurto atvejus ugdymo įstaigoje. Praktika rodo, kad psichologai su smurto problematika dirba įvairiai. Taip yra dėl to, kad įstatymais psichologo funkcijos apibrėžiamos ne visai detalai. Todėl kai kurios veiklos sritys (kaip nemotyvuoto kliento konsultavimas, pedagoginių-psichologinių priemonių taikymas prasižengusiems mokiniams, tėvų konsultavimas jų asmeninio gyvenimo klausimais ir pan.) kartais mokyklos psichologo kompetencijai nėra priskiriamos. Bendruosiuose pareiginiuose mokyklos psichologo nuostatuose (patvirtintuose LR švietimo ir mokslo ministro 2005-07-22 įsakymu Nr. ISAK-1548) nurodomos tokios veiklos kryptys, iš dalies ar tiesiogiai susijusios su smurto atvejų sprendimu: mokyklos psichologas

- atlieka aktualius mokykloje psichologinius tyrimus atsižvelgdamas į mokyklos bendruomenės poreikius;
- atlieka mokinių veiklos ir elgesio pamokų metu stebėseną;
- inicijuoja, rengia ir įgyvendina psichologinių problemų prevencijos programas;
- rengia individualias rekomendacijas mokinio psichologinėms, asmenybės ir ugdymosi problemoms spręsti;
- konsultuoja psichologinių, asmenybės ir ugdymosi problemų turinčius mokinius, jų tėvus; įvertina mokinio galias ir sunkumus, raišos ypatumus, psichologines, asmenybės ir ugdymosi problemas.

Smurtas yra priskiriamas prie elgesio sutrikimų. Švietimo ir mokslo ministro įsakyme nėra tiesiogiai nurodyta, kad mokyklos psichologas turi dirbti su

elgesio sutrikimų turinčiais vaikais. Tačiau nederamas elgesys dažnai yra psichologinių sunkumų rezultatas. Dėl to psichologas negali atsiriboti nuo šių problemų sprendimo mokykloje.

Profesinė paslaptis ar informacija, kurią būtina perduoti?

Psichologo profesinė etika nustato, kad:

5. Psichologas turi išlaikyti profesinę paslaptį:

5.b. psichologas gali suteikti jo saugomą informaciją jos prašantiems asmenims ar institucijoms tik sutikus S¹ arba jam atstovaujantiui asmeniui ar įstaigai. Žmonių kolektyve (gamykloje, mokykloje, ligoninėje ir pan.) dirbantis psichologas paprastai suteikia, jo nuomone, būtiną informaciją asmenims, dalyvaujantiems taikant S tam tikras poveikio priemones, ir šie asmenys taip pat privalo saugoti profesinę paslaptį (kaip ir psichologas);

5.c. psichologas siekia, kad tyrimo rezultatai etc. būtų patikimai saugomi, nebūtų prieinami pašaliniams asmenims. Su S susijusi medžiaga priklauso įstaigai, kurioje psichologas dirba. Įstaiga privalo pavesti saugoti medžiagą arba psichologui, arba kitam kvalifikuotam, galinčiam paslaptį išsaugoti asmeniui.

Psichologas savarankiškai sprendžia, kada turima informacija yra profesinė paslaptis. Jis turi nuspresti, kurią informaciją apie savo klientus perduoti kolegoms. Dažniausiai tai informacija, kuria remdamiesi kiti specialistai gali organizuoti pagalbą. Visada yra rekomenduojama, kad psichologas gautų sutikimą dėl privačios informacijos (apie mokinio šeimą, išgyvenimus, turimus sutrikimus ir pan.) perdavimo. Vaiko paprastai pakanka paklausti, ar galima tam tikrą informaciją perduoti. Greta būtina paaiškinti, kodėl tam tikra informacija yra perduodama ir kas bus toliau daroma. Jeigu tai yra mažametis, reikėtų gauti ir tėvų sutikimą.

BET. Smurtas prieš vaikus yra nusikaltimas ir yra tiriamas pagal LR įstatymus. Teisėsaugos pareigūnai turi teisę iškviesti psichologą į apklausą, jeigu turi informacijos, kad psichologui vaikas yra papasakojęs apie patirtą smurtą. Psichologas gali būti iškviestas kaip liudytojas (apie nusikaltimo aplinkybes žinantis asmuo) arba kaip specialistas (galintis pateikti išvadą apie įvykį, nukentėjusįjį, jo parodymus, jam padarytą poveikį). Psichologas šiuo atveju negali atsisakyti dalyvauti kaip liudytojas, teigdamas, kad negali išduoti profesinės paslapties. Dalyvauti kaip specialistas jis gali atsisakyti, motyvuoda-

¹ Simboliu S žymimas bet kuris asmuo, su kuriuo dirba psichologas, – tai subjektas, klientas, pacientas.

mas tuo, kad ugdymo institucija nėra sudariusi sutarties su teisėsaugos institucijomis. LR baudžiamasis kodeksas, LR baudžiamojo proceso kodeksas, LR civilinis kodeksas ir LR civilinio proceso kodeksas yra didesnę teisinę galią nei psichologo profesinė etika turintys teisiniai aktai. Remiantis šiais dokumentais psichologas taip pat gali būti baudžiamas dėl žinomo nusikaltimo nuslėpimo arba nepranešimo apie jį.

Psichologas, dirbantis mokykloje, jau yra pasirengęs dirbti konsultacinį darbą su vaikais, vertinti specialiuosius ugdymo poreikius, konsultuoti mokinius profesijos pasirinkimo klausimais. Kad mokyklos psichologas galėtų kvalifikuotai teikti psichologinę pagalbą smurto atveju, kompetentingai dalyvauti komandos darbe, rengti rekomendacijas pedagogams ir tėvams, jis turi savarankiškai ieškoti papildomų žinių bei metodų.

Individualus darbas su smurto aukomis

Toliau nurodomi specifiniai darbo su smurto aukomis aspektai. Tačiau psichologas turi nuolat lavinti savo įgūdžius. Vienas metodas ar vienodos individualaus konsultavimo taisyklės netiks visiems vaikams. Psichologas turi būti lankstus.

Vaikas nukentėjo nuo fizinio smurto. Teikiant psichologinę pagalbą, rekomenduojama:

- Susisiekti su mokykloje dirbančiu medicinos personalu, kad būtų įvertinta, ar reikalinga skubi medicinos pagalba.
- Susisiekti su mokyklos socialiniu pedagogu ar Vaiko teisių apsaugos tarnybos specialistu, kad būtų įvertinta, ar vaikas yra pakankamai saugus (mokykloje ar namuose).
- Dėl patirto smurto vaikai gali turėti daugybinių elgesio, emocinių ar kognityvinių sutrikimų. Psichologui rekomenduojama įvertinti, kokių sutrikimų sukėlė patirtas smurtas, kokių sutrikimų būta iki smurtinio įvykio (ar įvykių). Tokie simptomai kaip nerimas, depresija, potrauminis stresas neretai būna tiesioginiai smurto padariniai. Įvertinti galima kalbant su vaiku, su tėvais, su mokytojais (klasės auklėtojais), jei tai įvyko mokykloje. Renkama informacija: šeimos istorija, mokinio mokymosi ir socialinių santykių istorija, bendra vaiko adaptacija prie aplinkos, kitų panašių trauminių įvykių istorija, specifiniai patirto smurto bruožai, poveikis vaikui ir šeimai. Svarbi informacija – kaip vaikas suvokia patirtą smurtą. Kita vertinimo dalis – kaip vaikas suvokia

tolesnius mokyklos, teisėsaugos žingsnius dėl patirto smurto, vaiko kognityvinis ir esamos emocinės būsenos vertinimas.

- Pagalbos plano sudarymas. Rekomenduojama jį sudaryti kartu su kitais mokyklos specialistais (specialiai tam skyrus bendrą susitikimą). Geriausia, jeigu mokykloje yra veikianti komanda, tada nereikės prieš kiekvieną susitikimą kalbėti apie konfidencialumo ribas (kokia informacija yra privati, kam galima pasakyti ir pan.). Komandoje dirbantys specialistai arba formaliai (raštu), arba žodžiu yra išipareigoję dėl profesinių paslapčių neperdavimo tretiesiems asmenims, nesusijusiems su pagalbos teikimu.
- Pagalbos teikimas. Psichologas tik atlikęs įvertinimą gali atskirti, kurios problemos yra susijusios su patirtu smurtu, o kurios buvo iki smurtinio įvykio. Psichologas suderina su vaiku ir (arba) jo tėvais konkrečias pagalbos teikimo priemones. Keletas pavyzdžių, kokių pagalbos priemonių gali imtis psichologas:
 - o Pedagoginis-psichologinis ugdymas (tai vaiko požiūrio į patirtą smurtą formavimas, vaiko nuostatų (savo, smurtautojų, aplinkinių atžvilgiu), pakitusių dėl patirto smurto, koregavimas, saugumo planavimas ir rizikos mažinimas.
 - o Pykčio kontrolė. Patyrę smurtą vaikai neretai jaučia didelį pyktį, kurį jiems sunku kontroliuoti. Galima įvertinti vaiko pykčio lygį, aptarti situacijas, kai kyla pyktis, nekontroliuojamas impulsyvus elgesys, žodinė ar elgesio agresija. Galima taikyti atpalaiduojančius pratimus, mokyti alternatyvių pykčio reiškimo būdų (pavyzdžiui, per vaidmenų žaidimus), aptarti simptomus (ženklus), rodančius kylantį pyktį. (Patartina apie kylančio pykčio ženklus pakalbėti su vaiką mokančiais pedagogais, aptarti jų reagavimo į vaiko pyktį būdus). Kartais vaikai po patirto smurto stengiasi nuslopinti visus savo jausmus. Pratybų metu rekomenduojama mokyti vaiką įvardinti ir išreikšti savo jausmus.
 - o Socialinių įgūdžių lavinimas. Psichologas gali surengti pratybas tokiomis temomis: pozityvus bendravimas su bendraamžiais, lyderystė, gebėjimas užduoti klausimus, konfliktų sprendimas (tai būtini socialiniai įgūdžiai, mažinantys riziką vėl patirti smurtą).

Vaikas nukentėjo nuo emocinio smurto, patyčių, ignoravimo ar apleidimo. Pagalbos šiems vaikams veiksmingumas dar nepakankamai ištirtas. Nustatyta,

kad emocinis smurtas sukelia vaikui nemenkų neigiamų pasekmių: žemas savęs vertinimas, žemi akademiniai rezultatai, sumenkusi motyvacija, didesni emociniai sunkumai, menkas gebėjimas prisitaikyti šeimoje, klasėje. Dirbdamas su šiais vaikais, psichologas gali numatyti tokius veiksmus:

Pirmas žingsnis – įvertinimas. Jis gali būti panašus kaip ir fizinio smurto atveju.

Antras žingsnis – pagalbos teikimas. Jis yra labai individualus. Tai priklauso nuo smurto ar patyčių sukeltų simptomų. Keletas pavyzdžių:

- Mokinį remiantis suaugusysis ar kitas mokinys. Paprastai patyčios, emocinis smurtas yra ilgesnį laiką trunkantis reiškinys. Su mokiniu konsultacijų metu reikia nustatyti, kas gali teikti jam paramą kasdieniame gyvenime. Psichologas gali paskirti susitikimą-aptarimą su vaiko įvardintais asmenimis, skirti mokiniui „namų darbus“ – daugiau bendrauti su jį remiančiais žmonėmis.
- Savo vertės kėlimas (kontrolės centro perkėlimas iš išorės į vidų). Tai vaiko mokymas vertinti save, neatsižvelgiant į iš išorės gaunamą neigiamą vertinimą. Mokydamas adekvačiai vertinti save psichologas gali taikyti tokias užduotis ar pratimus:
 - o Negatyvių minčių apie save aptarimas ir keitimas. Tokios mintys kaip „toks jau mano likimas“, „aš esu prastas“, „aš nusipelniau tokio elgesio su manimi“ turi būti kartu su vaiku aptartos ir paneigtos.
 - o Autonominis vertinimas. Psichologas turi siekti, kad mokinys susikurtų savo vertybių sistemą ir savarankiškai save įvertintų.
 - o Mokymas priimti komplimentus ir teigiamus įvertinimus. Emocinį smurtą patyręs vaikas neretai nemoka priimti teigiamo įvertinimo. Jis tai gali priimti kaip eilinę patyčią. Paprastas pratimas – vaikas turi sugalvoti 10 gerų bruožų, už kuriuos jis vertas pagyrimo.
 - o Daugiau dėmesio savo mėgstamai veiklai. Psichologas gali paskatinti vaiką užsiimti veikla, kuri jam sekasi ir patinka.
 - o Bendradarbiaujant su socialiniu pedagogu, nukentėjusį vaiką galima įtraukti į dalyvavimą mokyklos veikloje.

Vaikas nukentėjo nuo seksualinio priekabiavimo ar seksualinės prievartos.

Lietuvoje yra daug vaikų, kurie nukenčia nuo tokio pobūdžio nusikaltimų, bet niekam apie tai nepraneša. Dažniausiai vaikai nukenčia nuo šeimos narių ar giminių. Deja, tokio pobūdžio nusikaltimų pasitaiko ir ugdymo įstaigose. Pagalba nukentėjusiems vaikams – ilgalaikis ir sudėtingas procesas. Toliau nurodomi tik kai kurie jos aspektai:

- Nėra vienodų patirtos seksualinės prievartos simptomų ar psichologinių pasekmių. Todėl psichologas, prieš sudarydamas pagalbos planą, turi atlikti individualų įvertinimą. Mokslininkai bandė nustatyti dažniausias psichologines pasekmes. Tėra pastebėta, kad tokiems vaikams dažniau yra būdinga:
 - o seksualizuotas elgesys;
 - o stigmatizacija (etikečių klįjavimas, būdingas mokykloje, jeigu mokiniai sužino apie nukentėjusįjį);
 - o išdavystės, nepasitikėjimo jausmas;
 - o bejėgiškumas;
 - o nerimas;
 - o depresija;
 - o potrauminis stresas (jeigu seksualinė prievarta buvo vienkartinis nusikaltimas);
 - o disociacija;
 - o pyktis.
- Psichologas turi įvertinti, kurie iš šių psichologinių simptomų būdingi vaikui. Remdamasis įvertinimo rezultatais jis turi sudaryti pagalbos planą.
- Prieš pradėdamas teikti psichologinę pagalbą, psichologas turi įsitikinti, ar vaikas yra apsaugotas nuo tolesnio išnaudojimo. Psichologinė pagalba yra veiksminga tik jei vaikas yra saugus.
- Svarbu nesiimti skubotų veiksmų. Tik apgalvoti žingsniai gali duoti teigiamų rezultatų. Lietuvoje, deja, yra daug veiksnių, dėl kurių vaikas gali papildomai nukentėti, atskleidus seksualinės prievartos atvejį:
 - o tokius įvykius labai mėgsta aprašyti žiniasklaida. (Vaikui reikia patarti nieko nepasakoti tiems žmonėms, kurie gali paskleisti šią informaciją);
 - o kiti mokiniai gali imti tyčiotis. Jei taip atsitinka, psichologas su socialiniu darbuotoju turi surengti 1–2 pamokas mokiniams apie seksualinės prievartos reiškinių (patyčios neretai aprimsta, kai vaikai daugiau sužino apie seksualinę prievartą ir jos pasekmes);
 - o neadekvati ar netinkama kitų žmonių ar pedagogų reakcija. Seksualinės prievartos atveju neretai labai jautriai ar net žeminamai reaguoja kai kurie pedagogai ar vaiko artimieji. Svarbu užtikrinti, kad informaciją apie vaiko patirtą prievartą sužinotų tik tie specialistai, kurie realiai gali prisidėti prie pagalbos organizavimo.
 - o Seksualiniai išnaudotojai tik išimtiniais atvejais pripažįsta savo kaltę. Su vaiku būtina aptarti santykius su seksualiniu išnaudotoju, apsisaugojimo būdus.

- Pranešti ar nepranešti teisėsaugai – neretai psichologo svarstomas klausimas. VŠĮ „Vaiko namas“ patirtis rodo, kad vaikai, kurie perėjo ikiteisminį tyrimą, greičiau atgauna psichologinę pusiausvyrą (net ir tuo atveju, jeigu tas tyrimas buvo nesėkmingas). Patirtos prievartos paslaptis vaikams neretai yra sunkiai pakeliama našta. Rekomenduojama vaikui paaiškinti, kodėl yra svarbu pranešti teisėsaugos pareigūnams. Gavus jo sutikimą, galima tai padaryti.
- Pagalba vaiko artimiesiems. Kartais psichologas turi daugiau dirbti su tėvais nei su vaiku. Galimas pagalbos variantas – dirbama tik su (nusikaltimo nedariusiais) tėvais, visiškai neįtraukiant vaiko. Netinkamas tėvų elgesys seksualinės prievartos atveju vaikui gali sukelti dar dsunkesnių psichologinių pasekmių.

Socialinių įgūdžių lavinimas per grupines pratybas

Smurtas dažnai kyla kaip netinkamo konfliktų sprendimo pasekmė. Norint vaikus mokyti tinkamai spręsti konfliktus, rekomenduojama šalia individualaus darbo rengti grupines pratybas. Psichologas, norėdamas taikyti grupinės psichoterapijos metodus, turi įgyti papildomą kvalifikaciją. Toliau pateikiame pavyzdį, kurį psichologas gali išplėsti ir pritaikyti savo darbe.

Žaidimų terapija mažesnių vaikų grupėje. Žaidimų terapija tinka vaikams, turintiems elgesio sutrikimų. Prieš pradėdamas dirbti su vaiku grupėje psichologas turi nustatyti vaiko agresyvaus elgesio priežastis (atlikti individualų įvertinimą). Jeigu vaikas yra agresyvus, linkęs muštis tik namuose (ar tik mokykloje), tai rodo, kad vaikas tokiu būdu netiesiogiai protestuoja prieš konkrečius suaugusius (ar taisykles) ar netinkamą jų elgesį. Jeigu agresyvus elgesys pasireiškia nuolat, tai gali būti didesnių psichologinių (ar psichiatrinių) sutrikimų pasekmė. Pats sunkiausias psichologo uždavinys yra užmegzti ryšį (bei pasitikėjimu grįstus santykius) su elgesio sutrikimų turinčiu vaiku. Vėliau rengdamasis dirbti su grupe psichologas:

- atrenka vaikus (vaikai, kurių elgesys aiškiai agresyvus, aiškiai seksualizuotas, kurie nuolat vagiliauja, turi aiškių sociopatijos požymių, į grupę neįtraukiami, nes iš to bus daugiau neigiamų pasekmių nei teigiamų rezultatų). Vaikai, kurių elgesys pasižymi klinikiniais simptomais, turi būti siunčiami į gydymo įstaigas. Mokykloje darbas gali būti labiau korekcinis, su vaikais, turinčiais nežymių elgesio ar psichologinių sunkumų. Grupei labiau tinka uždari vaikai, priekabiavimo ar smurto aukos, nebrandūs, turintys fobijų, nežymių elgesio sutrikimo požymių vaikai. Maksimalus vaikų skaičius grupėje – 5. Didesnį vaikų skaičių bus sunku kontroliuoti. Turintys

elgesio sutrikimų vaikai įtraukiami į bendraamžių (ar truputį vyresnių) vaikų grupę. Vienoje grupėje negali dalyvauti bendraklasiai, vienos šeimos broliai ir seserys;

- susitaria su tėvais dėl jų dalyvavimo grupėje, numato laiką. Psichologas gali organizuoti nuolatinę atviro tipo vaikų grupę (pavyzdžiui, kartą per savaitę ketvirtadieniais nuo 13:00 iki 15:00);
- atrenka tinkamus žaislus. Tai gali būti lėlių namas, žaisliniai gyvūnai, piešimo priemonės, molis, kubeliai, lėlių teatro žaislai, smėlio dėžė ir pan.;
- prieš kiekvieną susitikimą numato užduotis, tinkamas grupės vaikams. Užduotys turi būti parinktos pagal tai, kokius tikslus kelia psichologas. Tai gali būti empatijos ugdymas, mokymas reikšti jausmus, pratinimas imtis iniciatyvos, elgesio kontrolė.

Čia nurodyti tik keli grupės organizavimo aspektai. Kad ir kokią grupinę terapiją (žaidimų terapija, psychodrama, dailės terapija ar pan.) taikys psichologas, jis turi papildomai kelti savo kvalifikaciją šioje srityje.

Darbas su klase po smurtinio įvykio

Psichologas gali rengti vienkartinis susitikimus-aptarimus su klase po smurtinio įvykio. Tyrimai rodo, kad nemaža smurtinių įvykių įvyksta tarp vienos klasės mokinių. Psichologui rekomenduojama savo darbą organizuoti ne tik su smurtautoju ir nukentėjusiuoju, bet ir su įvyki stebėjusiais vaikais. Psichologas gali taikyti daug įvairių darbo formų. Keletas pavyzdžių:

- Susitikimas-aptarimas su klase. Trukmė – 45 min. Dalyvauja tiek užpuolikas, tiek nukentėję vaikai. Kalbama apie smurto formas, pasekmes. Galima aptarti tokius klausimus:
 - o Ko paprastai siekia smurtautojas (vaikams pabrėžti, kad tai neturi būti taikoma žinomam jų klasės smurtautojui).
 - o Kaip turėtų elgtis kiti mokiniai, jeigu mato smurtą.
 - o Kaip jaučiasi nukentėjęs vaikas.
 - o Kur reikėtų ieškoti pagalbos (kada reikia kreiptis į policiją, į psichologą, socialinį pedagogą).
 - o Vaikų klausimai.
- Aptarimas mažose grupelėse. Trukmė – 20 minučių. Geriausia, jei psichologui talkininkauja kiti specialistai (socialinis pedagogas, specialusis pedagogas, direktoriaus pavaduotojas). Klasė suskaidoma į grupėles po 4–7 vaikus. Susitikimo metu grupelėje aptariami tokie klausimai:
 - o Kaip mokiniai suprato patirtą (matytą, girdėtą) smurtinį įvykį. Koks jų požiūris į įvykį, jo dalyvius.

- o Kaip jie elgėsi įvykio metu (jeigu matė).
- o Kokią įtaką jų gyvenimui ir jausmams padarė smurtinis įvykis.
- o Kaip jie prisidės prie įvykio sprendimo.
- o Kokias išvadas pasidarė.

Vadovaujantysis aptarimui turi siekti, kad pasisakytų visi mokiniai.

Kitos svarbios psichologo veiklos sritys

Pedagogų mokymas korektiškai bendrauti ir teikti pagalbą mokiniams.

Mokyklose auklėtojo darbas yra nepopuliarus. Mokytojai smurto problemų sprendimo atsakomybę linkę atiduoti tėvams. Viena iš priežasčių – nežinojimas, ką daryti smurto atveju. Psichologas mokykloje gali paaiškinti pedagogams, kaip elgtis smurto atveju, padėti nukentėjusiam vaikui, taikyti pedagogines priemones elgesio sunkumų turintiems mokiniams. Kitos galimos temos:

- klasės valdymas;
- pedagogo reakcija smurto atveju;
- pozityvus kontaktas su mokiniu ir t. t.

Kita svarbi psichologo veiklos sritis – darbas su pedagogais, kurie provokuoja vaikų agresiją mokykloje. Tai yra viena iš sunkiausių veiklos sferų. Tai ypač svarbu tais atvejais, kai atsiranda vadinamųjų sunkių ir smurtaujančių klasių. Viena iš priežasčių – netinkamas, aplaidus ar net agresyvus pedagogo elgesys. Psichologas turi susitarti su pedagogu dėl keleto susitikimų. Šių susitikimų metu:

- pedagogas išsako savo požiūrį į klasę;
- nustatoma, kaip pedagogas pažįsta savo auklėjamąją klasę, kaip sprendė iškilusius sunkumus;
- aptariama, koks yra pedagogo santykis (jam kylantys jausmai) su vadinamaisiais sunkiais vaikais;
- aptariami jau įgyvendinti darbo su tėvais metodai;
- peržiūrimi ir įvertinami klasės valdymo ir kiti darbo metodai;
- nustatoma pedagogo psichologinė būseną (neretai patiriantys sunkius išgyvenimus, depresiją pedagogai, užuot sprendę savo sunkumus, yra linkę slėpti juos po didesnio griežtumo kauke; neretai jų elgesys būna įžeidus ir žeminantis mokinius);
- analizuojama pedagogo kaip specialisto istorija. Tai nėra viso gyvenimo analizė. Tai labiau darbuotojo kaip pedagogo karjeros analizė. Psichologas gali aptarti tokius klausimus kaip: kas lėmė pedagogo profesijos pasirinkimą; ką jis laiko *normaliu* vaiku, ir kt.

Psichologas turi žinoti, kad pedagogo elgesio motyvai gali būti ir neįsisąmoninti. Pavyzdžiui, kartais jaunuoliai renkasi pedagogo karjerą, taip netiesiogiai norėdami pratęsti savo vaikystę, išspręsti asmeninius sunkumus, kilusius šeimoje, ir pan. Jeigu psichologas imasi konsultuoti pedagogą, ypač daug dėmesio turi būti skiriama teigiamam kontaktui ir konfidencialumui. Pedagogui galima patarti nueiti pas kitą (ne mokykloje) dirbantį psichologą.

Smurto paplitimo ir mokyklos klimato vertinimas. Bendruosiuose pareiginiuose mokyklos psichologo nuostatuose (5.11 p.) nurodoma, kad psichologas: „atlieka aktualius mokykloje psichologinius tyrimus atsižvelgdamas į mokyklos bendruomenės poreikius“. Kadangi smurtas – aktuali problema daugelyje Lietuvos mokyklų, psichologas turi būti pasirengęs atlikti tyrimus šia tema. Lietuvoje nėra standartizuotų metodikų smurto paplitimui įvertinti, todėl psichologas turi sukurti anketą (klausimyną) ar kitą metodiką pats. Kuriant vertinimo priemonę ar taikant jau sukurtas priemones, psichologui rekomenduojama vadovautis standartizuotu psichologinio įvertinimo metodikų reglamentu arba tarptautiniu testų naudojimo reglamentu (žr. <http://www.lps.vu.lt>).

Vertinant smurto ugdymo įstaigoje klausimą, galima įvertinti tokias sferas:

- smurto paplitimas mokykloje (rekomenduojama vaikams neformuluoti abstrakčių klausimų, tokių kaip: „Ar esi patyręs emocinę prievartą?“; klausimai turi būti konkretūs: „Ar per paskutinius du mėnesius kas nors iš tavęs šaipėsi?“ ir t. t.). Vertinant paplitimą, svarbu ne tik tai, ką vaikai patyrė, bet ir ką stebėjo;
- smurto suvokimas. Psichologas gali nustatyti, kokius veiksmus vaikai priskiria prie smurtinių. Tai svarbu dėl to, kad vaikai neretai vadovaujasi kitokiais negu psichologas įsitikinimais („Kartą plekštelti per veidą nieko baisaus, jeigu juokiasi...“ ir pan.);
- pagalbos suvokimas. Psichologas gali nustatyti, kokių veiksmų vaikai imasi susidūrę su smurtu. Taip pat galima sužinoti, į ką jie kreiptųsi pagalbos, jeigu nukentėtų;
- mokyklos personalo pasirengimas spręsti smurtinius atvejus. Psichologas, sukūręs įsivaizduojamas situacijas, gali nustatyti, kokių priemonių imtųsi pedagogai, kam jie priskiria atsakomybę.

Čia pateikta tik keletas pavyzdžių. Psichologas, organizuodamas platesnį įvertinimą, turi atsižvelgti į konkrečius įstaigos poreikius. Be to:

- atlikdamas tyrimą, psichologas turi įtraukti ir tėvus. Kartais tyrimas gali parodyti, kad skirtingos mokyklos bendruomenės grupės (pavyzdžiui, tėvai, pedagogai, mokiniai) skirtingai suvokia smurto problemą ir jos sprendimo būdus;

- dažnai anketos yra anoniminės. Dėl šios priežasties psichologas turi užtikrinti, kad nebūtų siekiama identifikuoti anketų atsakymų autorius;
- rekomenduojama tokių pat įvertinimą kartoti po tam tikro laiko. Taip psichologas gali nustatyti, kas pasikeitė, kokių rezultatų davė tam tikros pagalbos ar prevencijos priemonės.

Mokytojų ir klasės auklėtojų atsakomybė ir darbo metodai

Sprendžiant smurto atvejus, mokytojo atsakomybė mažesnė. Mokytojas turi žinoti, kaip reaguoti į vaikų konfliktus ir smurtą, kurį jis pats pastebi. Klasės auklėtojui tenka daug didesnė atsakomybė. Klasės auklėtojas – mokytojas, kuriam pavesta ugdyti klasės bendruomenę, susidedančią iš mokinių, jų tėvų ir mokytojų, dirbančių su klase. Klasės auklėtojas ne tik vadovauja klasės bendruomenei, bet ir atstovauja jos interesams, ieško galimybių tenkinti jos poreikius.

Pastaruoju metu yra tikslinamos klasės auklėtojo funkcijos. Dažniausiai klasės auklėtojai, kalbėdami apie savo darbą, nurodo per menką atlyginimą ir per didelę atsakomybę. Atėmus laiką, kurį klasės auklėtojas per savaitę turi skirti pamokoms ir dokumentacijai pildyti, tiesioginiam darbui su mokiniais laiko lieka nedaug. Tačiau klasės auklėtojo atsakomybė ir funkcijos yra itin svarbios (taip pat ir sprendžiant smurto atvejus).

Klasės auklėtojas:

- užtikrina ugdomų mokinių saugumą;
- ugdo tvirtas mokinių dorovės, pilietines, tautines bei patriotines nuostatas, laiduoja jų asmenybės galių plėtotę;
- rūpinasi pagalbos teikimu mokiniams, turintiems ugdymosi, mokymosi sunkumų ir specialiųjų ugdymosi poreikių;
- nuolat informuoja tėvus (globėjus, rūpintojus) apie jų vaikų ugdymosi poreikius ir pasiekimus.

Klasės auklėtojas – tai mažasis klasės socialinis pedagogas. Sprendžiant smurto atvejus, klasės auklėtojui tenka didžioji darbo dalis. Jis geriausiai pažįsta savo klasės mokinius. Padedamas psichologo ir socialinio pedagogo, klasės auklėtojas gali išspręsti daugelį įvairių smurtinių atvejų.

G. Kvieskienės (ir kt., 2006) tyrimo rezultatai parodė, kad mokiniai yra linkę kreiptis pagalbos pirmiausia į klasės auklėtoją.

Mokinių požiūris į klasės auklėtoją

Mokiniai bėga iš pamokų	48,1
Mokiniai žaidžia azartinius žaidimus	50,3
Kiti mokiniai tyčiojasi	53,4
Neįdomus laisvalaikio organizavimas mokykloje	61,4
Kiti mokiniai muša, stumdo	64,7
Mokiniai pykstasi, ginčijasi tarpusavyje	66,5
Mokiniai triukšmauja, netinkamai elgiasi pamokų metu	72,8

2 pav. Sunkumai, su kuriais susidūrę mokiniai dažniausiai kreipiasi į klasės auklėtoją

Susidūrę su panašiais sunkumais mokiniai į psichologą ir socialinį pedagogą kreipiasi rečiau.

Mokykla gerų rezultatų galės tikėtis, jeigu klasės auklėtojai savo darbą atliks kokybiškai. Klasės auklėtojas turi būti pasirengęs dirbti su smurto atvejais: jis turi domėtis atitinkamais mokymais, literatūra ir papildomais kursais. Socialinis pedagogas ir psichologas, užklausus klasės auklėtojų, turi suteikti reikiamų žinių, patarimų ir rekomendacijų, kaip dirbti tiek su smurtautoju, tiek su nukentėjusiuoju.

Reakcija į smulkius konfliktus ir smurtinius įvykius. Klasės auklėtojas „gyvena“ su klase. Jis mato, kaip mokiniai bendrauja tarpusavyje. Tarp jų neretai būna patyčių, konfliktų, nepasitenkinimo, apsistumdymų. Klasės auklėtojas privalo reaguoti į kiekvieną įvykį. Jis turi pasakyti bent jau tai, kaip jis vertina tam tikrą įvykusį konfliktą. Neišspręsti konfliktai gali būti sunkių smurtinių įvykių priežastis. Jeigu mokiniai konfliktuoja su kitų klasių mokiniais, auklėtojas turi aptarti veiksmų planą su kitų klasių auklėtojais.

Mokinių lankymas namuose. Tai yra nemėgstama auklėtojų veikla. Bet ji duoda aiškiai pastebimų teigiamų rezultatų. Tik apsilankęs namuose auklėtojas gali turėti geresnį supratimą apie kiekvieną mokinį. Per metus jis turi apsilankyti jei jau ne kiekvienoje, tai bent tose šeimose, kurių tėvai vengia dalyvauti tėvų susirinkimuose. Taip pat po įvykusio konflikto pasitarimas su

vaiku jo namuose gali atskleisti visai kitą jo „veidą“. Auklėtojas neturėtų lankytis vien pas tuos vaikus, kurie „prisidirbo“. Dėl šios priežasties tėvai gali pradėti vengti bendrauti su auklėtoju. Dėl nuolatinio nederamo elgesio kai kuriems mokiniams gali būti skiriamas namų mokymas. Auklėtojas privalo ne tik lankyti šį mokinį, bet ir įtraukti jį į popamokinę klasės veiklą.

Klasės taryba. Klasės taryba, be kitų klausimų, turi spręsti ir konfliktų prevencijos, jau kilusių konfliktų ir saugumo klasėje kūrimo klausimus. Mokiniai konfliktus sprendžia gana išradingai. Mokyklos pedagogas turi juos tiesiog palaikyti. Geriausiai tai gali auklėtojas. Kaip įtraukti aktyvesnius klasės mokinius į saugesnės mokyklos kūrimą, auklėtojas gali sužinoti skyrelyje „Mokinių įtraukimas į smurto atvejų sprendimą“.

Dalyvavimas mokyklos komandoje. Mokykla palaipsniui pereina nuo valandinio prie etatinio darbo. Dėl valandinio darbo mokytojas kartais nedalyvauja kai kuriuose pasitarimuose, posėdžiuose, komandos susirinkimuose. Rekomenduojama, kad klasės auklėtojas neatsiribotų nuo bendrų mokyklos renginių (teigdamas, kad tuo metu neturi pamokų, ir iki susirinkimo jam reikėtų laukti). Jeigu pedagogas atsiriboja nuo bendravimo ir bendradarbiavimo, jam vėliau sunkiau ištraukti į įvairių sudėtingų ar konfliktinių situacijų sprendimą. Jeigu mokykloje yra paplitęs smurtas ir patyčios, klasės auklėtojas turi aktyviai dalyvauti socialinio pedagogo (ar kito pedagogo) suburtose komandoje.

Mokinių elgesio taisyklės. Klasės auklėtojas klasės valandėlių metu turi supažindinti mokinius su mokykloje galiojančiomis taisyklėmis. Tai turi būti daroma kuo anksčiau. Vieną kartą per metus tokį supažindinimą reikia pakartoti. Reikia ne paprasčiausiai pateikti taisykles. Kiekvienas pedagogas gali sugalvoti įdomių ir patrauklių būdų tai padaryti.

Toliau pateikiamas pavyzdys, kaip klasės auklėtojas turi spręsti tarp mokinių kylančius konfliktus.

Riba tarp klasės auklėtojo, psichologo ir socialinio pedagogo atsakomybės

Aiškios ribos nėra. Klasės auklėtojas dirba su vaikais pagal savo kompetenciją. Negerai, jeigu iškilus kokiai nors klasės problemai auklėtojas vengia atsakomybės, paveda ją spręsti psichologui ar socialiniam darbuotojui. Net labai geras specialistas be klasės auklėtojo bendradarbiavimo neišspręs mokinio problemų. Paprastai klasės auklėtojas sprendžia nesudėtingus konfliktus ir patyčias, socialinis pedagogas ir psichologas sprendžia didesnių teisinių, socialinių ar psichologinių pasekmių sukeliančius įvykius. Šie specialistai pateikia rekomendacijas klasės auklėtojui, kaip jis turi prisidėti prie atvejų sprendimo.

Konflikto sprendimas

Įvyko konfliktas tarp mokinių. Klasės auklėtojas pasikviečia abu vaikus (ar daugiau konflikto dalyvių). Pedagogas konfliktui spręsti turi skirti nuo 10 iki 30 minučių.

Vaikams pasakoma: „Konfliktai yra normalus reiškinys. Jie kyla dėl to, kad mes turime skirtingus pageidavimus, norus, skirtingai jaučiamės. Toliau aš pateiksiu keletą klausimų visiems. Iš viso bus 5 žingsniai. Kai vienas atsakinėja, kitas privalo išklausti nepertraukdamas.“

1 žingsnis. Pagarba vienas kitam.

„Galbūt vienas kito nemėgstate, gal negerų minčių ar linkėjimų turite. Dabar visa tai atidėkite į šalį. Nepagarba, keiksmas, įžeidūs žodžiai gali tik dar pabloginti situaciją. Pažiūrėkite vienas į kitą kaip į sau lygų žmogų.“

2 žingsnis. Pasirengimas spręsti.

„Jūs galite pykti vienas ant kito labai ilgai. Bet jūsų pyktis nė vienam nepagerins savijautos, be to, trukdys priimti gerą sprendimą.“ Tada pedagogas klausia vienos pusės: „Ar esi pasiruošęs spręsti konfliktą?“ Jeigu vaikas atsako neigiamai, pedagogas klausia: „Tai kas tau trukdo?“ Kai vaikas atsako, jis dar kartą paskatinamas bandyti spręsti konfliktą šio susitikimo metu. Paskui to paties klausiamas kitas mokinys.

3 žingsnis. Konflikto apibrėžimas.

„Papasakok, kas, kada, kaip ir dėl ko įvyko. Pasakok paprastai, bet nieko neslėpk.“ Po vaiko pasakojimo pedagogas paskatina tą pat padaryti kitą mokinį.

„Dabar papasakok, kaip tu elgeisi ir kaip jauteisi konflikto metu. Nevenk atskleisti savo jausmų.“ Vėlgi po vieno vaiko pasakojimo tą pat turi padaryti ir kitas. Pedagogas turi stebėti, kad pasakojimas nebūtų pertrauktas.

Paskui pedagogas prašo, kad mokinys perpasakotų kito vaiko poziciją: „Perpasakok savais žodžiais, kaip tu supratai kito vaiko mintis ir jausmus.“ Tai yra labai svarbi dalis, taip vaikai lavinami būti empatiški. Papasakoja abu vaikai.

4 žingsnis. Sprendimo paieška.

„Dabar kviečiu sugalvoti kuo daugiau galimų sprendimo variantų. Išvardinkite net ir tuos sprendimo būdus, kurie jums iš pirmo žvilgsnio atrodo nepriimtini.“ Pedagogas užsirašo vieno, paskui kito mokinio pasiūlymus.

„Dabar aš perskaitysiu visus pasiūlymus, o jūs pasakykite, kuriuos pasiūlymus įgyvendinus jūs jausitės gerai.“ Pedagogas skaito pasiūlymus, vaikai pasako, ar jie jausis pralošę, ar išlošę. Pralošimas ar išlošimas neturi būti su-

prantamas vien materialiai, vaikas turi įvertinti savo jausmus, galimas tolesnes pasekmes.

„Matau, kad yra vienas variantas, kuris jums abiem atrodo priimtinas.“ Jei-gu yra daugiau nei vienas priimtinas variantas, mokiniai turi pasirinkti vieną sprendimą; jeigu nėra nė vieno abiem pusėms tinkamo varianto, ieškoma kitų sprendimų arba priimamas laikinas sprendimas.

„Mes nutarėme, kaip spręšime šį konfliktą. Pasakyk man, ką tu darysi pagal šį mūsų susitarimą.“ Atsakius vienam vaikui, pedagogas paprašo pasisakyti kitą. Paskui sutariamas kitas susitikimo laikas, ir susitikimas baigtas.

5 žingsnis. Įvertinimas po tam tikro laiko.

„Prieš kurią laiką kartu sprendėme tarp jūsų kilusį konfliktą. Pasakyk man, kaip sekėsi laikytis susitarimo, kaip jauteisi.“ Pasisakius vienam vaikui pedagogas paprašo pasisakyti kitą. Jei konfliktas liko neišspręstas ar kuris nors žingsnis buvo nevisiškai įgyvendintas, pedagogas vėl pradeda nuo pirmo žingsnio. Jei-gu konfliktas neišsisprendžia ir po antro karto, kreipiamasi į psichologą, socialinį pedagogą, įtraukiami tėvai.

Tėvų atsakomybė ir įtraukimas

Tėvai savo iniciatyva gali daug pasiekti. Vienoje Vilniaus mokykloje tėvai susirinkimo metu iškėlė klausimą, ką reikėtų daryti, kad jų vaikų klasėje sumažėtų smurto atvejų. Vien tėvų iniciatyva buvo pasiekta, kad:

- namo grįžę mokiniai tėvams papasakotų apie kasdien vykstančius pasityčiojimus, apsistumdymus, net sužalojimus pasibaigiančias muštynes;
- klasės auklėtojas reguliariai atsiskaitytų tėvams apie vaikų elgesį ir savo darbą;
- psichologas reguliariai pusę metų stebėtų klasę ir dirbtų individualiai su nederamo elgesio vaikais;
- pasikeistų klasės auklėtojas, nes tėvų netenkino jo darbo su vaikais metodai.

Vienintelis šios pavyzdžio trūkumas – tėvai daug reikalavo iš mokyklos, bet per mažai dėjo savo pastangų vaikų problemoms spręsti. Toje klasėje teigiami rezultatai nebuvo ilgalaikiai.

Mokyklos personalas, dirbantis su mokinių tėvais, gali pasiūlyti jiems rekomendacijų dėl darbo su vaikais. Tai neturi būti primestos taisyklės. Jos turi

būti pasiektos apibusiu susitarimu. Rekomendacijos tėvams, kurias galima pateikti įvairių susitikimų metu:

- Aptarkite su vaiku mokyklos vidaus taisykles. Skirkite tokiam pokalbiui laiko ne tik kai vaikas prasižengia. Paaiškinkite, kodėl manote, kad mokyklos taisyklės yra teisingos.
- Suformuokite elgesio namuose taisykles.
- Pakalbėkite su savo vaiku apie smurtą, matomą per televiziją. Aptarkite smurtinius kompiuterinius žaidimus, nederamus įvykius kieme. Paaiškinkite, kokių pasekmių sukelia smurtas.
- Pamokykite vaiką spręsti problemas. Pagirkite, jeigu konfliktines situacijas vaikas išsprendė, nevartodamas smurto.
- Pamokykite vaiką savo pyktį išreikšti tinkamu būdu. Paaiškinkite, kad reikšti pyktį mušimu ar kitų įžeidinėjimu nederu. Jeigu supykstate patys, parodykite vaikui savo pavyzdžiu, kaip išreikšti pyktį tinkamu būdu (pasakant žodžiais „aš pykstu“, padaužant pagalvę, padarant 20 pritūpimų ir pan.).
- Padėkite vaikui suprasti, kad žmonės, tokie skirtingi savo išvaizda, gali turėti ir nevienodą nuomonę.
- Pastebėkite, jeigu vaikas pradėjo elgtis keistai. Gal jis pradėjo dažniau pykti, gal pradėjo nebesutarti su savo draugais ar bendraklasiais, gal pasidarė žiaurus su gyvūnais. Padėkite vaikui, pasitarkite su psichologu ar patikimu jūsų aplinkos žmogumi.
- Visada leiskite vaikui bendrauti su jumis, net kai norite kai kuriomis akimirkomis jo nematyti, nuo jo „pailsėti“. Prašykite, kad vaikas jus visada informuotų, kur jis yra, ką daro. Susipažinkite su vaiko draugais.
- Aptarkite su vaiku jo draugų elgesį, jei jis pasidaro nederamas.
- Dalyvaukite vaiko mokyklos gyvenime. Aplankykite įvairius mokyklos renginius, nuolat stebėkite, kaip vaikui sekasi daryti namų darbus. Reguliariai paklauskite klasės auklėtojo, kaip sekasi jūsų vaikui. Dalyvaukite tėvų susirinkimuose.
- Prašykite, kad mokykla įtrauktų vaikus į popamokinę veiklą.
- Bent kartą per metus tapkite savanoriu. Suorganizuokite tėvų ir mokinių diskusiją apie smurtą mokyklose.
- Jeigu matote, kad kiti jums pažįstami tėvai nepadedą savo vaikams spręsti smurto problemų, padėkite jiems, nesmerkdami už netinkamą elgesį. Mokėkite pasakyti kitokią savo nuomonę, jeigu kiti tėvai pateisina smurtą.
- Pasakykite savo darbdaviui, kad kartais norėsite darbo metu aplankyti savo vaiką mokykloje.

Mokinių įtraukimas į smurto atvejų sprendimą

Mokiniai gali labai daug ką pakeisti. Jeigu atsakomybę už smurto atvejų sprendimą prisiims vien pedagogai ir administracija, mokykla patirs nesėkmę.

Mokiniai paprastai neturi įgūdžių ir žinių spręsti atvejį kokybiškai. Bet jie gali nemažai padėti. Labai gerai, jei mokykloje yra ne vienas suaugęs žmogus, nuolat galintis konsultuoti mokinius, kaip spręsti smurto atvejus. Daugiausiai galima pasiekti, jeigu mokiniai dalyvauja mokyklos personalo sudarytoje komandoje.

Sprendami atvejus pedagogai gali tam tikras užduotis perduoti iniciatyvinei mokinių grupei. Tai gali būti tokia veikla, kuri atitinka vaikų turimas žinias ir įgūdžius. Pavyzdžiui, atvejo išsiaiškinimas, dalinė pagalba vaikui, jaunesnių vaikų socialinių įgūdžių lavinimas pagal specialistų sudarytą programą, aplinkybių, priežasčių ir galimo smurto ženklų nustatymas, stebėjimas, kad nebūtų atkryčio. Geriausia, jei mokiniai, specialiai pamokyti, prisideda prie pagalbos organizavimo. Rekomenduojama į panašaus pobūdžio veiklą įtraukti tuos mokinius, kurie turi teigiamų lyderio bruožų, yra gerbiami kitų mokinių.

Toliau kalbėsime apie tai, kaip mokiniai gali įsitraukti į mokyklos veiklą, mažinant smurto atvejų paplitimą, sprendžiant konkrečius smurtinius incidentus:

- *Jaunesnių mokinių konsultavimas*, sprendžiant nesudėtingus smurto atvejus. Paprastai smurtas turi tendenciją augti. Mokiniai gali veltis į smulkius konfliktus, kurie vėliau gali išaugti į smurto atvejus. Iš anksto parengtų mokinių grupės gali spręsti smulkius konfliktus, taikydamos bendrą paprastų smurto atvejų – stumtelėjimai, pravardžiovimai, timptelėjimai, užrėkimai ir pan. – sprendimo modelį. Geriausia, jei mokiniai dirba su jaunesniais mokiniais prižiūrimi mokykloje dirbančio specialisto.
- Numatytų bausmių ar *sprendimų įgyvendinimo stebėjimas*. Mokiniui smurtautojui gali būti paskirtos labai įvairios bausmės, nuo visai paprastų (perspėjimas) iki labai griežtų (pašalinimas iš mokyklos). Taip pat mokykloje gali būti taikomos tarpinės bausmės. Tai gali būti žalos atlyginimas (jei sugadinami drabužiai, pakenkiama sveikatai – finan-

sinis ar daiktinis atlyginimas), tam tikrų mokyklos darbų (socialiniai darbai – mokyklos aplinkos tvarkymas, pamokų apie smurtą išklaušymas arba net vedimas, stebint kitam žmogui) atlikimas, atsiprašymas, bausmę vykdančių institucijų lankymas ir t. t. Bausmių gali būti labai įvairių. Jos yra veiksmingiausios, jei taikomos nedelsiant, prieš tai išaiškinus, kodėl tai daroma. Bausmė yra veiksminga, jeigu smurtautojas pripažįsta savo kaltę, sutinka su bausme. Bausmė turi turėti pedagoginį poveikį. Todėl geriausia, kai bausmė kiekvienu atveju parenkama individualiai. Mokiniai gali stebėti, kaip atliekamos tam tikros užduotys, paskirtos už padarytą smurtinį nusikaltimą. Svarbu pabrėžti, kad iniciatyvinės grupės mokinys nėra prižiūrėtojas ar bausmių skirstytojas, jis tik stebi, kaip vyksta procesas. Tai svarbu dėl to, kad nubaustas vaikas nesijaustų pažemintas prižiūrimas kito mokinio, galiausiai kad nesusidarytų įspūdis, jog tikrasis bausmės vykdytojas yra tas stebintis mokinys. Todėl bausmių ar kitų sprendimų įgyvendinimo funkcija iniciatyvinei grupei gali būti pavesta tik jei įsitikinama, kad nekils konfliktas tarp stebintčiojo ir vykdančiojo. Tai visada paprasčiau, kai aukštesniųjų klasių mokiniai stebi jaunesniuosius.

- *Informacijos suteikimas* mokiniams ar specialistų informavimas apie įvykius. Vyresni ar bendraamžiai mokiniai gali teikti nukentėjusiems ar smurtavusiems mokiniams reikiamą informaciją apie taisykles, pagalbos šaltinius. Mokiniai visada daugiau žino ir mato, kas vyksta mokykloje. Bendraamžiams dažniau pasipasakojama apie patirtus įvykius mokykloje. Todėl jie gali būti pirmoji pagalbos grandis, o jei reikia, patarti kreiptis į specialistus.
- *Atmintinės vaikams*. Mokinių grupė gali parengti lankstinukus ar kitokius leidinėlius apie savo veiklą, pagalbos teikimą ir pan. ir padalinti juos mokyklos bendruomenei.
- *Mokyklos žemėlapis sudarymas*. Mokiniai gali sudaryti žemėlapi, kur būtų žymimos saugiausios ir nesaugiausios mokyklos vietos. Tas žemėlapis gali būti demonstruojamas viešai. Toks žemėlapis neleis mokiniams, pedagogams ir administracijai nieko neveikti. Jis bus taktiškas priminimas, kad kai kuriose mokyklos vietose mokiniai jaučiasi nejaukiai ir nesaugiai. Toks žemėlapis sudaromas remiantis mokinių ir pedagogų nuomonės tyrimais.
- *Mokyklos „detektyvai“*. Mokiniai gali spręsti smurto problemas ir žaidimo forma. Pavyzdžiui, po smurto atvejo sudaroma mokinių „detektyvų“ komanda, kuri tiria bylą ir aiškinasi aplinkybes. Mokiniai gali rinkti informaciją. Tai gali būti net savotiškos varžybos, jeigu dalyvauja dvi grupės. Tik skirtingos grupės negali tirti to paties atve-

jo, kad to paties nukentėjusio vaiko neapklaustų keletas vaikų. Svarbu, kad mokiniai netirtų sudėtingų atvejų, kad neužgautų nukentėjusiojo. Taip pat vaikai „detektyvai“ negali skirti bausmių, jie tik gali perduoti „medžiagą prokuratūrai arba teismui“. Šiuo atveju tai gali būti mokyklos specialistų komanda, administracijos atstovai ar policijos pareigūnai. Rekomenduojama, kad mokiniai tirtų ne individualius incidentus, bet smurto priežastis.

- *Konsultavimasis* su policijos pareigūnais ir vaiko teisių apsaugos darbuotojais. Mokiniai gali organizuoti, kad pas juos dažniau lankytųsi kitų tarnybų darbuotojai. Taip pat jie gali kaip mokyklos atstovai apsilankyti policijos nuovadoje ar Vaiko teisių apsaugos tarnyboje, kad nusakytų esamą padėtį mokykloje, derintų savo veiksmus, planuotų bendrą veiksmų strategiją.

Klasės auklėtojai, socialinis pedagogas, kiti mokyklos darbuotojai per susitikimus su mokiniais gali pateikti patarimų, kaip spręsti smurto atvejus. Kad patarimai nebūtų primesti, darbuotojai turi juos aptarti su mokiniais. Kita forma – klasės auklėtojas gali juos pateikti išspausdintus ant lapų, paprašyti papildyti, pakomentuoti. Pavyzdžiui:

„Mokiniai gali sukurti saugią mokyklą. Be jūsų paramos pedagogai to nepasiekia. Pasitark su mokytojais, tėvais ir draugais, kaip tu gali prisidėti prie saugesnės mokyklos kūrimo. Mokyklos, į kurią norėsi kasdien ateiti. Mokinys, kuris kuria saugią mokyklą:

- moka išklausti, ką pasakoja jo draugai;
- moka paklausti savo draugų, kaip jie jaučiasi;
- matydamas, kad draugui sunku, pataria jam kreiptis pagalbos į mokyklos psichologą, socialinį pedagogą, klasės auklėtoją;
- matydamas, kad jo draugas ar kitas mokinys nedrįsta kreiptis pagalbos, pats nueina pas specialistą ir pasitaria, kaip padėti draugui;
- nebijo pasitarti su tėvais apie mokykloje kylančias problemas;
- prisideda prie mokinių organizuojamų renginių smurtui mažinti;
- kviečia įvairias savo mokyklos rajono organizacijas prisidėti prie mokyklos renginių smurtui mažinti;
- sukviečia savo bendraklasius ir mokyklos darbuotojus į pasitarimą, kaip tvarkytis su smurtiniais įvykiais, patyčiomis ir priekabiavimu mokykloje;
- padeda mokykloje veikiančiai darbuotojų komandai sukurti pagalbos ir veiksmų planą;

- nebijo būti konflikto sprendimo tarpininkas, kai nesutaria du mokiniai;
- lavinasi spręsti savo gyvenime kylančius nesutarimus (namuose, mokykloje, kieme);
- aptaria su mokiniais ir mokytojais, kaip geriausia pranešti apie smurtinius incidentus mokykloje: ginklo atsinešimą, mušimą, priekabavimą, šaipymąsi ir t. t.;
- paklausia pedagogų, ar gali pakviesti policininką, kuris patartų, kaip spręsti smurto atvejus;
- gerbia kitus mokinius, kurie kitaip rengiasi, kitaip atrodo, kitaip mąno;
- padeda jaunesniems mokiniams išspręsti kilusius nesutarimus ar net sudėtingesnius konfliktus;
- žino savo mokyklos mokinio elgesio taisykles;
- pasiūlo naujų idėjų mokinio elgesio taisyklėms tobulinti;
- pasitraukia iš mokinių minios, kurioje gali kilti muštynės;
- vengia tyčiotis, priekabauti ar kitaip smurtauti prieš kitus mokinius ar pedagogus;
- moka išreikšti pyktį, neižeisdamas ir nežalodamas kitų;
- moka prašyti psichologo, socialinio darbuotojo, klasės auklėtojo, kito patikimo suaugusio darbuotojo pagalbos, jeigu pats nukenčia nuo smurto;
- moka papasakoti apie sunkius savo jausmus, tokius kaip pyktis, baimė, nerimas ar depresija.

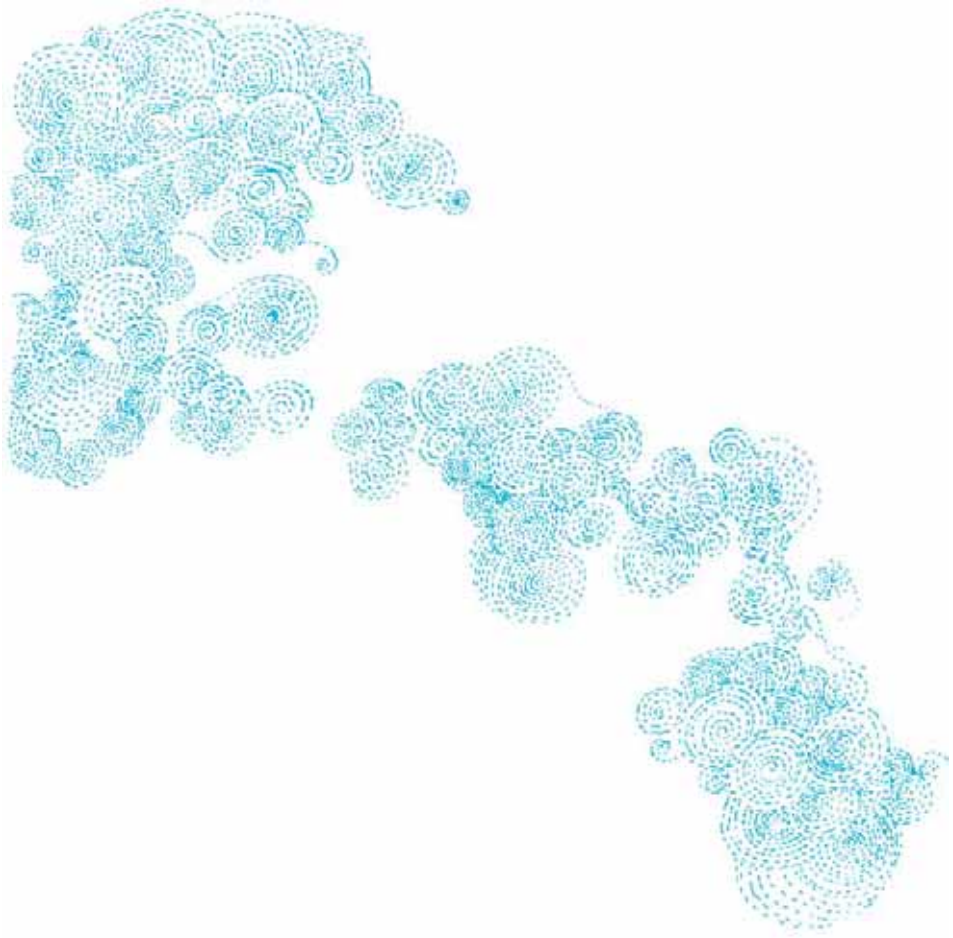
Bendradarbiavimas su kitų institucijų specialistais

Tik įtraukdama aplink mokyklą esančią bendruomenę, įvairias organizacijas ir institucijas į smurto atvejų sprendimą, mokykla gali tikėtis geriausių rezultatų. Toliau nurodomos organizacijos ir institucijos, kurias mokykla gali įtraukti į bendrą veiklą:

- Pedagoginė psichologinė tarnyba (ji gali surengti mokymus pedagogams, kaip dirbti smurto mokykloje atveju).
- Policijos komisariatas (su komisaru galima sutarti, kad patruliai labiau prižiūrės mokyklos teritoriją; taip pat jis gali paskirti pareigūną, kuris kas tam tikrą laiką tarpą konsultuotų mokinius skirtame kabinete; policijos pareigūnai reguliariai vykdo įvairias prevencines veiklas).

- Vaiko teisių apsaugos tarnyba (smurto atveju mokykla privalo pranešti VTAT apie nukentėjusius vaikus; VTAT specialistai turi daugiau juridinių įgaliojimų dirbti su socialinės rizikos šeimomis; mokykla gali įtraukti VTAT specialistus į prevencinę veiklą).
- Nevyriausybinių organizacijų (mokyklos socialinis pedagogas gali sudaryti nemažą sąrašą nevyriausybinių organizacijų, kurios teikia paslaugas nemokamai; mokykla gali sudaryti bendradarbiavimo sutartis, pirkti konkrečių mokymo ar pagalbos teikimo paslaugų).
- Psichikos sveikatos centrai (bendradarbiaudama su PSC mokykla gali gauti konsultacijų pedagogams, rengti mokomuosius susitikimus mokiniams).

Pati mokykla gali sukurti projektą ir gauti finansavimą įvairiai veiklai, į kurią gali įtraukti bendruomenės narius, įvairių organizacijų atstovus. Labai svarbu, kad mokykla nebūtų uždara, aktyviai siektų bendradarbiauti su įvairiomis žinybomis ir institucijomis.

*V. Smurto mokykloje
prevencijos organizavimas*

Smurto prevencijos svarba

„Daugelis mokyklų remiasi abejotina nuostata, kad smurto ir ardomojo, trikdančio elgesio atžvilgiu reikia laikytis „kietai“, parodant mokiniams, kad tai nebus toleruojama, ir bausmės privers juos elgtis kitaip. Deja, perdėtas pasitikėjimas bausmėmis ir išstūmimu iš bendruomenės formuoja neigiamą, priešišką aplinką mokykloje, įstumia visus į užburimą apmaudo ir keršto ratą. Tyrimai rodo, kad elgsenos problemų gausėja, jei intervencija vyksta vien bausmių forma.“¹

Prievartos prevencija kartais gali atrodyti kaip labai abstraktus ir neapčiuopiamas dalykas. Kadangi smurtinių nusikaltimų vaikams ir tarp vaikų daugėja, nereikia palikti to savieigai, manant, kad gal kada nors dėl neaišku kokių priežasčių šių nusikaltimų sumažės. Tik tikslingi veiksmai gali tai sumažinti. Emęsi prevencijos, iš pradžių galite susidurti su tokiu reiškiniu: kuo daugiau dėmesio skiriate prevencijai, tuo labiau gali daugėti tam tikrų nusikaltimų. Tai ypač būdinga seksualinio ir fizinio smurto atvejais. Smurto prevencija – tai ne tik siekimas, kad sumažėtų nepageidaujamo elgesio ir smurto. Tai siekimas, kad mokyklos bendruomenės nariai žinotų, kur kreiptis pagalbos, ko tikėtis iš mokyklos personalo, kitų tarnybų. Net jei pasirinksite mažus tikslus, pasiekti rezultatai po mėnesio gali padvigubėti.

Kas yra smurto prevencija

Smurto prevencija mokykloje nėra renginys visiems mokiniams vieną kartą per metus. Smurto prevencija gali būti vykdoma nacionaliniu lygiu (įvairios nacionalinės programos), mokyklos bendruomenės lygiu (įtraukiama visa mokyklos bendruomenė). Prevencija yra ir darbas su vaiku, kuris nederausiai elgiasi ar kelia nerimą pedagogams, mokyklos administracijai. Smurto prevencija taip pat nėra vieno darbuotojo (dažniausiai socialinio pedagogo) atsakomybė. Už smurto prevenciją atsakingi visi: mokiniai, pedagogai, mokyklos administracija, tėvai, kitas mokyklos personalas.

Pagrindiniai prevencijos principai (pg. Donnellan):

- Kiekvienas yra atsakingas už smurto grėsmės mažinimą ir saugumo užtikrinimą.
- Kiekvienas turi mokėti atpažinti smurto požymius ir žinoti, kaip neleisti smurtui kilti.
- Kiekvienas turi mokėti tinkamai reaguoti kritinėje situacijoje.

¹ Smurto prevencija mokykloje. Metodinė priemonė. Vilnius, 2005.

Smurto prevencijos lygiai:

- *pirminė prevencija* – paslaugos, skirtos visai populiacijai siekiant išvengti bet kokių prievartos atvejų;
- *antrinė prevencija* – paslaugos, skirtos didelės rizikos grupei, siekiant išvengti tolesnio smurto plitimo;
- *trejetainė prevencija* – paslaugos, skirtos žinomiems smurtautojams arba aukoms, siekiant išvengti naujų incidentų.

Taip pat gali būti smurto mokykloje prevencijos programų, skirtų konkrečioms tikslams pasiekti, pavyzdžiui, sukurti saugią mokyklos aplinką, ugdyti socialinius mokinių įgūdžius.

Mokyklos valdymo programos. Tai programos, orientuotos į drausmę ir deramą mokinio elgesį, alternatyvias mokyklas ir bendradarbiavimą su policija bei teisėsaugos institucijomis.

Aplinkos keitimo programos. Tai programos, kurių pagrindinis tikslas – keisti mokinių elgesį, keičiant socialinę ir fizinę jų aplinką. Tai metalo detektorių įrengimas, apsaugos darbuotojų samdymas, taip pat didelio masto programos, tokios kaip užimtumo programos, bei mokyklos dydžio didinimas ar mažinimas.

Mokomosios-lavinamosios programos. Pagrindinis šių programų tikslas – ugdyti mokinių elgesio valdymo ir nesmurtinio konfliktų sprendimo įgūdžius.

Mokykloje smurto prevencija gali apimti tokias tikslines grupes:

1. Mokiniai.
2. Tėvai.
3. Pedagogai.

Kuriant smurto prevencijos programą savo mokykloje, svarbu atkreipti dėmesį į tokius aspektus.

Svarbu, kad į smurto prevencijos darbą būtų įtraukiami ir patys mokiniai (ne tik kaip tikslinė grupė). Turėkite omenyje, kad vieni mokyklos darbuotojai smurto nesumažins, todėl labai svarbu į problemos sprendimą įtraukti mokinius bei jų tėvus (t. y. visą mokyklos bendruomenę). Mokiniai patys gali nusistatyti, kokios mokyklos jie nori, ką jiems reiškia saugi mokykla. Didžiausia paprastai daroma klaida – pamirštama, kad mokiniai taip pat gali prisidėti prie problemų sprendimo. Prisiimdami atsakomybę už saugios mokyklos sukūrimą, atstumiami mokinius, tarsi sakydami, kad jų vaidmuo ant-raeilis. Patenkame į užburtą ratą – mokiniai, neturėdami galimybės išsakyti savo nuomonę ir prisidėti prie problemų sprendimo, visuomet perduos atsakomybę mums ir priešinsis bet kokiam mūsų sprendimui. Tik žinodamas,

kokios mokyklos nori vaikai, mokyklos personalas gali organizuoti konkrečias priemones, kurios didintų saugumą mokykloje ir mažintų smurto paplitimą. Norint mažinti smurtą nepakanka suorganizuoti veiksmingą bausmių smurtautojams sistemą. Be to, geriau taikyti mažiau bausmių už nepageidaujama elgesį, bet daugiau paskatinimų už tinkama elgesį. Smurto prevencijos esmė – ne kovoti su smurtu mokykloje, o kurti saugią mokyklą, kurioje būtų saugu visai bendruomenei.

Be to, prevencinis darbas mokyklose turėtų orientuotis būtent į vaikų gebėjimų bendradarbiauti ir konstruktyviai spręsti konfliktus ugdymą ir puoselėjimą.

Mokyklų ir kitų vaikų institucijų (dienos centrų, globos namų ir kt.) vienas iš pagrindinių uždavinių turi būti vaikų tolerancijos ugdymas, gebėjimo argumentuotai derėtis ir ieškoti kompromisų lavinimas. Reguliarūs pokalbiai su vaikais apie konfliktus, prievartą, jų sprendimo būdus turi tapti sistema.

Naivu būtų tikėtis, kad po vienos paskaitos ar didesnio renginio atmosfera mokykloje pasikeis, smurto sumažės arba visai nebeliks. Smurto prevencija, arba saugios mokyklos strategijos kūrimas – tai darbas, kuriam prireiks nemažai jūsų jėgų, energijos. Tai nuolatinis darbas. Todėl turėtumėte atminti vieną dalyką – tai ne vieno jūsų, kaip mokyklos administracijos atstovo ar socialinio pedagogo, atsakomybė. Tai yra *visos mokyklos bendruomenės* atsakomybė ir tikslas.

Prevencijos tikslų formulavimas ir įvertinimas

Vykdamas prevenciją labai svarbu pirmiausia įvertinti, kas skatina smurtą mokyklose. Todėl prieš kurdami smurto prevencijos programą savo mokykloje, pamėginkite atsakyti į šiuos klausimus:

Kokį pavyzdį rodome mes, suaugusieji?

Kokios galimybės suteikiamos vaikams mokytis nesmutinės elgsenos ir įgyti taikaus bendravimo įgūdžių?

Kaip mokytojai elgiasi matydami ką nors netinkamai elgiantis? Ar pasikliauja bausmėmis, ar moko kitokio elgesio?¹

Norėdami sukurti prevencijos programą, turite žinoti, su kokiomis problemomis dažniausiai susiduria mokyklos bendruomenė. Todėl labai svarbu atlikti smurto paplitimo mokykloje įvertinimą, kad susidarytumėte išsamų

¹ Pg. Smurto prevencija mokyklose. Metodinė priemonė. Vilnius, 2005.

smurto mokykloje vaizdą. Prevencijos tikslams formuluoti pasitelkite kolegas arba suburkite komandą, į kurią įeitų mokyklos administracijos atstovai, socialinis pedagogas, psichologas, mokytojai (tiek pradinių, tiek aukštesniųjų klasių), mokiniai, tėvai. Smurto prevencijos programos tikslai gali būti ir ilgalaikiai, ir trumpalaikiai. Pradėkite nuo trumpalaikių tikslų – taip greičiau pajusite pirmuosius rezultatus. Svarbu turėti aiškia programą, kurioje būtų aiškiai išdėstyti tikslai, priemonės, pageidaujami rezultatai bei programos įvertinimo būdai. Vykdydami prevencijos programą, peržiūrėkite ją taip dažnai, kaip jums to reikia.

Kaip jau minėta, taip pat svarbu įvertinti prevencijos programą (ar pasiekėte tai, ko tikėjotės, kas pasikeitė įvykdžius programą). Prieš vertindami, atsakykite į šiuos klausimus:

Kas vertins?

Kokiais metodais (tyrimas, pokalbiai ir t. t.) bus vertinama?

Pagal kokius kriterijus bus vertinama?

Kaip mokyklos bendruomenė bus informuota apie vertinimo rezultatus?¹

Moksliniai tyrimai (Lenz, 1996, Goleman, 1995) rodo, kad prevencinės programos yra veiksmingesnės, jei yra orientuotos į emocinės ir socialinės kompetencijos ugdymą ir puoselėjimą. Griuner ir Chilt (1998), įvertinę įvairias prievartos prevencijos priemones, priėjo prie išvadų, kad:

- prevencinės programos, kurios remiasi vaikų galimybėmis, yra veiksmingesnės nei tos, kurios orientuotos į rizikos veiksnius ir sutelkia dėmesį į problemines sritis;
- vaikų psichosocialinės ir apskritai gyvenimiškos kompetencijos ugdymas ir puoselėjimas yra veiksminga prevencinė priemonė;
- prevencija – ilgalaikis procesas, kurį reikia pradėti laiku. *Trumpalaikės priemonės yra neveiksmingos;*
- prevenciniai renginiai turi būti organizuojami atsižvelgiant į bendramatnių grupės įtaką konkrečiam vaikui.

Taip pat prievartos prevencijos programos bus veiksmingesnės, jei:

- bus atliktas tikslus prievartos formų bei paplitimo įvertinimas;
- bus naudojamos visomis galimybėmis, o ne vien kliaujamosi savo jėgomis;
- į mokyklos bendruomenės programas bus įtraukiami ir šeimos nariai;

¹ Pg. Smurto prevencija mokyklose. Metodinė priemonė. Vilnius, 2005.

- bus pradėtos kuo ankstesniame vaikų amžiuje;
- bus taikomos ne tik prievartos mažinimo ir nutraukimo strategijos, bet ir teigiama patirtis;
- bus labai tiksliai apibrėžtas pageidaujamas ir nepageidaujamas elgesys, vieningai ir griežtai laikomasi iškeltų reikalavimų.

Prevencijos renginių veiksmingumas

Toliau pateikiami pagrindiniai principai, kurių laikantis, prevencija bus veiksminga:

- Prevencija yra tuo veiksmingesnė, kuo su jaunesnio amžiaus vaikais yra dirbama. Manoma, kad veiksmingiausia prevencija yra tada, kai yra orientuota į ikimokyklinio ir pradinių klasių amžiaus vaikus. Pavyzdžiui, Vokietijoje plačiai paplitusios prevencinės programos, skirtos 5 klasei (nes tai yra kritinis laikotarpis) vaikams, atėjusiems iš pradinių tos pačios mokyklos ar kitų mokyklų klasių. Vaikai dažnai bijo, kad bus nepriimti naujų bendraamžių, nesuras draugų.
- Kai prevencija vykdoma nuolatos, o ne vieną kartą ar keletą kartų per metus.
- Kai prevencijos formos įvairios, ne vien paskaitos ar seminarai.
- Kai vaikai aktyviai dalyvauja (t. y. gali diskutuoti, reikšti savo nuomonę), kitaip tariant, yra ne pasyvūs klausytojai, o aktyvūs dalyviai.
- Kai dirbama mažomis grupėmis. Optimalus grupės dydis – 12 dalyvių. Paskaitos veiksmingiausios, kai jose dalyvauja 25–30 vaikų. Kuo daugiau dalyvių, tuo sunkiau valdyti grupę. Mokyklose vis dar populiariu organizuoti didelius prevencinius renginius, kai į aktų salę „sugaromi“ visi mokiniai. Autoriams yra tekę derėtis dėl dalyvių skaičiaus, mokyklos administracijai pageidaujant, kad paskaitoje dalyvautų apie 1000 vaikų.
- Kai į prevencijos renginio organizavimą įtraukiami ir mokiniai.

Įvairūs prevencijos metodai

Dažniausiai vykdant prevenciją (tiek prievartos, tiek narkomanijos) apsiribojama tik vienu metodu – paskaita: pasikviečiamas specialistas ir jo prašoma paskaityti 30 minučių trukmės paskaitą. Tokio renginio veiksmingumas bus nedidelis, nes mokiniai dažnai net nežino, kas bus. Todėl rekomenduojame prieš organizuojant kokį nors prevencijos renginį informuoti mokinius, apie ką bus paskaita, kam ji skirta. Taip pat svarbu taikyti kuo įvaires-

nius prevencijos metodus. Šiame skyrelyje nurodysime įvairių metodų, kuriuos galite įtraukti į savo mokyklos smurto prevencijos programą.

Dailės ir kitų menų taikymas prevencijoje

Taikant vaizduojamuosius menus, mokiniai įtraukiami į mokyklos aplinkos kūrimą, be to, jie įgyja bendravimo, savęs raiškos gebėjimų. Tai padeda ugdyti socialinius, emocinius ir elgesio įgūdžius. Jaunesniojo amžiaus vaikai gali piešti. Aukštesniųjų klasių mokiniams ši veikla taip pat gali būti nenuobodi – jie gali kai kurias užduotis atlikti kompiuterinėmis programomis. Galima pateikti užduotį – sukurti saugios mokyklos reklamą ar plakatą ir t. t.

Drama, vaidyba

Vaikai labiau mokosi iš to, ką mato, o ne iš to, ką girdi. Todėl gana veiksminga taikyti vaidybą (įvairių situacijų vaidinimas), mokant vaikus atpažinti pavojingas situacijas, tinkamai apsisaugoti. Vaidinamos istorijos padeda vaikams atkurti jų pačių išgyventas situacijas. Svarbu, kad patys vaikai parengtų ir suvaidintų įvairių situacijų. Be to, yra pjesių, kurias galima statyti mokykloje, pavyzdžiui, „Pykšt pokšt – tu negyvas“. Vaikai ir patys gali sukurti pjesę ir ją pastatyti. Taip pat vaikai gali sukurti filmą apie tai, kaip buvo vykdoma prevencinė programa jų mokykloje.

Paskaitos-diskusijos

Jos gali būti pačių įvairiausių tipų. Atkreipkite dėmesį, kad paprasta paskaita-pasakojimas yra mažiausiai veiksmingas prevencijos metodas. Geriau, jei vaikai patys gali aktyviai dalyvauti renginyje. Net jeigu organizuojama paskaita, būtina palikti laiko vaikų klausimams, diskusijai, darbui grupėse ir pan.

Vaidybinio filmo peržiūra

Kol kas yra nedaug nekomercinių vaidybinių filmų, tinkamų parodyti vaikams prevenciniais tikslais. Patyčių prevencijai rekomenduojame vaidybinio filmo „Pykšt pokšt – tu negyvas“ peržiūrą (filmo aptarimo pavyzdį rasite prieduose). Šio filmo peržiūrą galite organizuoti taip pat ir pedagogams, mokyklos administracijai bei tėvams.

Rinkdamiesi filmą kaip prevencijos metodą, įvertinkite, kuo jis gali būti naudingas mokiniams, ar filme pateikiami problemų sprendimo būdai, ar aiškiai atskleidžiama problema. Venkite filmų, kuriuose pateikiami tik netinkami problemų sprendimo būdai, pavyzdžiui, nužudymas, savižudybė, neigiamas herojus yra idealizuojamas. Atminkite, kad tik pademonstruoti filmą neužteks, būtina jį aptarti su mokiniams (ir su mokytojais, ir tėvais). Tai galima atlikti keliais būdais:

- Po filmo peržiūros pateikti vaikams keletą klausimų apie tai, kaip jie suprato filmą. Tai turi būti *diskusija*, kurios metu kiekvienas vaikas

galėtų pasakyti savo nuomonę. Reikia ne tik sužinoti vaikų nuomonę, bet ir „taisyti“ netinkamas vaikų nuostatas.

- Pateikti kiekvienam vaikui *anketą* apie tai, kaip jis suprato filmą. Toks būdas naudingesnis tuo, kad kiekvienas vaikas gali pasakyti savo nuomonę. Bet jums bus sunkiau „taisyti“ netinkamas nuostatas.

Filmo „Pykšt pokšt – tu negyvas“ aptarimo su mokiniais gairės

Peržiūrėjus filmą labai svarbu jį aptarti. Aptarimas gali būti neilgas, 20–30 min., tačiau svarbu, kad mokiniai turėtų progą išsakyti filmo įspūdžius bei svarbiausias mintis, kilusias žiūrint filmą.

Rekomenduojama su mokiniais pasikalbėti šiais klausimais:

Bendri filmo įspūdžiai:

- Kokie yra filmo įspūdžiai? Kaip patiko filmas?
- Kas vaikams labiausiai įsiminė, paliko didžiausią įspūdį?
- Kam jie rekomenduotų šį filmą pasižiūrėti?
- Kaip jie mano, ar vertėtų šį filmą pamatyti kitiems jų bendraamžiams? Kodėl?
- Ar jie parodytų šį filmą savo auklėtojams? Kodėl?
- Kaip vaikai vertina filmo mokytojų elgesį?

Priekabiavimas ir patyčios:

- Kaip jie supranta, kas yra patyčios ar priekabiavimas?
- Ar ši problema yra aktuali mokykloje?
- Kodėl vieni mokiniai tyčiojasi iš kitų? Iš kur kyla noras pasityčioti iš kito?
- Kokius jausmus kelia patyčios, priekabiavimas?

Kaip reaguoti ar spręsti patyčių problemą:

- Kaip būtų galima reaguoti į kitų bendraamžių patyčias? Kaip vaikai pasiūlytų reaguoti savo draugui, jei iš jo kas nors tyčiotųsi?
- Kaip kiekvienas asmeniškai ar visa klasė galėtų prisidėti prie to, kad patyčių būtų mažiau?
- Kaip kiekvienas gali padėti tam draugui ar tiesiog bendraamžiui, kuris patiria patyčias?

Mintys apie savižudybę:

- Pagrindinis filmo herojus galvojo apie savižudybę. Kaip vaikai mano, dėl ko kartais kyla tokios mintys?
- Kaip galima padėti žmogui, galvojančiam apie savižudybę?

Su mokiniais galima aptarti visus čia suminėtus klausimus arba tik dalį jų. Diskusiją reikėtų vesti lanksčiai, atsižvelgiant į mokinių norus ir poreikius.

Socialinių įgūdžių lavinimas

Šiam metodui reikėtų skirti daugiau dėmesio, nes būtent jis gali duoti labai neblogų rezultatų. Socialinių įgūdžių lavinimas nėra vienkartinė veikla, tai turi vykti nuolatos. Vaikai pirmuosius socialinius įgūdžius įgyja šeimoje. Vėliau naujų įgūdžių įgyja mokykloje. Jei vaikas stokoja socialinių įgūdžių, yra didelė tikimybė, kad savo vidinę įtampą, pyktį ir diskomfortą jis išreikš netinkamu elgesiu: fizine ar žodine agresija, nukreipta į kitus, demonstratyviu elgesiu, priešišku aplinkiniams. Arba atvirksčiai – jam gali būti būdingas pasyvus, vengimo elgesys: toks vaikas gali būti apatiškas, baugštus, gali jaustis izoliuotas, jam būdingas nepasitikėjimas savimi, menkas savęs vertinimas. Visa tai stabdo asmenybės vystymąsi. Socialinių įgūdžių ugdymas ypač reikalingas rizikos grupių vaikams.

Jei vaikai išmokomi tinkamų būdų susitvarkyti su konfliktinėmis gyvenimo pateikiamomis situacijomis, tai padeda jiems ateityje išvengti didelių asmenybės krizių: jie geriau pažįsta save, savo kylančius jausmus, gali numatyti savo reakcijas įvairiose situacijose, valdyti impulsus, atpažinti stresines situacijas ir kreiptis, prašyti kitų žmonių pagalbos, taip pat jie labiau pasitiki savimi.

Kad vaikai galėtų apsisaugoti nuo prievartos, būtina:

- *perteikti jiems būtinas žinias apie įvairias prievartos formas: pirmiausia, žinodamas apie gresiančius pavojus, vaikas bus atsargesnis, ir galbūt, atsidūręs grėsmingoje situacijoje, jis sugebės duoti atkirtį ar pabėgti;*
- *ugdyti socialinius (fizinio ir psichologinio saugumo, streso įveikimo, konfliktų sprendimo ir kt.) vaikų įgūdžius. Vaikams nepakanka vien žinoti, kaip jie turi elgtis sudėtingose situacijose, – jie turėtų būti to mokomi aktyviojo mokymosi metodais. Situacijų vaidinimas yra viena iš veiksmingiausių darbo formų, mokant vaikus tinkamo elgesio. Tai padeda vaikams kūrybiškai ir savitai spręsti specifines problemas (pavyzdžiui, kaip elgtis seksualinio priekabiavimo atveju, kaip pasakyti „Ne“, kai suaugusieji siūlo daryti tai, kas vaikui yra nemalonu, ir pan.), ieškoti konkrečių išėjimų iš susidariusios padėties būdų, moko kritiškai mąstyti. Be to, vaidmenų atlikimas padeda įsijausti į kitų žmonių sunkumus, požiūrius ir geriau suprasti vienas kitą – ugdo empatiją. Svarbu, kad vaikas gautų grįžtamosios informacijos apie jo elgesio pasekmes kitiems situacijos dalyviams, kad būtų skatinamas spręsti problemas socialiai priimtinais būdais. Dažnai agresyvūs asmenys iš aukų tikisi paklusnumo, nuolankumo, tiki, kad auka pradės verkti, nuliūs, praras savitvardą. Jei auka taip nesieltgia, agresorius neretai palieka ją ramybėje. Todėl lavinant so-*

cialinius įgūdžius, svarbu atkreipti dėmesį ir į gebėjimo be pykčio ir įsiūčio kovoti už save ugdymą.

Kitos galimos darbo su vaikais formos yra diskusijos, konkrečių situacijų aptarimas, analizė, įvairių galimų problemos sprendimų paieška (tai labiau tinkama vyresnio amžiaus vaikams).

Organizuojant vaikams mokymus seksualinio, fizinio ar emocinio smurto temomis, svarbu iš anksto numatyti galimus pavojus – niekada negalite būti tikri, kad grupėje nėra, pavyzdžiui, seksualinę prievartą patyrusių vaikų ar žinančių, kad jų draugui ar draugei yra nutikę kas nors panašaus. Tokiu atveju kyla netikėto, skuboto atsiskleidimo tikimybė – vaikas, supratęs, kad su juo buvo pasielgta nusikalstamai, gali prasitarti apie savo paslaptį, ir yra rizika, kad kiti vaikai pradės šaipytis, smerkti ar „klijuoti etiketes“. Norėdami to išvengti, susitikimo pradžioje išpėkite vaikus, kad nesidalintų savo asmenine patirtimi grupėje. Be to, reikėtų formuoti nuostatą, kad seksualinę prievartą patyręs vaikas yra toks pat kaip kiti, kad jis nėra kaltas, dėl blogo elgesio su vaiku visada yra kaltas prievartautojas.

Be to, vaikai turėtų žinoti, į ką jie gali kreiptis ištikus bėdai. Suteikiant vaikams žinių apie prievartą ar kitas nederamo elgesio su vaikais formas, reikėtų jiems nurodyti vaiko teises ginančių tarnybų adresus ir telefono numerius, paaiškinti jose dirbančių specialistų funkcijas, pateikti anoniminės psichologinės pagalbos telefonu tarnybų numerius. Ištikus bėdai vaikas galės pasinaudoti šia informacija, žinos, į ką gali kreiptis pagalbos ar patarimo.

Lavinant socialinius įgūdžius, taip pat svarbu atkreipti dėmesį į gebėjimą valdyti pyktį. Dėl negebėjimo kontroliuoti pykčio daug mokinių tampa įžūlūs ir pradeda smurtauti. Pyktis gali būti nukreipiamas į išorę (į kitus asmenis) arba į vidų (save). Pykčio nukreipimas į save gali sukelti stiprius neapykantos ar frustracijos jausmus. Tada vaikas gali pradėti žaloti save arba galvoti apie savižudybę. Todėl labai svarbu mokyti mokinius išpasakoti savo jausmus, net tokius nemalonus kaip pyktis.

Saugumo įgūdžių lavinimas

Neretai, mokant vaikus saugumo įgūdžių, laikomasi „gąsdinimo taktikos“. Mintis, kad mokydami saugumo įgūdžių turime gąsdinti vaikus, yra plačiai paplitęs mitas. Iš tiesų vaikus reikia mokyti tinkamo elgesio įgūdžių, kad įvairiose sudėtingose situacijose vaikas liktų saugus. Jūsų žodžiai ir bendravimo maniera turi tiesioginės įtakos tam, ar vaikas sugebės išspręsti sudėtingą situaciją, ar taps auka.

Gąsdindami vaikus, ypač jaunesnio amžiaus, mes sugriauname jų gebėjimą tinkamai reaguoti pavojingose situacijose, ir, užuot sutikęs tokią situaciją pasitikėdamas savo jėgomis bei pasinaudojęs saugumo įgūdžiais, jis suakmenėja iš baimės.

<i>Gąsdinantys žodžiai</i>	<i>Ugdomieji ar raminamieji žodžiai</i>
„Nekalbėk su nepažįstamaisiais“	„Taip kartais elgiasi nepažįstamieji...“
„Ten pilna psichų (nesveikų žmonių)“	„Daugeliu žmonių verta pasitikėti“
„Kas nors gali tave pagrobtį“	„Tu būsi saugus, jei...“
„Parkai taip pat pavojingi vaikams“	„Jei kas nors prie tavęs lįstų, ...“
„Dabar niekuo negalima pasitikėti“	„Tu gali kreiptis pagalbos į ...“

Taip pat, dirbant su jaunesnio amžiaus vaikais, reikėtų vengti sąvokų, kurių vaikas dar nepajėgus suprasti. Todėl prieš pradėdami dirbti su vaikais, pergalvokite, kokias sąvokas vartosite, ir jei jos neatitinka vaikų amžiaus, pakeiskite į jiems suprantamas.

Pavyzdys. Tam tikrų sąvokų paaiškinimas

Pagrobtį	Priversti eiti su juo (nepažįstamuoju)
Išprievartauti, išžaginti	Priversti užsiimti seksu
Tvirkinimas	Kai suaugęs žmogus liečia ar glosto intymias tavo kūno vietas siekdamas seksualinio pasitenkinimo
Vaikų pornografija	Pusnuogių ar visai nuogų vaikų fotografavimas ar nuotraukų žiūrėjimas siekiant seksualinio pasitenkinimo
Seksualiniai prievartautojai	Žmonės, kurie seksualiai išnaudoja vaikus

Atlikite pratimą: pakeiskite gąsdinančius sakinius pagal pateiktą pavyzdį.

Negalima niekuo pasitikėti. Prievartautojai atrodo kaip normalūs žmonės...	Jeigu kas nors liečia tave taip, kaip tau nepatinka ar priverčia jaustis nejaukiai, net jei tai būtų draugas ar giminaitis, apie tai būtinai ir skubiai turi papasakoti suaugusiam žmogui, kuriuo pasitiki.
Tau negalima vienam eiti į parką. Kas nors gali tave pagrobtį...	
Žmogžudžiai ir prievartautojai nusižiūri draugiškus vaikus, todėl nekalbėk su niekuo...	

Prieš pradėdami ugdyti vaikų saugumo įgūdžius, išsiaiškinkite, kokius įgūdžius vaikai jau turi. Galite orientuotis pagal P. Statment pateiktus kriterijus.

Ikimokyklinio amžiaus vaikai turi:

- žinoti kūno dalių (taip pat ir intymių) pavadinimus;
- skirti „gerus“ ir „blogus“ prisilietimus;
- suprasti ir skirti, kas yra nepažįstamas ir gera linkintis suaugusysis;
- žinoti identifikacinę informaciją apie save: pavardė, telefono numeris, adresas;
- žinoti ir mokėti surinkti pagalbos telefono numerį 112 arba 02;
- leisti fiziškai liesti save tik šeimos nariams;
- prašyti tėvų leidimo priimti dovanas iš suaugusiųjų, jei jie nėra šeimos nariai;
- papasakoti tėvams apie paslaptis, jei kas nors verčia ar liepia jas laikyti.

Pradinių klasių mokiniai turi:

- žinoti, kad galima sėstis tik į iš anksto aptartų ir žinomų žmonių mašiną;
- mokėti kreiptis pagalbos į suaugusiuosius (pavyzdžiui, policininkus);
- pasitikėti vidiniu pavojaus signalu ir veikti pagal saugumo taisykles;
- žinoti ir imtis saugumo priemonių telefono ir durų skambučių atvejais;
- žinoti ir imtis saugumo priemonių bendraujant su nepažįstamais žmonėmis;
- atsakyti nuo įvairių formų papirkinėjimo (dovanomis, saldainiais ir t. t.) ir apie tai pranešti tėvams;
- ryžtingai nutraukti bet kokius seksualinius ketinimus jų atžvilgiu;
- neturėti paslapčių nuo tėvų;
- vengti teikti pagalbą nepažįstamiems žmonėms;
- skirti apsimetėlius policininkus nuo tikrų policijos pareigūnų;
- „rėkti, bėgti ir papasakoti“ pavojaus atveju.

Ketvirtos–šeštos klasės mokiniai, be išvardintųjų dalykų, turi:

- žinoti, kad seksualiniai santykiai su suaugusiais yra pavojingi ir neteisėti;
- mokėti tinkamai konfrontuoti su gatvės nusikaltėliais, gaujomis;
- mokėti taikiai spręsti konfliktus.

Taip pat svarbu mokyti savarankiškai spręsti problemas bei priimti sprendimus.

Rekomendacijos pradinųjų klasių mokinių saugumo įgūdžiams ugdyti

Mokiniai turi mokytis savarankiškai spręsti problemas. Klausimais „Kas, jeigu,...“ galite sukurti įvairių situacijų ir skatinti vaiką garsiai galvoti, kaip jas spręsti. Tokios pratybos neturėtų būti ilgesnės nei 15 minučių. Parinkite įvairių metodų, pavyzdžiui, vaidmeniniai žaidimai, istorijos, piešimas, lėlių žaidimai, eilėraščiai, dainos ir kt.

Pratybos turi turėti 3 etapus:

1. Mokymo metodo parinkimas iš keleto galimų.
2. Problemos nustatymas.
3. Alternatyvių sprendimų (situacijų) suradimas.

Naują informaciją pateikite pavyzdžiais. Lengviausiai vaikas suvoks situaciją, jei galės joje atrasti savo vaidmenį.

Jei taikote pasakos ar istorijos metodą, padėkite vaikams įsivaizduoti save herojaus, kuris elgiasi teisingai, vaidmenyje. Vaikui lengviau įsiminti tai, kaip „jis“ elgėsi, sprendė iškilusią problemą.

Toliau nurodomi *papildomi darbo metodai*, kuriuos galite taikyti prievartos prevencijai.

Vizitas į policijos nuovadą ar komisariatą. Jo metu vaikus galite supažindinti su policijos darbu, organizuoti diskusiją, supažindinti su pareigūnais, su pagalbos organizavimu prievartos atveju ir t. t.

Viktorina-konkursas. Joje gali dalyvauti keletas klasių (ar dar daugiau). Kartu su partneriais parengę užduotis (apie prievartą, įstatymus, pagalbą ir t. t.), galite perteikti žinias žaisminga forma.

Vizitas į organizacijas, teikiančias pagalbą vaikams, nukentėjusiems nuo prievartos. Tai gali būti nevyriausybinė organizacija, vaikų teisių apsaugos tarnyba, kitos įvairios vaikų gynimo organizacijos ir t. t.

Vakarai ir vakaronės. Tai gali būti teminiai vakarai, galima pakviesti garsų žmonių, vyresnius mokinius ar suaugusiuosius, kurie papasakotų apie prievartą ir kaip jie sprendavo konfliktines situacijas efektyviu būdu ir t. t.

Mokyklos stendas apie prievartos prevenciją. Kartu su mokiniais galite organizuoti stendo sukūrimą, jame pateikti mokiniams reikalingą informaciją.

Diskusijos. Jos bus veiksmingesnės, jeigu vaikus įtrauksite į jų organizavimą. Tai gali būti diskusija-debatai labai konkrečia tema, pavyzdžiui, kas mažiau konfliktuoja: merginos ar vaikinai. Taip pat su vaikais galite aptarti smurto situacijas, lygindami lyčių skirtumus.

Prievartos mokyklose situacijos įvertinimas (tyrimas). Toks tyrimas skirtas įvertinti, kokia yra vaikų patirtis, kokios jų nuostatos. Jeigu bus apklausama daug vaikų, tai tyrimas atliks ir prevencinį vaidmenį, nes vaikai žinos,

kad suaugusieji domisi jų problemomis, kad jie yra ne vieni, matantys mokykloje prievartą.

Vaikų parengtas vaidinimas apie prievartą. Tai gana veiksmingas metodas, nes aktyviai dalyvauja patys vaikai. Būtinai ir bendras situacijų aptarimas. Situacijos gali būti pačios įvairiausios: smurtas mokykloje, emocinė prievarta, pravardžiavimas, nepažįstamo žmogaus agresyvus ar per daug seksualizuotas, įtartinas elgesys, merginos ir vaikinų draugystė ir t. t.

Vaikų piešinių konkursas. Ši forma tinka jaunesnio amžiaus vaikams. Vėliau svarbu su vaikais aptarti, kas yra nupiešta.

Ir kitos formos (svarbu tai, kad jos būtų priimtinos vaikams).

Pedagogų pasirengimas prevencijai

Kadangi mokytojai ir kitas mokyklos personalas pirmieji užtikrina saugumą mokykloje, jie turi turėti atitinkamą kvalifikaciją, tobulintis prievartos prevencijos srityje. Mokyklos turi suteikti galimybę mokyklos personalui tobulintis tokiais klausimais:

- Konfliktų valdymas ir sprendimas, tarpininkavimas.
- Priešiškumo ir pykčio valdymas.
- Aukų atpažinimas ir palaikymas.
- Krizių, krizinių situacijų valdymas.
- Priekabiavimo atpažinimas, prevencija ir intervencija.
- Mokinių bei jų šeimų informavimas, kaip ir kur galima gauti socialinę-psichologinę pagalbą.
- Klasės valdymas.
- Situacijų, kuriose gali kilti prievarta, atpažinimas bei rizikos mažinimas.
- Kaip mokytojų bei kito mokyklos personalo elgesys gali išspręsti arba padidinti konfliktą.
- Rizikos grupės ar turinčio sunkumų mokinio atpažinimas.
- Bendravimas ir bendradarbiavimas su nusižengusių mokyklos taisyklėms mokinių tėvais.
- Efektyvus darbas su klase, kurioje mokosi mokiniai iš skirtingų ekonominių bei kultūrinių aplinkų.
- Emocinė parama.
- Mokinių psichologija: motyvacija, mokymasis, raidos tarpsniai.
- Bendradarbiavimas su įvairiomis žinybomis.
- Padrąsinimo būdai.
- Pozityvaus bendravimo su mokiniais įgūdžių lavinimas.

Taip pat labai svarbu, kokį pavyzdį rodome vaikams, nes vaikų elgesio modelius formuoja mūsų elgesys. Vaikai gali lengvai mūsų elgesį perimti arba atmesti. Abipusė pagarba – tai pirmas žingsnis mažinant smurtą mokykloje. Kaip minėjome, smurto prevencija nėra vien socialinio pedagogo ar psichologo atsakomybė. Todėl labai svarbu, kad mokykloje veiktų komanda. Reguliarūs tokios komandos susitikimai padės ne tik veiksmingiau vykdyti prevencines programas, bet ir sumažinti mokytojų baimes, suteiks jiems palaiškumo.

Labai svarbu mokytį prievartos prevencijos bei intervencijos strategijų ir pagalbinį mokyklos personalą.

Kadangi rizikos grupės paaugliai teigiamai reaguoja į asmeninį dėmesį, mokytojai gali padėti jiems susilaikyti nuo agresyvių impulsų, padėdami su namų darbais, suteikdami neformalių konsultacijų ar tiesiog išklaUSDami.

Tėvų įtraukimas ir mokymas

Tai yra kitas svarbus prievartos prevencijos aspektas. Jis galimas per tėvų informavimą, tiesioginį mokymą, kaip spręsti konkrečias problemas, valdyti savo pyktį ir pan. Pabrėžiant šiltų ir humaniškų santykių šeimoje svarbą, tėvams turėtų būti suteikiamos žinios apie vaikų raidos ir amžiaus tarpSnių ypatumus, apie tai, kaip auginti vaikus, kaip spręsti iškilusius neaiškumus, išreikšti jausmus, įveikti krizes.

Tėvų švietimo strategijos tikslai turėtų būti nukreipti į įgūdžių, reikalingų sėkmingam šeimos funkcionavimui, ugdymą, nuostatų dėl smurto vartojimo šeimoje ir vaikų auklėjimo keitimą. Tėvams gali būti suteikiama informacija, kaip jie galėtų mokytį savo vaikus apsaugoti nuo prievartos. Jūs galite tėvams patarti:

- Skatinti vaikus uždavinėti klausimus nuo kuo jaunesnio amžiaus, leisti vaikams suprasti, kad nėra kvailų ir nepriimtinių klausimų.
- Pagal vaiko išsivystymo lygį suteikti jam vis daugiau galimybių dalyvauti diskusijose su kitais šeimos nariais. Vaikas turi pajauti, kad išsakyti savo nuomonę ir klausti yra natūralu.
- Nesistengti rasti „tinkamo“ laiko ir vietos tam tikroms problemoms spręsti, nes tai slopina vaiko norą klausinėti. Jei įmanoma, pasistengti atsakyti į klausimus, nesvarbu, kada ir kur jie būtų užduodami.
- Susirinkti informaciją apie svarbesnius seksualumo aspektus. Kuo išsamesnės bus tėvų žinios, tuo geriau ir jaučiau jie jausis, kai vaikas jų apie tai paklaus. Jiems vertėtų žinoti apie gimstamumo kontrolės metodus, abortus, venerines ligas, nėštumą, gimdymą, lytinius santykius, homoseksualumą, meilę ir tarpusavio santykius.

- Susitarti su savo partneriu, kokios pozicijos bus laikomasi kalbant su vaiku seksualinėmis temomis. Svarbu, kad vaiką auginančių asmenų pateikiama informacija vaikui nebūtų prieštaringa.
- Nebijoti pradėti svarstyti tam tikrą seksualumo aspektą su savo vaiku, jei tėvams atrodo, kad laikas tam yra tinkamas; nebūtina laukti, kol vaikas paklaus. Jei tėvai pajus, kad vaikui tai neįdomu, jie gali paprasčiausiai atidėti pokalbį vėlesniam laikui, bet leisti vaikui suprasti, kad jis bet kada gali jų apie tai paklausti.
- Nevengti panaudoti visus šaltinius (knygas, pažintinius filmus, pokalbį su atitinkamos srities specialistais ir pan.), iš kurių vaikas gali gauti naudingos informacijos. Rekomenduojame pateikti konkrečių pavyzdžių, kaip tėvai galėtų kalbėti su savo vaikais. Kalbėdami su vaikais asmeninio saugumo klausimais, tėvai gali sakyti: „Žmonės liečia vienas kitą skirtingai. Dauguma prisilietimų yra malonūs – tai geri prisilietimai. Kai kurie prisilietimai, panašūs į kutenimą, gali tave sugluminti, nes iš pradžių jie yra tarsi malonūs, o vėliau, jei nesiliauja, gali tapti labai nemalonūs, negerai. Kai kurie prisilietimai – skausmingi. Jie negerai. Jei kas nors liečia tave taip, kad tau tai nepatinka, arba prašo paliesti jį „negeru“ būdu, tau nereikia kalbėtis ir bendrauti su tuo žmogumi. Tu gali pasakyti tokiam žmogui „Ne“ arba „Neliesk manęs taip“. Apie tai, kas nutiko, papasakok man ar kitam suaugusiam žmogui, kuris tuo metu yra šalia tavęs ir kuriuo tu pasitiki.“
- Kartu su vaiku įvardinti keletą asmenų, kam dar vaikas galėtų pasipasakoti, pavyzdžiui, močiutei, mokytojai, auklėtojai ar pan.
- Kartkartėmis apie asmeninį saugumą pakalbėti kartu su visais šeimos nariais. Reikia priminti vaikams, kad jie visuomet turi papasakoti, jei su jais kas nors nutiks. Jei pirmas žmogus, kuriam vaikas pasipasakos, juo nepatikės, vaikas turi papasakoti dar kam nors, ir dar, ir dar – kol kas nors imsisi priemonių.

Mokykloje galima organizuoti vadinamąsias tėvų mokymosi grupes, kuriose tėvai galėtų mokytis ir dalintis patirtimi su kitais grupės nariais. Tai itin svarbu paauglių tėvams, kurie jaučiasi nedrąsiai ir dažnai nežino, kaip bendrauti su vaikais.

Mokinių dalyvavimas, vykdant prevenciją

Į prievartos prevenciją taip pat labai svarbu ir net būtina įtraukti mokinius. Mokiniai taip pat yra mokyklos bendruomenės nariai ir taip pat atsakingi už tai, kas vyksta mokykloje. Neužtenka sukviesti juos tik į renginį ir manyti, kad tai aktyvus jų dalyvavimas prievartos mažinimo programoje. Mokinius

naudinga įtraukti tiek į atvejų sprendimo komandą, tiek į prevencinę grupę. Toliau pateikiame keletą darbo metodų, kurie padėtų įtraukti mokinius į prievartos mažinimo programas:

Stendas apie smurtą mokykloje ir sprendimo būdus. Stende galima pateikti taisykles, gerų pavyzdžių, nurodyti pagalbos šaltinius. Stendas gali informuoti apie mokinių veiklą mažinant smurtą mokykloje.

Anketavimai ir tyrimai mokykloje. Mokiniai taip pat gali atlikti apklausas apie padėtį mokykloje. Labai svarbu žinoti, kad mokiniams turi būti taikomi tam tikri apribojimai. Jie negali klausti kitų mokinių apie jų asmeninę patirtį, negali peržvelgti anketų (ar kitaip pateiktų atsakymų), kai atsakymai yra gana asmeniški. Jie gali būti psichologo ar socialinio pedagogo talkininkai. Taip pat jie gali atlikti tokias apklausas, kuriomis sužinomos nuomonės, nuostatos (pavyzdžiui: „Ar mokykloje saugu?“, „Kurios vietos nesaugiausios?“, „Ar tenka matyti, kaip kiti mušasi?“, „Kaip turi atrodyti mokykla, kurioje yra saugu?“, „Kuris mokytojas yra patikimas, kuriam būtų nesunku papasakoti apie patirtą smurtą mokykloje?“ ir pan.).

Konkurso organizavimas. Konkursas gali būti pačių įvairiausių formų. Tai gali būti viktorina (vaikai, dalyvaudami komandomis, atsako į teisinius klausimus, sprendžia socialines ir psichologines užduotis ir pan.). Tai gali būti ir teatralizuotos varžybos dėl prizų, vardo, diplomo ar pan., kai vaikai vaidindami sprendžia smurtines situacijas, kylančias mokykloje. Tokiose varžybose vaikai noriai dalyvauja.

Susitikimai su žmonėmis, kurie gali būti pagalbininkai, sprendžiant problemas. Mokiniai, suformavę grupę už taikią ir saugią mokyklą, turi gauti papildomų žinių, ką gali veikti ir kas jiems gali padėti. Vienas iš būdų – kviestis į svečius bendravimui, mokymams ar diskusijai įvairių tarnybų atstovus. Tai gali būti pedagoginės psichologinės tarnybos psichologas, teritorinės policijos nuovados policininkas, vaiko teisių apsaugos darbuotojas, nevyriausybinės organizacijos atstovas ir pan. Susitikimą-diskusiją galima rengti tik su mokinių grupės atstovais arba ir su vienos ar kelių klasių mokiniais. Susitikimų metu vaikai gali daugiau sužinoti apie pagalbos formas ir šaltinius, apie tai, kur galima kreiptis nukentėjusiems, patyrusiems smurtą vaikams.

Savaitraštis ar mėnraštis. Mokykloje mokinių grupė gali leisti laikraštį ar žurnalą, kuriame gali rašyti apie savo veiklą, pagalbos šaltinius ir pan.

Renginių organizavimas. Mokiniai gali prisidėti, organizuodami labai įvairius prevencinius renginius. Tai gali būti spektaklis, konferencija, pamokų ciklas, filmo peržiūra ir pan. Svarbu žinoti, kad prevenciniai renginiai yra veiksmingi, jei daromi nedidelėms grupėms.

Konsultavimasis su policijos pareigūnais ir vaiko teisių apsaugos darbuotojais. Mokiniai gali organizuoti, kad pas juos dažniau lankytųsi kitų tarnybų darbuotojai.

Prisistatymas. Mokinių grupė turi prisistatyti mokyklos bendruomenei (mokiniam, pedagogams, tėvams) – pasirodyti, kad jie yra, paaiškinti, kaip jie veikia, kokios pagalbos galima iš jų tikėtis.

Laisvalaikis. Dirbant smurto mokykloje tema svarbu ne tik kalbėti apie smurtą, bet ir mokėti turiningai praleisti laiką kartu.

Smurtu smurto mokykloje nesumažinsi, todėl svarbu siekti, kad mokiniai nenaudotų lozungų „Mes kovosime prieš smurtą“, „Smurtautojams – gailas“, „Būsi nubaustas, jei smurtausi“ ir pan.

Smurto prevencijos renginių mokykloje pavyzdžiai

Socialinių įgūdžių lavinimas

Toliau nurodomos įvairios socialinių įgūdžių lavinimo užsiėmimų temos. Užsiėmimų turinį galima keisti, pildyti. Svarbu atsižvelgti į vaikų amžių ir supratimo galimybes. Užsiėmimų metu nesiekite vien pasakoti. Kvieskite vaikus aktyviai dalyvauti. Numatykite, kaip patikrinsite užsiėmimų metu įgytas žinias ir įgūdžius (pavyzdžiui, rašinėliu arba parengtu testu). Vaikai labiau mokosi ne iš pateiktos apibendrintos informacijos, o iš konkrečių situacijų. Kurso pradžioje kiekvieną kartą papasakokite apie tai, ką vaikai sužinos per artimiausius tris mėnesius. Kiekvieno užsiėmimo pradžioje pateikite taisykles, kuriomis vadovausitės užsiėmimo metu. Pavyzdžiui, kalbama po vieną, nesišaiipyti vienas iš kito, savo mintis reikšti garsiai, o ne tyliai draugui, išjungti mobiliųjų telefonų garsą. Skatinkite vaikus dirbti komandoje.

Temos rudeniiui:

- Įvadas: vaikai netobuloje aplinkoje. Nelaimė gali atsitikti bet kam.
- Saugumas – vertybė, kurios galima išmokti.
- Ką reikia žinoti ir turėti: namų adresas, telefonas.
- Nusikaltimų ir smurto pasekmės nukentėjusiam vaikui.
- Saugumas namuose.
- Saugumas pėsčiųjų perėjoje ir kelyje.
- Saugumas parduotuvėje.
- Saugumas nepažįstamame mieste.
- Pavojai naktiniame mieste.
- Užpuolimai viešoje vietoje.
- Vaikas smurtinio nusikaltimo liudininkas.
- Įstatymai, kuriuos turi žinoti vaikai.
- Smurtiniai nusikaltimai mokykloje.
- Nepažįstami žmonės prie mokyklos. Saugumas greta mokyklos.

Temos žiemai:

- Smurtas namuose tarp artimų žmonių.
- Emocinė prievarta – vaikų bendravimas ir įstatymų apibrėžimas.
- Reketas: pavojai, pagalba ir situacijų sprendimas.
- Gąsdinimai susidoroti (kai taip elgiasi pažeistas ir nepažeistas žmogus).
- Ginklai vaiko rankose.
- Savigyna ir būtinoji gintis.
- Įstatymai apie fizinį smurtą.
- Kada apie smurtą reikia pranešti policijai.
- Gaujos.
- Paišymas ant sienų, turto gadinimas.
- Pagalba smurtą patyrusiam vaikui.
- Kas yra teismo ekspertizė?
- Pirmoji pagalba.
- Būtinai žingsniai užpuolimo atveju.
- Pozityvūs pykčio išreiškimo būdai.

Temos pavasariui:

- Seksualinė prievarta: pavojus visiems vaikams.
- Seksualinės prievartos formos.
- Kas yra vaikų prievartautojai?
- Ką daryti, jei patyrei seksualinį išnaudojimą?
- Pagalbos šaltiniai: VTAT ir policija.
- Pagalba seksualiai išnaudotam draugui.
- Kitos įvairios tarnybos vaikui, nukentėjusiam nuo bet kokios prievartos.
- Pranešimas apie prievartą: skundimas ar pagalba?
- Kas yra vaikų prostitucija?
- Saugumas internete.
- Vaikai, grįžę iš įkalinimo įstaigų.
- Vaiko teisių konvencija.
- Praktiniai patarimai atostogų metu.

Konfliktų sprendimo programos

Konfliktų sprendimo ir valdymo programos moko rasti konstruktyvų, nesmurtinį konflikto sprendimo būdą. Prieš įgyvendindami tokią programą, atlikite įvertinimą, kad sužinotumėte, kokiose situacijose dažniausiai kyla konfliktai, kokių įgūdžių trūksta jiems spręsti, raskite kvalifikuotų specialistų.

tų, kurie padėtų programą įgyvendinti. Pradėkite konfliktų valdymo mokymus nuo pradinių klasių, toliau dirbkite su visomis amžiaus grupėmis, ieškote paramos ir įtraukite į programos įgyvendinimą klasės auklėtojus, tėvus, globėjus. Šią programą galite įtraukti į veiklą, numatytą mokymo planuose. Baigę programą ar jos įgyvendinimo metu įvertinkite jos veiksmingumą, atsižvelgdami į užsibrėžtus tikslus.

Kognityvinių įgūdžių lavinimas

Skatinkite mokytojus bei kitą mokyklos personalą keisti mokinių požiūrį į problemų sprendimą. Prievarta mokykloje kyla dėl impulsyvių arba neracionalių reakcijų į iškilusias problemas. Mokykite tikslo siekimo planavimo ir kliūčių nustatymo metodų. Mokiniai turi išmokti iškelti tarpinius tikslus, numatyti galimas kliūtis, suprasti, kad tikslui pasiekti dažnai reikia nemažai laiko. Skatinkite ir mokykite ieškoti alternatyvių problemų sprendimo būdų. Mokykite loginio, analitinio kritinio mąstymo, kad mokiniai gebėtų apvarstyti agresyvaus elgesio plusus ar minusus, numatyti ir įvertinti galimas savo veiksmų pasekmes.

Tolerancijos ugdymas

Tolerancijos stoka neretai sukelia konfliktų, trukdo mokymosi procesui, yra dažna prievartos mokykloje priežastis.

Vaikams svarbu mokytis tolerancijos, pakantumo, tvarkytis su įvairiais nesutarimais ir spręsti konfliktus taikiai, negrasinant oponentui smurtu.

Kurkite ir propaguokite pakantumo skirtumams politiką. Skatinkite laikytis jos mokinius, tėvus, globėjus, mokytojus ir kitą mokyklos personalą. Smulkiai ir aiškiai aprašykite, koks elgesys yra nepriimtinas, kokios yra tokio elgesio pasekmės, kokia yra mokinių ir personalo atsakomybė, kokia galima pagalba. Surenkite pakantumo skirtumams mokymus visiems mokyklos mokytojams bei kitam personalui, taip pat visiems mokiniams. Tai turėtų būti tiek darbas su atskiromis klasėmis, tiek bendri mokykliniai renginiai. Taikykite darbo grupėse ir bendro rezultatų pristatymo metodą. Į mokyklos renginių programą įtraukite renginius įvairių kultūrų ypatumams atskleisti. Stenkitės, kad renginiai būtų pritaikyti įvairaus amžiaus ir kultūrinės aplinkos mokiniams.

Patyčių prevencijos programos

Į patyčias jokių būdu neturi būti žiūrima kaip į „vaikai lieka vaikais“ klausimą arba kaip į tam tikrą mokyklos gyvenimo būdą. Įgyvendinkite prieš paty-

čias nukreiptas programas, kurios apimtų tiek atskiroms klasėms, tiek visai mokyklai skirtas priemones:

- Aiškiai apibrėžkite, kas yra patyčios. Pasinaudokite mokinių, mokytojų bei kito mokyklos personalo, tėvų, teisėtvarkos pareigūnų pastabomis visapusiškam patyčių apibrėžimui. Supažindinkite mokinius, jų tėvus, globėjus, mokytojus ir kitą mokyklos personalą su patyčių apibrėžimu ir požymiais. Apibrėžimas turėtų apimti emocinius, fizinius bei psichologinius reiškinių aspektus.
- Remdamiesi nustatytu apibrėžimu, nustatykite taisykles, draudžiančias patyčias, aiškiai apibrėžkite, kaip bus reaguojama į tokį elgesį. Įtraukite šias taisykles į bendrąsias mokinių elgesio mokykloje taisykles.
- Stenkitės išsiaiškinti, kas skatina patyčias.
- Sukurkite pranešimų apie patyčias registravimo (iš karto po įvykio) sistemą.
- Nustatykite pranešimo apie patyčias procedūrą. Nustatykite, su kuo ir kokiomis aplinkybėmis galima ir negalima dalintis informacija. Ypač svarbu, kad:
 - o liudininkai bei aukos būtų apsaugoti nuo tolesnio persekiojimo;
 - o būtų užtikrinti realistiški konfidencialumo standartai;
 - o asmenys, dirbantys su aukomis ir pažeidėjais, būtų kvalifikuoti ir turėtų pakankamai žinių, kaip suteikti pagalbą;
 - o kaltinamieji būtų apsaugoti nuo melagingų kaltinimų.
- Informuokite tiek aukų, tiek pažeidėjų tėvus ar globėjus apie tai, kad patyčių atvejis yra oficialiai užregistruotas. Apibrėžkite, kokiais atvejais aukų ir pažeidėjų tėvai gali būti kviečiami į atvejo nagrinėjimą.
- Nuolat stebėkite, ar patyčių atvejų nedaugėja.
- Reguliariai darykite įvertinimus, kurių tikslas būtų nustatyti patyčių paplitimą, vietas, kur dažniausiai priekabiauama, ir patyčių būdus. Taip pat atkreipkite dėmesį į patyčių atvejus pakeliui į mokyklą ir iš jos. Bendradarbiaukite su rajono policijos pareigūnais užtikrinant mokinių kelionės į mokyklą ir iš jos saugumą. Norėdami apklausti mokinius apie patyčias, turite gauti jų tėvų sutikimą.
- Patyčių problemai spręsti yra naudingi grupiniai aptarimai, kuriuose dalyvauja mokinių, mokyklos personalo, tėvų, teisėtvarkos pareigūnų atstovai.

- Nustatykite, kurie bendruomenės ištekliai gali būti panaudoti neatidėliotinam patyčių atvejo sprendimui, ir kurie – papildomoms intervencijoms ar prevencijos programoms. Įsitikinkite, kad socialiniai ir psichikos sveikatos priežiūros ištekliai yra prieinami ir tinkamai naudojami.
- Imkitės priemonių priekabiautojams ir jų aukoms nustatyti, skatinkite spręsti atvejį tiek klasės, tiek visos mokyklos mastu. Imkitės priemonių, kad aukoms būtų suteikiamas neatidėliotinas palaikymas, taip pat kad jos būtų mokomos pavojingų situacijų atpažinimo ir vengimo bei įveikimo įgūdžių. Nurodykite pažeidėjams tarnybas, kur jie galės gauti atitinkamą pagalbą.
- Patarkite mokytojams ir kitam mokyklos personalui užrašyti patyčių atvejus, taip pat ir priemones, kurių buvo imtasi įvairiems patyčių atvejams spręsti.

Programos, skirtos atskirčiai ir atstūmimui mažinti, skatinančios pagarbą vienas kitam

Tai būtų programos, stiprinančios teigiamą savęs vertinimą ir pagarbą kitiems. Bendrieji šių programų tikslai yra tokie:

- Nustatyti taisykles, kaip mokyklos bendruomenės nariai turi bendrauti vieni su kitais.
- Aptarti elgesio klasėje taisykles su visa klase, išsiųsti šių taisyklių kopijas tėvams.
- Bendradarbiaujant kurti ir aiškinti pageidaujamo elgesio taisykles bei mokyklos vertybes, kurių turėtų laikytis mokiniai bei mokyklos personalas. Visi mokyklos bendruomenės nariai turi mokėti formuluoti mokyklos vertybes.
- Gerinti bendravimą su mokiniais, kurie gali jaustis atstumti, turi žemą savigarbą.
- Įvairinti popamokinę veiklą.
- Pagal galimybes padėti mokiniams pasiekti trumpalaikius ir ilgalaikius tikslus, stengtis, kad jų laimėjimai būtų pripažinti ir apdovanoti.
- Mokyti mokinius pasipriešinti kitų mėginimams įbauginti ar atstumti juos.
- Skatinti tokias vertybes kaip išsilavinimo įgijimas, pagarbą, tvirti moraliniai principai, bendradarbiavimas.
- Skatinti mokinius dirbti kartu (bendri moksliniai projektai, komandinis darbas).

- Skatinti svarstyti pagrindines vertybes (pagarba, atsakomybė, pasitikėjimas, dalinimasis). Šiam tikslui labai tinka diskusijos, aptarimas grupėse, rašiniai.
- Skatinti mokinius aktyviai įsitraukti į mokyklos bendruomenės gyvenimą.
- Pastebėti ir pripažinti mokinius, kurie elgiasi atsakingai.
- Pasiūlyti pagalbą ruošiant namų darbus, sprendžiant asmenines problemas už mokyklos ribų mokiniams, kurie turi sunkumų, yra atsiriboję.
- Kurti tokią mokyklos atmosferą, kuri skatintų atvirai bendrauti mokinius ir mokyklos personalą. Mokiniai turi turėti įvairių galimybių pranešti mokyklos personalui apie prievartą. Mokytojai turi jautriai reaguoti į mokinių nuogastavimus dėl galimo keršto.

Ir pabaigai

Rodydami pagarbą kitiems, kartu mokote juos pagarbos, nes vienintelis veiksmingas mokymo metodas – rodyti tinkamą pavyzdį.

Lygiai kaip nepagarba yra galingiausia smurto provokacija, visapusiška pagarpa yra galingiausia priemonė vengiant smurto.¹

¹ Gilligan J. Smurto prevencija. Vilnius, 2002.

Pavyzdinė smurto paplitimo mokykloje įvertinimo anketa

Pateikiamas pavyzdys yra tik vienas iš variantų, kaip mokykla gali bandyti įvertinti smurto paplitimą mokykloje. Anketa pradinųjų klasių mokiniams skirsis nuo anketos aukštesniųjų klasių mokiniams. Taip pat svarbu, atliekant vertinimą, įtraukti tėvus ir pedagogus. Tik taip įmanoma pamatyti, kaip labai mokykloje opi smurto problema.

Anketa tirama mokinių patirta prievarta mokykloje. Anketa anoniminė. Tai reiškia, kad pateikti atsakymai niekur nebus skelbiami. Lietuvoje nemaža vaikų patiria įvairaus pobūdžio prievartą mokykloje. Tai gali būti emocinė prievarta, seksualinis priekabiavimas, fizinis smurtas. Tikimės nuoširdžių Jūsų atsakymų. Tik žinodami, su kokiomis problemomis susiduria Lietuvos mokiniai, galime veiksmingiau organizuoti pagalbą.

Kviečiame Tave papasakoti, ar per šį rudenį mokykloje (ar jos teritorijoje) esi patyręs(-usi) kokios nors formos prievartą.

Atsakymą į klausimą „Kiek kartų?“ žymėk taip: N – niekada, K – kartais, D – dažnai, V – visada.

Emocinė prievarta			
Ar Tave kas nors yra įžeidęs?	Ne	Taip	Kiek kartų?
Ar turi pravarde, kuri Tau nepatinka, žemina Tave?	Ne	Taip	
Ar kas nors Tave reketavo (gąsdindamas reikalavo pinigų, daiktų)?	Ne	Taip	Kiek kartų?
Ar yra Tave mokytojas(-a) pažeminęs prieš visą klasę?	Ne	Taip	Kiek kartų?
Ar yra jūsų klasėje atstumtųjų, su kuriais mažai kas draugauja?	Ne	Taip	Kiek?
Ar yra Tave mokykloje kuris nors mokinyš gąsdinęs?	Ne	Taip	Kiek kartų?
Ar yra Tavo bendraklasių, kurie nenori su Tavimi draugauti?	Ne	Taip	
Ar jūsų klasė yra draugiška, padeda vieni kitiems?	Ne	Taip	
Ar jautiesi savo mokykloje saugus(-i)?	Ne	Taip	
Ar kas nors mokykloje prie Tavęs kabinėjosi, siekdamas gąsdinti?	Ne	Taip	Kiek kartų?
Ar teko matyti, kad į mokyklą kas nors buvo atsinešęs peilį?	Ne	Taip	

Ar yra mokykloje gaujų, kurios dažnai vartoja prievartą prieš kitus?	Ne	Taip	
Ar pats (pati) vartoji emocinę prievartą prieš kitus mokinius?	Ne	Taip	Kiek kartų?
Fizinė prievarta			
Ar teko ši rudenį įsivelti į muštynes?	Ne	Taip	Kiek kartų?
Ar teko matyti, kaip kiti mokyklos mokiniai mušasi?	Ne	Taip	Kiek kartų?
Ar yra Tau kas nors skaudžiai sudavęs kumščiu, spyręs?	Ne	Taip	Kiek kartų?
Ar yra kas nors Tave pastūmęs, siekdamas sužaloti?	Ne	Taip	Kiek kartų?
Ar yra kas nors metęs kokį nors daiktą į Tave?	Ne	Taip	Kiek kartų?
Ar yra kas nors Tau sukėlęs skausmą (dūrė, užlaužė ranką, kabinėjosi)?	Ne	Taip	Kiek kartų?
Ar teko matyti mokykloje grupines muštynes (grupė prieš grupę, klasė prieš klasę)?	Ne	Taip	Kiek kartų?
Ar fizinę prievartą dažniau patiri iš bendraklasių, ar kitų mokinių?	Bendraklasiai		Kiti mokiniai
Ar pats (pati) vartoji fizinę prievartą prieš kitus mokinius?	Ne	Taip	Kiek kartų?
Ar yra Tau mokytojas(-a) sukėlęs fizinį skausmą?	Ne	Taip	Kiek kartų?
Seksualinis priekabiavimas			
Ar kas nors lietė prieš Tavo valią intymias Tavo kūno vietas (krūtinę, sėdmenis, lytinius organus)?	Ne	Taip	Kiek kartų?
Ar kas nors vertė Tave užsiimti lytiniais santykiais prieš Tavo valią?	Ne	Taip	Kiek kartų?
Ar kas nors vertė Tave nusirengti, rodyti intymias kūno dalis?	Ne	Taip	Kiek kartų?
Ar kas nors vertė užsiimti seksu, kad taip įrodytum meilę?	Ne	Taip	Kiek kartų?
Ar teko matyti mokykloje seksualinį priekabiavimą prie kitų mokinių?	Ne	Taip	Kiek kartų?
Pagalba			
Ar yra mokykloje mokytojų (ar kitų suaugusiųjų), kurių galėtum prašyti pagalbos, jeigu patirtum prievartą?	Ne	Taip	Kiek?
Ar yra bendraklasių, kurių galėtum prašyti pagalbos, jeigu patirtum prievartą?	Ne	Taip	Kiek?

Lytis: Vyr. Mot.
Kiek tau metų? _____

Institucijų ir tarnybų sąrašas

Institucijos, teikiančios pagalbą vaikams, nukentėjusiems nuo prievartos

Paramos vaikams centras

Latvių g. 19A, LT-08113 Vilnius; tel. (8~5) 271 59 80

faks. (8~5) 271 59 79

El. paštas pvc@pvc.lt, www.pvc.lt

VUVL filialas Vaiko raidos centras

Vytauto g. 15, LT-08118 Vilnius; tel. (8~5) 273 14 22

Saugaus vaiko centras

Giedraičių g. 8, LT-44148 Kaunas; tel.(8~27) 33 24 10

faks. (8~27) 33 24 10

El. paštas svcentras@takas.lt, www.saugus-vaikas.lt

Viešoji įstaiga „Vaiko namas“

Žemaitės g. 21-203, LT-03118, Vilnius; tel. 8686 59553

El. paštas Info@children.lt, www.children.lt

Taip pat:

Vaiko teisių apsaugos tarnybos

Pedagoginės psichologinės tarnybos

Psichikos sveikatos centrai

Psichologinė pagalba telefonu

Psichologinės pagalbos tarnyba	Tel. numeris	Darbo laikas	Trumpas apibūdinimas
Vaikų linija	8~800 11111	Kasdien 11:00–21:00	Budi savanoriai konsultantai
Jaunimo linija	8~800 28888	Kasdien 16:00–7:00 Savaitgaliais – visą parą	Budi savanoriai konsultantai
Rusakalbių linija	8~800 77277	Darbo dienomis 8:00–18:00	Budi savanoriai konsultantai ir profesionalūs psichikos sveikatos specialistai

Daugiau informacijos apie psichologinę pagalbą telefonu galite rasti www.klausau.lt .

Literatūra

1. *Karmaza E.* Prievara prieš vaikus. Prevencijos strategijos policijos pareigūnams. Vilnius, 2004.
2. *Kasperavičiūtė E.* Kitos spalvos saulė. Vilnius, 2003.
3. *Gilligan J.* Smurto prevencija. Vilnius, 2002.
4. *Povilaitis R., Valiukevičiūtė J.* Patyčių prevencija mokyklose. Vilnius, 2006.
5. Smurto prevencija mokyklose. Metodinė priemonė. Vilnius, 2005.
6. *Walton X. F.* Kaip užsitarnauti paauglių pasitikėjimą namuose ir mokykloje. Vadovas tėvams, mokytojams, konsultantams ir mokyklų administratoriams. Vilnius, 2000.
7. *Karmaza E. ir kt.* Mokyklos saugumo politikos formavimas įtraukiant moksleivius. Metodinės rekomendacijos. Vilnius, 2004.
8. *Gugenbiul A.* Zloveščeje očarovanije nasilija. Profilaktika detskoj agresivnosti i žestokosti. Moskva, 2006.
9. *Malkina-Pich I. G.* Ekstremalnyje situaciji. Moskva, 2005.
10. *Kvieskienė G., Indrašienė V., Targamadzė V., Valeckienė D., Merfeldaitė O., Suboč V.* Pedagoginės psichologinės pagalbos mokykloje veiksmingumas (mokyklų psichologų, socialinių pedagogų, specialiųjų pedagogų, mokytojų padėjėjų funkcijos mokyklose pagal pareigines instrukcijas ir realų darbo turinį). Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2006.
11. Best practices of youth violence prevention: a source book for community action. USA, 2002.
12. School violence: risk, preventive intervention, and policy. USA, 1997.
13. Preventing youth violence in urban schools: an essay collection. USA, 1996.
14. Early warning-timely response. A guide to safe school. USA, 1998.
15. Safe from the start. Reducing children's exposure to violence. California Attorney General's Office.
16. *Scheich G.* Pykti – sveika! Vilnius, 2004.
17. *Aleksejeva M. A., Novoselskij I. G.* Žestokoje obraščeniye s rebionkom. Moskva, 2005.
18. *Monahon C.* Children and trauma. USA, 1993.
19. *Liobikienė T. N.* Krizių intervencija. Kaunas, 2006.
20. *Džinot Ch. Dž.* Gruppovaja psichoterapija s detmi. Moskva, 2005.
21. *Možginskij J. B.* Agresivnost detej i podrostkov. Raspoznavanije, lečenije, profilaktika. Moskva, 2005.
22. Spravočnik psihologa srednej školy. Rostov n/D, 2006.
23. *Reece R. M.* Treatment of child abuse. USA, 2003.

24. *Aichinger A., Choll V.* Detskaja psihodrama v individualnoj i semeinoj terapiji, v detskom sadu i škole. Moskva, 2006.
25. *Statment P.* Bezopasnost vašego rebionka. Kak vospitat uverennych i ostorožnych detej. Jekaterinburg, 2004.
26. *Making the Peace.* An approach to preventing relationship violence among youth. Pennsylvania, 2000.
27. LR civilinis kodeksas.
28. LR baudžiamojo proceso kodeksas.
29. LR baudžiamasis kodeksas.

Evaldas Karmaza
Neringa Grigutytė
Elena Gauda Karmazė

Smurtas mokykloje: prevencija ir pagalba

Metodinės rekomendacijos

Redaktorė Mimoza Kligienė
Dizainerė Ieva Dževečkienė

2007 04 18. Tiražas 2000 egz.

Išleido Švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras,
Geležinio Vilko g. 12, LT-01112 Vilnius
Spausdino UAB „Sapnų sala“, S. Moniuškos g. 21, LT-08113 Vilnius